

РОСТИСЛАВ КЕДР

Болшевик и Юс

РОСТИСЛАВ КЕДР

ГОМУНКУЛЮС

Драматична поема

УКРАЇНСЬКЕ БІБЛІОТЕЧНЕ
ТОВАРИСТВО В ТОРОНТО

Об'єднання українських письменників
«Слово» — Торонто

Торонто — 1990 — Канада

ROSTYSLAV KEDR

HOMUNCULUS

**Dramatic poem
(in Ukrainian)**

**Cover by Mykola Bidniak
Toronto, Canada, 1990**

Передмова Віри Вовк
Післяслово Ірини Гузар
Обкладинка Миколи Бідняка

**Видано коштом автора,
без допомоги Шевченківської Фундації**

Набір: Дарія Павлюк-Резчинська

**Ростислав Кедр
ГОМУНКУЛЮС**

Поема присвячена

*Його Ексцепленції Реймонові Джонові Гнатишину
Генерал-губернаторові Канади*

За цінні поради щира подяка проф.
Ігореві Качуровському і інж. Антонові Івах-
нюкові. Сердечна подяка Вірі Вовк — проф.
Вірі Селянській — і проф. Ірині Гузар за
дружню співпрацю і щиру підтримку. Широ-
вдячний мистцеві Миколі Біднякові за ще-
дрий дар — обкладинку і Дарії Павлюк-
Резчинській за стараний набір і видатну
технічну допомогу.

Автор

«ГОМУНКУЛЮС» РОСТИСЛАВА КЕДРА

Після ліричної антології «Поезії» (Торонто, 1983 р.), за яку автор отримав першу нагороду Літературного Конкурсу імені Івана Франка в Чікаго, перед читачем новий твір Ростислава Кедра. «Гомункулюс» — драматична поема, скомпонована майже суцільно білим віршем з уплітанням верлібру (у фіналі частини «Під липами»), перекладу пісеньки Архіпоєта (в «Таверні») і дактилічних строф на праобраз закінчення Гетового «Фавста» (в частині «Площа перед церквою»).

Якщо мова про «Гомункулюса» як літературний твір, то він певно, з формального погляду, анахронічний. Лектура п'ятистопових ямбів сьогодні незвична, тим більше, що тут ідеї ходять коловоротом у довгих пасажах, наче теми симфонії в різних варіаціях і сузір'ях. Синтакса часом гонгорична, постаті поеми — не живі люди, а радше втілені, повдягані ідеї. В суті речі автор більше шіллерівський, ніж гетівський. Об'єм роздумувань переважає над дією. Розповідь натягнена від початку до кінця на одну струну, без якогось помітного «крешендо», без великих несподіванок.

Однак цей монументальний твір розправляється в сучасності з кінцевими проблемами людства: добром і злом, макрокосмосом і мікрокосмосом, Богом і чортом. Тут перегукуються ідеї Старого і Нового Завіту з грецькою мітологією і філософією (Платон, Арістотель), з римською риторикою і поезією, з Дантовою «Божественною

комедією», з Шекспіровим «Гамлетом», з Сервантесовим «Дон Кіхотом», з філософією Ляйбніца, Сковороди й Ніцше, з роздумуваннями Шевченка, з теоріями Дарвіна і Маркса, з етикою Сартра й естетикою українських неокласиків. Автор не займає зразу якихось отовчених позицій: твір подобає радше на великий діялог поета зі своїм власним сумлінням, переповненим розчаруваннями, зневірою, втомою й незгасимою тugoю за красою, за справжніми людськими вартостями, за визволенням не тільки своєї батьківщини, але всього людства.

Хресним батьком цієї поеми є Гетовий «Фавст». Автор зовсім свідомо нав'язує свого героя Гомункулюса (людинку Івана) до постаті великого шукача істини Фавста, про якого говорить Господеві Мefістофель:

«То з неба б він зірвав найкращі зорі,
То пив би він всі радощі земні;
Та ні земля, ні далі невзорі
Не вдовольнять тієї маячні.»

(Переклад Миколи Лукаша)

У поемі Ростислава Кедра знаходимо рядки:

«Линь у сферу,
Де волі й творчості немає меж,
Де Бог формує із хаосу космос.
Тобі там місце!

О гірка омано
І муко раю неосяжного!
Як наситить мені голодне серце,
Шо б'ється й палить і бунтує в грудях?»

Наче титан, і наче Фавст, Гомункулюс-Іван не знає благодатного спокою:

«Мов плавець

З розбитого судна, борюся важко
Із хвилями і рвуся до мети
Крізь пінний вир, крізь водяні безодні,
Та берега нє видно і не видно.»

Гетовий Фавст сповідається:

«Ну і до чого я довчивсь?
Як дурнем був, так і лишивсь.»

(М.Л.)

Також і Гомункулюс Ростислава Кедра
гірко роздумує:

«Шукав я правди, а знайшов оману,
Шукав життя, але знайшов нірвану.

— — —
Безсильна воля і безсильний біль.

— — —
Пошо ж тоді страждати, жити? Смерть
Всевладна пані — скосить все одно
Й бур'ян поганий, і найкращий квіт.»

У своїх роздумуваннях, ваганнях, у
відчаю, що відриває його від якоєсь конкретної дії, Гомункулюс іде слідами Гамлета. Як у Гетовім «Фавсті», являється Мefістофель і пропонує йому свої услуги. Тут чорт представляється як світлоносець, що в темностіходить, але:

«Нема без світла темноти, нема
Без темноти і світла, як нема
Життя без смерти й смерти без життя.»

Гомункулюс розуміє, що нема й чорта без Бога й Бога без чорта. Божество, в його уяві, споєння суперечностей, наче в гіндуській релігії, де воно одночасно прекрасно-благодатне і рутинницько-жахливе. Подібні міркування хвилювали Гетового

Вертера, там мотивовані нещасним коханням, тут — всесвітнім стражданням. А все ж таки Гомункулюсові, витворові двадцятого століття, тяжко вірити в дійсність чорта.

«В добі комп’ютерів, водневих бомб,
Фашизму, комунізму, космонавтів»,
хоч і згідний, що
«Чорти по світі ходять табунами
В подобі людській, що не треба й пекла.»

Мефістофель називає себе співтворцем світу, і Гомункулюс почувається іграшкою між Богом і чортом:

«Сатана і Бог
І я — людина — іграшка між вами.»

Гомункулюс, богоподібне створіння, страждає, що не знає Бога:

«За тими зорями, за тим законом,
Де посплітались простір, час і вічність,
Де море вогняних світів, за ним
Є Він, є Він! — І я його не знаю.»

Як Гетовий, так і Кедровий Мефістофель радше витвір Просвітлення, ніж «християнський» Антилко з рогами, хвостом і копитами. Він — філософ-кепкувальник, чорт сарказму й скепсису, який намагається переконати Гомункулюса, що людина повинна бути безпощадна, як природа; тільки що треба тай маскувати хитро свої криваві діла:

«Сам бачиш, що природа безпощадна,
Бо таї закон життя — всепожирання
Слабих міцними і всесвітня смерть,
З волі творця штовхає до вбивання.»

Мефістофель готовий повести Гомункулюса ...»у світ, у рай, у пекло» за ціну відречен-

ня того, чого не знає. Його рада:

«Сам свою долю
Візьми в міцну долоню і керуй!»

Таким способом людинка-Іван могла б стати людиною:

«Перед тобою ще нове життя.

Гомункулюс, стань людиною!»

Ідею чорта є зробити з Гомункулюса звичайного споживача банальних життєвих насолод. За рецептром Гетового Мефіста:

«Нехай тоді плаває у пилу» (М.Л.)

Мефістофель спокушує Гомункулюса владою і щастям:

«Всі людські прагнення і пристрасті

Дрімають. теж і в тобі. Попусти їм

Вудила, вдовольни їх, заспокій.

— — —
Ти сірий попихач життя. Стань паном!

— — —
Послухай: владу дам тобі.»

Однак чорт Гомункулюс не піддається великій спокусі, не ласий на такі дарунки:

«Ні! Влада — це найгірша із оман.

— — —
Що це щастя?
Розкоші всі і добра всі минуці.»

Мефістофель викладає перед ним свою останню карту:

«Зробім таку умову: я прийму
Свою поразку й відійду ні з чим,
Як ти ніколи не пожалуєш
Своєї постанови і не схочеш
Від мене влади й сили.»

Чорт вірить у свій успіх:

«Бо кров — напій, що ним одним на пирі

Впиваються у смак мистці життя.»

Іван приймає союз з чортом, який веде його в «життя» — до таверни, у веселе товариство філософа, гуманіста, політика і куртизанки Мімі. Івана, однаке, не бавить таке товариство, в якому можна «до смаку грішити» й де

«... люди користають залюбки
З тієї змоги і свободу хвалять.»

З гіркістю Гомункулюс малює свій власний унітурішній портрет:

«Прокляття бути виродком на світі
І не вміщатися ні в яку форму
Людського існування, не знайти
Для себе ролі на життєвій сцені
І з дійсністю ніякою не вміти
Погодитись, щоб як людина жити
Поміж людьми, а завжди як якийсь
Чудак, вигнанець і несповна глузду,
Запаморочений, смішний самотник,
Відштовхнений від людської громади.»

На міській площині Гомункулюс зустрічається з різними шарами суспільства й помічає несправедливість, використовування, зловживання сили, фальш, обман і різні криві ідеали:

«Який гидкий, прогнилий цей наш світ!»

Мефістофель «потішає» його:

«Ви самі створили
Усе потрібне, вистачить лише,
Щоб владний палець твердо натиснув
Потрібну кнопку — ваш же, людський
палець!»

Він може бути п'яний, божевільний...
І буде зрив потворний, неуявний,
Немов якась космічна катастрофа,
А потім мертві і пуста планета

Кружляти буде серед мертвих сестер.»

В обличчі такої страшної перспективи Гомункулюс шукає діл в ім'я добра, але всі його старання — наче Дон-Кіхотова боротьба з вітряками.

Переломом у його світогляді стає зустріч з давнім другом Максимом, людиною діл і патріотичних шабльонних фраз, суцільно відданим національним ідеалам, тоді коли Іван думає всенародними категоріями, бо народ — частина людства. Максим, однаке, веде Івана під мур в'язниці, у страхіття тортур і страчень, де страждають невинні люди. Опісля Мефістофель провадить його до спальні диктатора, який навіть у сні дає криваві накази, щоб знайти спокій від живих примар, своїх власних жертв.

Остаточно Іван рішається на дію проти ворога, коли на площі перед церквою хор дітей у невинній молитві до Бога зворушене до глибини його душі. Іванові слова межують із ерессю:

«Якби Бог справедливості відважив
На вічних терезах таку слізину
Дитячу, теплу і безмежний світ,
Вона б одніська переважила
Увесь отой його безглуздий всесвіт!»

Ересь Гомункулюса постає з любови, з мильосердя, з почуття справедливості. Взагалі все, що з догматичного погляду можна б назвати ерессю, наприклад, поняття Сатанобога, виникає з розпуки Гомункулюса, який не сприймає ніякої кривди безборонних. Тут не йдеться про якусь нову релігію, тільки про емотивне світосприймання героя, який своїм людським (отже не совершенним) умом не вбачає в світовому хаосі

Божого пляну. Читач прощає йому, так само як прощає Мойсеєві, який у десятій частині Франкової одноіменної поеми вважає свою любов до рідного народу глибшою від Еговиної. Ні Мойсей, ні Гомункулюс не є зразками святих, тільки шукачами вищої істини, як Гетовий Фавст.

В наступній частині поеми Іван відвідує свою колись покинену кохану Ірину, яка — як Фавстова Гретхен — є втіленням вірності, добра і посередницю між Богом і людиною. Дізnavшись, що Іван рішений на страшний чин, щоб спасти свій народ, Ірина годиться стати його союзницею і піти з ним навіть на смерть. Зрозумівши однаке, що Іван має затруїти воду, що пливе до ворожої столиці, Ірина вагається. Вона радить залишити помсту Богові, бо в столиці серед нелюдів живуть також невинні люди, а людство складається не з народів, а з одиниць.

У кінцевім двобою з самим собою, між чортом Мефістофелем і ангелом Іриною, Іван рішається на не-дію (тут і ріжниця від Гетового Фавста!):

«В цім пеклі провідна зоря — лише віра
У перемогу правди і добра.»

Гомункулюс відкидає можливість стати повнокровною людиною на взір Мефістофеля:

«Наперекір самому Сатані
В життя я вірю!»

Поема Ростислава Кедра — філософський твір. Тяжко уявити собі його на сцені. Він писаний радше для медитації, і хотілося б поручити його нашим патріотам і нашим ворогам — і взагалі всім, хто клопочеться долею цієї планети.

У філософському творі переважає думка, в поезії — емоція й сенсоріальні картини. Філософ висловлює, поет натякає, говорить образами. Є в Ростислава Кедра чудові порівняння й метафори, що переконують про його поетичний потенціял:

«Чи не зловлю ніколи вже життя
За золотій кучері?»

або такий дотепний пасаж:

«Якби укласти піраміду з жертв
Тих плянувальників нового світу,
Спасителів від визиску і кривди,
Була б Хеопсова лиш поруч неї,
Як сливка біля гарбуза чи дині.»

У всьому творі, однаке, переважають абстрактні картини.

* * *

До певної міри я почиваюся відповідальною за цю поему, бо протягом місяців підганяла автора до виконання свого задуму, тому хочу, словами Бертольда Брехта, поздоровити сама себе також за наполегливість. У Брехтовій «Легенді про появу книги Таотекінг, коли Ляотсє йшов на еміграцію» митний урядовець запрошує мудреця до своєї скромної садиби, щоб той записав йому досвід свого життя. Мудрець не може обігнатися відувічливих запроśин, і за сім днів митар дістає готовий рукопис.

— Поема кінчається:

«Aber rühmen wir nicht nur den Weisen,
Dessen Name auf dem Buche prangt!
Denn man muss dem Weisen seine
Weisheit erst entreissen.
Darum sei der Zöllner auch bedankt:
Er hat sie ihm abverlangt.»

(Але не хвалім тільки мудреця, ім'я якого пишається на книзі, бо від мудреця треба спершу видерті мудрість. Тому подякуймо також митареві: він й добув від нього.)

Віра Вовк

Дійові особи:

Гомункулюс
Мефістофель
Мочеморди: Філософ, Гуманіст, Політик
Мімі
Максим
Ірина
Диктатор
Маски, робітники, селяни, гості, мітоло-
гічні постаті, різні прохожі, поліція,
народ

Картини:

- I. Кімната I
- II. Під липами
- III. Кімната II
- IV. Таверна
- V. Верх гори
- VI. Міська площа
- VII. Поле
- VIII. Кімната III
- IX. Провулок, в'язниця
- X. Палац, спальня
- XI. Площа перед церквою
- XII. Кімната Ірини
- XIII. Дорога, розп'яття
- XIV. Вежа
- XV. Гай за містом

КІМНАТА

Книги і приладдя

Гомункулюс (над книгою)

Слова й слова, ряди цих мертвих знаків,
Та де їх дух? І де життя у них,
Яке життя? Як давній Фавст колись,
Я спраглий п'ю з усіх джерел знання,
Але жадна душа моя. Де ж правда?
Безсильний розум всі свої здобутки,
Слабі й непевні, з дійсністю рівняє,
Та пріори, що їх двоє розділила,
Ніяким чином перейти не може,
І нез'єдинені два протиріччя
Ніякій правді місця не дають.
Ніяка певність корінця не може
Впустити в землю. Звідусіль шумить
Пливких припущень безбережне море.
І де ж у ньому якір кинути?
Втомився я, втомився і зневіривсь.

О людська думко, карлику кулявий,
Куди тобі та пнятись на шпилі!
Ти вкинений у яму, і даремно
До неба рватись. Ти ж гадав: я справжній
Орел, літун висот! Ах орле, орле.
Ось там палає сонце — линь до нього!
Ти дух, ти володар, подоба Бога.
Ти рівний Херувимам. Линь у сферу,
Де волі й творчості немає меж,
Де Бог із хаосу формує космос.
Тобі там місце!

О гірка омано
І муко раю неосяжного!
Як наситить мені голодне серце,
Що б'ється й палить і бунтує в грудях?

Так де я? Що я? І куди, за чим?
Всё розвівається в первинний хаос.

(Б'ють годинники на вежах)

Вже північ. Холодом нічним дихнути б.

(Відчиняє вікно)

У срібній мряці спочиває місто,
Ховаючи гріхи і радоші
Під пеленою миру і спокою.
Притихли вулиці, світла пригасли,
Завмер щоденний галас, людський гамір.
О місто, місто! Скільки я разів
Отак вночі глядів звідсіль на тебе,
На спокій твій, твій сон під тихим небом,
Під роєм зір, і слухав, як таємно
Крицевий молот чергу б'є годин.
А я, мов злодій, заздро споглядав
На спокій твій на вигляд безтурботний.
Бо я його не маю. Мов плавець
З розбитого судна, борюся важко
Із хвилями і рвуся до мети
Крізь пінний вир, крізь водяні безодні,
Та берега не видно і не видно.
Не знати звідки і не знати куди —
Оце мій шлях по життєвих безоднях.

(Сідає)

Пливу, пливу, і втома налягає
На очі, розливається по тілі,
Важенним оливом гнете додолу
І павутинням оплітає змисли.
А хвилі гладять втомлене чоло,
Змивають з нього зморшки сумнівів
І жар бажань. Розкрилася глибинь.
Як хочеться спочити по змаганнях.

(Засинає)

(У глибині сцені виринає золотистий престол,
на ньому білоодягнений старець із зорею над
чолом, довкола янгели з арфами. Батько, мати
й хлоп'я моляться. Батько відходить із зброєю
— глухий гук гармат, блиск вибухів — батько
падає. Хлопець грозить кулачком старцеві,
чути крик: Тату, тату! Ворожа навала, все
темніє, престол розпадається, поле руїни.)

Три демони

Перший:

Людино, де твій батько?

Другий:

Людино, де твоя країна?

Третій:

Людино, де твій Бог?

Всі три:

Хто ти? Горе тобі!

(Щезають)

Гомункулюс (прокидається)

Ах, що це? Сон і мариво? О ні!
Та це ж мого життя правдивий образ.
Оце моє минуле, шлях гіркий,
Що я пройшов дитячими ногами,
Втікаючи від зла, від крові й смерти,
І заблукав сюди, в ці сірі мури.
Чого ж шукав я тут і що знайшов?
Шукав я правди, а знайшов оману,
Шукав життя, але знайшов нірвану.
Шукав роки й нічого не знайшов!

Від горя літ дитячих шрам гіркий,
Палючий на душі мені горить,
Слід болю і зневіри — й тімна пустка.
Від неї утікаючи, я світла
Шукав, де міг, шукав безперебійно,
Щоб прояснило шлях життя нового,
І що знайшов? Нічого не знайшов!
Пусті омані і пусті слова.
Та жменька знань мізерних, що зібрал
З трудом величим, що вони всі варті?
Одної правди хочу, не десятки.
Нашо здалисъ такі марници замість
Бальзамів для душі? А в жилах ще
Життя кипить і буйна кров пульсує,
Горить бажаннями, надіями.
Та зло й нужда у світі перстенем
Залізним звідусіль гнетуть. Майбутнє,
Теперішнє й минуле — все закрито
Серпанком тайн, для духа непроглядних.
Нема на що звернути сил своїх,
Немає вияву гарячим грудям
І серцю повному — дихнути ширше.

Кулява доле, шлюхо ти химерна,
Кому даєш свої продажні ласки,
Кого добром і за що обсипаєш?
Тих, що тебе не мають за собаку,
Що гордо відвертаються від тебе
Або твої дари ллють у помії?
Шкода тобі для спрагнених бальзаму,
Для тугою розпалених сердець?
Для чистих, радісних очей дитячих?
Ти тих на глум шукати шлеш, блукати,
Мов кіт із мишею, іграшки водиш.

Ах, хай скінчаться муки сумнівів,
Що затьмарили кожний промінь сонця,
І сірі дні безплодні. О зайди,
Огнянокрила і солодкоуста

Ти радосте, ти дивна тайно щастя,
І серце й душу знову оживи!
Ах, відроди мене магічним чаром!
В твоїх розкішних хвилях я втопив би
Палючу спрагу і гнітучий жах.
Ах, дай мені, дай пережити знову
Усе життя від проблісків найраньших
І берегти його, і дорожити
Ним, як найбільшим скарбом, неповторним,
Єдиним святом величі й краси,
І сили, і польоту — й жити, жити,
Упоєний хмільною повнотою,
Не оглядаючись ні на що, сам
Мета собі — свободний, дужий, вільний!

Але кому пеан цей? І до речі:
Хоч би і жив я ще раз, чи життя
Не поплило б знов давнім річищем?
Що я змінив би? Радості минущі —
Як подих вітру пропили б. Тінь смерти
Упала б знову, отруїла б розкіш,
Вогонь вгасила б. Таїни ті самі —
Великі, нерозгадані, бездонні —
Знов виринули б перед оком духу —
Імлисті безвісті — і знов манили б
У глиб, на дно, де, може, чигає
Ніщо, мертвєцька пустка, зимна смерть?
А може, щось незнане, величаве,
Непередчуєте ані необнятє,
Шо в серці стукає життям, теплом,
У серці світу — творчий дух життя?

Однак напруження всього єства,
Всіх сил живих дає лиш тінь безкровну
Відгадуваної мети, і зразу
Розвіюється і та марна тінь,
І знов ти безпорадний перед морем
Хвилюючої тайни — сам один
І тонеш, тонеш серед океану,
А гіркота розчарування й біль

Зневіри заливає груди. Де
Шукати помочі, підпори, де
Шукати віри, у яких богів?
Бо як же жити видючому без світла?
Мов у крицевій вежі замкнений,
Напружуєш всі сили, рвешся, ломиш
І головою в зимну крицю б'єш —
Дарма! Не сила видертись на волю.
Безсильна іскра духу проти неї,
Безсильна воля і безсильний біль.

О Боже, Боже, нашо ж ти закрив
Людині правду? Защо осліпив?
Щоб скуштувала пекла на землі?
О всевідючий і вседобротливий!
Не розумію, ні, не розумію,
А мушу зрозуміти. Боже, Боже,
Озвися, поможи. Поглянь: це ж я.
Хоч дрібку світла дай, хоч іскру дай!

Голос:

Ви будете як Бог, знаючи зло й добро.

Гомункулюс

Чий голос це? Не бачу тут нікого.
Це шось несамовите, неймовірне!
Говорить хтось. І він глузує з мене.
Хто ти? Скажи, хто ти? Чому сховався,
Не виступиш відкрито? — Він мовчить!
Щось таємниче, темне, загадкове
Тут причаїлось біля мене й мовить
Вагомі речі, мов не з цього світу.
Словами Сатани отруту лле
У хворе серце, у роздерті рани.
Безокий кріт, що порпається в глині,
Видючий більш, ніж я — людина, дух.
Дух обдарований жадобою
Знання і тіло тугою життя,

Обидва ж лиш заблукані каліки —
Оце людина, кинена на глум
У світ, сліпє щеня. Так, ессе homol
Оце подоба Бога, бог земний.

I Бог! Який тягар страшний, важений
Усемогутності і вічності.
Безмірна скеля на душі мізерній,
Докраю переляканій, без силій
Супроти величі над всякі міри,
Над всю уяву — всесвіту тягар
На те мале, сирітське людське серце.
Як миша зловлена в залізній клітці,
I кажуть ти: ти на подобу Бога,
Як Бог, ти будеш знати зло й добро.
Сліпі, приземні хробаки — i Бог!
Чортівський глум і жах.

Як темно, пусто!

Весь світ розвіявся у мряковиння,
Минуле і майбутнє згасло, мертвий
Мій день, життя застигло. Тільки часу
Крилаті демони безмовно мчать
Мене все ближче вічности воріт.
А що за ними? Чорна паща смерти,
Глуха і мертві ніч без дна і краю,
Що проковтне мене, мов порошинку?
Безслідно щезнути назавжди. Бути
Нічим. I той, хто вічності дивився
В могутнє око, що безсмертя подих
Його овіяв у поривах духу?
I все минуше, що я залишив,
I сам минуший я, що триваліші
Мої сліди від мене? Ax, пекельні
Гадки отруйні. Їх перенести
Не можу: заворожений крутіж.
Пошо ж тоді страждати, жити? Смерть —
Всевладна пані — скосить все одно
Й бур'ян поганий, і найкращий квіт.
Вона — це злодійка зрадлива сонця,

Огіда труп'ячого смороду,
Могила всіх надій. Як їй не зможу
Зірвати маску з труп'ячої пики,
Розкрити тайну рождення і скону,
То все пропаще, мертвє і безглазде.
Нішо увесь мій труд, ніщо життя,
Хоч би я й зінав добро і зло, як Бог.
Чому ж покинув ти мене, мій Боже?

(Стук у двері)

Мефістофель
Дозволиш увійти?

Гомункулюс   Підслухуєш?
Здається, це твій голос був про Бога
Й знання добра і зла?

Мефістофель   Признаюсь: мій.

Гомункулюс
Ти хто і звідки? Як попав сюди?

Мефістофель
Я подорожний.

Гомункулюс   Я тебе десь бачив.
Такий знайомий і чужий.

Мефістофель   Багато
Я зінав людей по світу. Може бути,
Ми в університеті зустрічались
І скрещували лезо логіки
У запальних розмовах молодечих
Про все найвище і про все найглибше
Між небом і землею, лицарі
Знання. Та ми не тільки мудрості
Одній служили. Часто і буйніше
У нас бувало: ми й життя любили.

Дівчата, співи і вино сплітались
У всякій мудрості вінки найкращі.

Гомункулюс
Hi, мабуть ні.

Мефістофель   А може, у дитинстві,
Як ти задуманий сидів, бувало.
Таке роїлось дивне у голівці,
Такий таємно-барвний був весь світ,
Що розквітав тобі перед очима.
Усе було — чудна країна чарів,
А ти сягав дитячою рукою
В життя по іграшки і вибирав,
Чи станеш кесарем чи папою.
О, ти любив високо залітати!
А я тоді підшептував тобі
Слови про дивні, невідомі речі,
Душі дитини ще не зрозумілі.
Пригадуєш?

Гомункулюс   Скажи: хто ти?

Мефістофель   Я лікар
Тих, що шукають Бога.

Гомункулюс   Що це, жарти?
Яке твоє ім'я?

Мефістофель   Їх легіон
У мене, ю вибрати одне нелегко.

Гомункулюс
Що ж ремесло твоє?

Мефістофель   Я — світлоносець,
Хоч в темноті ходжу.

Гомункулюс   Чому ж у ній?
Ти проясні І, якщо бо справжній
Ти світлоносець.

Мефістофель   А чи треба світла,
Де ясно?

Гомункулюс Справді — ні. Але ж вона,
Ота предвічна і всесвітня пітьма,
Від світла мала б щезнути!

Мефістофель   Тоді
І світло щезло б, бо нема одного
Без другого. Це нерозлучна пара.
Нема без світла темноти, нема
Без темноти і світла, як нема
Життя без смерти й смерти без життя.

Гомункулюс
Нема без чорта й Бога, ти сказав би?

Мефістофель
Ти зрозумів. Оце доречне слово.

Гомункулюс
О, ти сягаєш в таєни буття,
Майстерно сіть сплітаючи із слів
Вагомих і таємних, та двозначних,
Що споконвіку непокоють людство
І нашу мисль на бездоріжжя зводять.
Але вже досить їх. А ти скидай
Нарешті маску і відкрий обличчя,
Ти світлоносцю таємничий. Хто ти?

Мефістофель
Ти ще не догадався?

Гомункулюс   Мабуть, так.
Якби я вірив в надприродні сили,
Повірив би, що ти — отой пекельний

Спокусник Фавста давнього, що якось
Зберігся у двадцятому столітті.
Ти Мефістофель?

Мефістофель   До твоїх послуг.

Гомункулюс

Та змилуйся: в двадцятому столітті?
В добі комп'ютерів, водневих бомб,
Фашизму, комунізму, космонавтів?
Стопа людини вже топтала Місяци

Мефістофель

Стопа топтала. Та рука людини
По-давньому мордує, ріже, рве,
Катує, голодом виморює,
Отрюює, стріляє, душить, палить
І рада б всю плянету затопити
В озерах сліз і океанах крові,
Шо й пеклу часом соромно стає.
Минуле славне людської породи
Ніяк ще не перевелося — живе!
Є що нести на Місяць, між плянети
І поза межі соняшного світу,
Ген у галактику, безмежний всесвіт.

Гомункулюс

Так, людський злочин і ганьба безмежні,
Безглазді, безнадійні і безсмертні,
І часом соромно людиною
Назватись. Та безсильні одиниці
Із океаном злочину боротись.
Однак твої слова якісь незвичні.
Ти так говориш, наче оборонець
Гуманності, чеснот і людяності.
Ти наче судиш злочини людини.
Невже така тобі підходить роль?

Мефістофель

Ти правий — не підходить. Але й чорт

Непевний часом, чи це світ, чи пекло,
І взявши лекції в земних катів,
Як слід у пеклі господарювати,
Забудеться і ролі помішає:
Він людяність проповідати хоче
Замість чортячості. Та цього разу
Лишень неясність. Я не бороню
І не засуджу, я стверджую
Лиш очевидне, лиш реальну дійсність.

Гомункулюс

Нівроку майстер на колючі жарти.
Ти реаліст, гаразд. Та я також.
Як же повірити, що ти існуєш?
В двадцятому столітті пекло, чорт?
Хто в них ще вірить? Це ж казки дитячі!
Їх вже й церковники не згадують:
Незручно. А мені повірити:
Люцифер-світлоносець тут зі мною?
У цій кімнаті? Це ж ілюзія,
Галюцинація, уява хвора,
Хоч я, здається, ще не збожеволів.
Я бачу й чую й вірити не можу!

Мєфістофель

Так тяжко вірити, що я стою
Перед тобою як реальність?

Гомункулюс

Справді,
Не брешуть очі й вуха чують голос,
Свідомість зміст доречних слів сприймає.
Це значить: ти існуєш, ти реальний
Післанець пекла. Та для чого ти?
Чорти по світі ходять табунами
В подобі людській, що не треба й пекла.
Вже розвели його тут, на землі.
Однак земні чорти — це м'ясо й кістя,
А ти, виходить, дух? Безсмертний, вічний?
Метафізичний у фізичнім світі?

Мефістофель

Що надприродне? Що метафізичне?
Сказав старий мудрець розумне слово:
Є більше тайн між небом і землею,
Ніж може людський череп помістити.

Гомункулюс

Оце велика — і болюча! — правда.

Мефістофель

Вже гомо сапієns на Місяць виліз,
Але душа старого мавполюда
Не змінена в його подобі Божій
Ні на крихітку. Не змінивсь і я
Від часу, як старий Єгова заздрий
Прогнав із раю прародителів —
Адама й Єву за той грішний вкус
Із дерева знання добра і зла.
Той первородний гріх, оте знання
Добра і зла — це райська спадщина
Адамових нащадків і твоя.
А де є гріх, там місце і мені.

Гомункулюс

Як грішник я під владою твоєю?

Мефістофель

Ви всі піддані князя цього світу.

Гомункулюс

На грішну душу сіті наставляєш?

Мефістофель

Не має людська мова слів, щоб ними
Окреслити тобі незрозумілє.
Ти замкнений в тривимірному світі.
Не пробуй посягати поза нього.

Гомункулюс

А як душа? Тривимірна й вона?

Мефістофель

Немає в неї вимірів ніяких.

Гомункулюс

Проте чи вимірна вона, чи ні,
А все таки жива душа? На жаль,
Її сучасна мудрість загубила,
А може, не відкрила ще ІІ
У атомах, протонах, електронах,
Фотонах, складовинах загадкових
Матерії й антиматерії.

Мефістофель

Шукають дна, та чим копають глибше,
Тим глибше й дно, і докопатись годі
До загадки предвічної природи.
А ти хіба ще не збегнув, що це
Даремний труд, і загадки буття
Не докопатись там і не розкрити?
Це не для тебе шлях.

Гомункулюс

На жаль, збегнув.
Однак чи знаєш кращий шлях для мене?
Який же він? І ще: куди веде?
Якщо у твоє пекло, я ніяк
Не зацікавлений туди попасті.
Гадаю — досить на землі його.

Мефістофель

Ну і таке наївне слово: пекло.
Ще, може, скажеш: сірка і смола?
Поговорім поважно, ми ж не діти.

Гомункулюс

Гаразд, поважно. Хоч і тяжко вірити,
Однак без дальших сумнівів приймаю
За дійсність і тебе, І частину,
Як загадку двадцятого століття.
Вся ж наша дійсність — загадка: і ми,
І цей наш світ — життя і смерть, і долі
І нерозгадане майбутнє світу,
І роду людського, і нас самих.
Із невідомого у невідоме
Крокуємо, не знаючи куди
Й не розуміючи чому й для чого.
Обидва загадки ми — я і ти.

Мефістофель

Це справжнього філософа слова.

Гомункулюс

А ти скажи, яка у тебе справа
До мене і мета твоїх відвідин.
Це дивно: після Фавста та й до мене?
Чим я тобі цікавий? Я ж не Фавст!
І свого «я» тобі не запишу.

Мефістофель

Хіба мені лиш Фавст один цікавий?
І знай, я обійдусь без твого «я».
Мені достатньо власного.

Гомункулюс

Однак
Не випадково Мефістофель ходить
По світі і відвідує Івана
Якого небудь. Так чого ти хочеш?
Як відрікаєшся смоли і сірки
Й не заміряєш в них мене варити,
То що таке у тебе на умі?
Пораду дати, правий шлях вказати?

Розкрити таїну якусь велику?
Якусь високу мудрість об'явити?
Чи ключ даси до втраченого раю,
Едем відкриєш, щоб я плід зірвав
Із дерева життя — завітну мрію
Людського роду? З чим же ти приходиш?

Мефістофель

Чеснота скромності в твоїй скарбниці
Прикмет шляхетних невелике місце
Займає, бачу. Та це мимохідь.
А нам тепер до поважніших справ.
З обличчя видно вченого й сумного,
Що ти любовник правди і цій дамі
Всім серцем служиш і усім життям,
Але вона скуча на ласки, мабуть.
Ти інший був тоді, ще на заранні:
Повніше дихалось, кров шумувала.
Тоді ти мав щось, називав своїм.
Роки минули, я приходжу знову:
Що зрозумів, знайшов, що ти здобув?
На скільки кроків ближче ти до правди?

Гомункулюс

До правди шлях я міряти навчився
Не кроками, а милями. Та ти
Не згадуй, ні, не згадуй тх мені,
Минулих літ. Як я пропратив тх?
Чи жив я справді? Де роки юнацькі,
Де молодість, коли і як минула?
Ні, я й тоді також не мав нічого.
Не пив я келехів шумних до дна,
Не цілавав червоних уст і спраги
Не погасив у грудях, бо поліп
Безкровний, бөзділесний ссав мене,
Оплівши груди й серце мацаками
Холодними й слизькими, виссав силу

І молодість, і свіжу, буйну кров.
Тепер безсилим і напівживим
Мене в безоднях покидає, я ж
Уже не можу виплисти до світла.
Тепер лишең зідхати по-дурному
Ще можу, споминаючи минулє,
І далі шкутильгати у майбутнє,
Так без мети, без віри і надії,
Зневірений, заблуканий прочанин,
Що й сам не знає вже, куди ще йти.

Мефістофель
Вертайсь назад.

Гомункулюс   Куди?

Мефістофель   Назад у межі
Людини. Ти переступав їх завжди.

Гомункулюс
Затісно в них.

Мефістофель   А доки ж тої гри?
Сягати по зірки, ловити сонце?
Чи справді віриш, що розкриєш вічне?
Що людським оком глянеш в око Бога?
Зі шкіри власної вискачувати
І смішно, й недоречно.

Гомункулюс   Що доречне?
Усе життя я йду в хаосі й бурі,
Несе кудись непереможний гін
Крізь темряву і непрозору пітьму.
Даремно, я безсилій проти них.

Мефістофель

Так, ти нє йдеш. Блукаєш ти наосліп,
А треба ж знати шлях свій і мету.
Керманич Іхній — розум. Не велить він
На неосяжне тратити даремно
І час, і силу, бо усе в житті
Віджалуєш, відробиш чи відкупиш,
Та нє минулий час.

Гомункулюс

Неначе рани,

Ти роздираєш, світлоносцю. Всі
Пригаслі болі оживають знову,
Усі безодні, що пройшов над ними,
Знов дишуть у лицє. — На неосяжне.
А що осяжне? Змішане усе,
Чого бажаєм, чим живем і дишем
Над берегами прірви. Ох, проклятий
Той ненаситний ум, захланнє серце!
Всі тайни він повідкривати рад,
Всі болі й втіхи обняло б воно.
Хоч би й минув найкращий час, зів'яли
Надії щастя, молодість пройшла,
Безплодні дні зсушили в жилах кров —
Зглибити, пережити і піznати:
Добро і зло, життя і смерть і все.

Мефістофель

«Ви будете як Бог, знаючі зло й добро.»
Та дерево знання добра і зла,
Спокуса райська, не росте для вас.
Отруйні овочі його. А ти
Їх скуштував і втратив рай назавжди.
Ніколи не відчинить заздрий Бог
Тобі його воріт.

Гомункулюс

Твоя спокуса!

І рай утрачений — П ціна.

Мефістофель

Як віриш в мітологію — моя.
Поцейбіч раю ти в моєму царстві.
Лиш я тобі ще можу дати рай
Або його оману.

Гомункулюс   Що це, жарти?
Оманами задовольнити хочеш?

Мефістофель

А чим же жив ти досі? Адже тільки
Оманами. Усе, чого бажав,
Лишень омани. Завжди ти шукав
Лишень оман. Це й ваша доля: людство
Жило, живе і житиме навіки
Оманами, бо весь ваш світ — омана,
«Суб спєціє eterнітатіс», звісно.

Гомункулюс

Ще, мабуть, вірити мені велиш,
Що й сам я — лиш омана. Чи мені,
Крім неї, ще щось власне залишилось?

Мефістофель

Та небагато: тільки власне «я».

Гомункулюс

Стривай! Як весь цей світ лише омана,
То, може, й Сатана, сам князь його
Також омана? Як ти доведеш,
Що ти є винятком?

Мефістофель

Ти зрозумій,
Тривимірний філософе, що я
Із інших сфер і сам був співтворцем
Осього світу, де тобі так тяжко

Знайти свій шлях, щоб свій куценький вік
Прожить сяк-так розумно і доцільно.

Гомункулюс

Усе таки існує «я» моє.
І «я» тому мізерному даси
Оману раю? За яку ціну?
Бо це ж не дар велиcodушний твій.
Чи маю записати твє «я»
Тобі на вічну власність після смерті?

Мефістофель

Облиш середньовічні забобони.
Ти ж часто згадуєш століття наше.
Ніяких підписів мені не треба,
Ані на грішну душу грамот. Смішно,
Щоб канцеляршиною я звімався.
Смола і сірка не грозять тобі,
Ані чистилище. Іх не лякайся.
Мені потрібно довести тебе
До меж твого тривимірного світу.
Сказати більше годі — слів нема.

Гомункулюс

Знов загадка! І знов іди наосліп
За поводатарем у невідоме
Задля омани раю на землі.
Це, мабуть, знову змаг твій з деміургом
Як во дни они? Сатана і Бог,
І я — людина — іграшка між вами.

Мефістофель

Ти наче таїнства відкрив рубець.
Це ваша доля, а вона цупка
І непіддайна.

Гомункулюс   Непіддайна й воля
Людини правити своїм життям,
Шукаючи вдоволення і щастя,
Хоч шлях до нього довгий і тернистий.

Мефістофель

Ваш шлях з Едему на Голготу. Ви
Вигнанці з раю, що шукають раю,
А творять пекло на землі. Пізнання
Добра і зла не помогло ні трохи.
Майстри ви руйнувати все добро,
Яке б вам не дано — усе даремно.

Гомункулюс

А ти мистець незрівняний псувати
Спокусами усі дари найкращі,
Від раю починаючи.

Мефістофель

Такими

Невдахами без волі і без глузду,
Що ловляться на будь-яку спокусу,
Створив вас деміург — халтурник вічний.
То як було не спокушати вас?
І врешті це ж і ремесло мое,
А я таки невдахую не був.
Поглянь довкола: я успішно діяв.

Гомункулюс

Ти всю вину кладеш на деміурга,
А ти ж сам співтворцем себе назвав,
То значить — співпартачив ти також.

Мефістофель

Та ба, не слухав він порад розумних,
Зарозумілий самодержаць світу,
Так що мені лиш випало псувати

І зводити творіння до абсурду.
Це так простою мовою назвати
Великі, поза людську міру справи.

Гомункулюс

А все ж і руйнування має межі.
Хоч і багато втрачено, однак
Не все добро людина змарнувала,
Шо за тисячоліття добула
Трудами, жертвами і боротьбою
З природою і лихами тяжкими,
Що Іх не жалкувала щедра доля,
Чи то пак провидіння, якщо хочеш.

Мефістофель

Та змарнувала найцінніше Ти.
Ось чи не був даремний дар великий
Розп'ятого, що мав спасти ваш рід?
Податель правди і носій любови
Сконав ганебно на Голготі — жертва
Печерників, що зберегли і досі
Хижакькі душі предків-мавполюдів.
Так він накреслив шлях ваш у майбутнє.

Гомункулюс

Та як позбутись тих хижакьких душ,
До світлих ідеалів прямувати,
Коли творець створив нас хижаками,
Жадними крові й м'яса наших жертв?
Як м'ясоїдові любов плекати
Й чесноти доброти та милосердя,
Коли голодний шлунок м'яса хоче
Й велить тваринні трупи пожирати,
Щоб не померти з голоду? Давно
Закриті нам рясні сади Едему
І життєдайні Іх плоди. Та й сам
Єгова не злюбив земних плодів
У жертві Каїна, але прийняв

Криваву жертву Авеля ласково.
Лиш кров і дим були йому у смак.

Мефістофель

Сам бачиш, що природа безпощадна:
Її закон життя — всепожирання
Слабих міцними і всесвітня смерть;
Закон творця штовхає до вбивання
Живих істот, а ви повинні бстати
Земними янголами одночасно,
Всепожирання матері-природи
Любов'ю, співчуттям і милосердям
Смиренно маскувати і творити
На м'ясі і крові небесний рай
Вседоброти, прощення і посвяти,
І всяких інших благ. Оце завдання
Нівроку вам! Це щось таке, як зимний
Вогонь або суха вода. Ну що ж,
Бажаю добрих успіхів у спробах.

Гомункулюс

Твій глум вдаряє в саму суть, у наше
Роздвоення між духом і між тілом —
Тяжким, приземним, м'ясові підвладним.
Він рветься вгору — тягне вниз воно.

Мефістофель

Гора і низ — немудра перспектива.
Ти будь собою без гори і низу,
Будь сам в собі, будь владар свій і бог
На цій твердій землі, такій звичайній,
Як є вона насправді, не у мріях,
У всіх фантазіях тих романтичних,
Що в них так радо любиш поринати.
Створи собі свій власний, людський рай,
Бо рватися до іншого даремно.

Гомункулюс

Та як можливо тут його створити,
На цій юдолі сліз?

Мефістофель

Можливо й просто.
Скажи мені, чи ти хоч справді жив?

Гомункулюс

Не знаю. Я шукав життя.

Мефістофель

Шукав
І не знаходив, а воно у тебе
Перед очима й на твоїх долонях.
Безцінний скарб держиш в руках. Прокинься,
Сліпий з видючими очима, й жий!
Життям своїм єдиним налюбуйся!
Ану ж на дні п'янного келеха,
Що в нім шумить вино життя перлисте,
Ти знайдеш скарб: вдоволення і щастя?

Гомункулюс

Яким поетом може бути чорт!

Мефістофель

Ану ж воно бажання задоволить,
Приспить змагання, тайни прояснить,
Мов у криниці юности скупає,
Всього тебе до глибини відродить,
І скажеш: я знайшов мій справжній скарб.

Гомункулюс

Та живучи, як не знайду його,
І на дні келеха остання крапля
Залишить гіркість смерти?

Мефістофель

Смерть — це доля.
Гадаєш: якось ти її уникнеш?

Не добалакаймося до смішного.
А повним людським живучи життям,
Ти матимеш хоч би оману щастя.
Це те найвище, що доступне вам.

Гомункулюс

І знову ти з оманою своєю!
Оманою мене не задоволиш.

Мефістофель

А досі жив ти лиш оманами,
Бо все земне життя — лишень омана,
І лиш вона дає вдоволення.
Нема нічого справжнього на світі.
Всі людські добра — суєта сует.
Тож не прогав останньої нагоди.

Гомункулюс

Даремно пробувати. Не мені
Той дар вдоволення, і хоч бажаю,
Його ніколи, мабуть, не здобуду.
Мені потрібна правда, не омана.

Мефістофель

Спитав Пилат в Ісуса: Що є правда?
Уже він зізнав: шукать її даремно.

Гомункулюс

Та споконвіку ми її шукаєм
І будемо до кінця віков шукати,
Хоч би й даремно. Це природа людська.
Питання вічні тлітимуть у серці,
І ти не знайдеш келеха на світі,
Який велів би їх забути.

Мефістофель

А келех той як я знайду?

Справді?

Гомункулюс
Дарма шукатимеш.

Я певний:

Мефістофель
Не вадить.

Та спробувати

Гомункулюс   Може, і сп'яниш мене,
Засліпиш очі, очаруєш змисли,
І я на час забуду сам себе,
Та не на довго. Ненаситна спрага,
Що я радий би сам ІІ вгасити,
Не вщухне в грудях, знову оживе
Й палитиме, як мучила і досі,
Зройнүе спокій і вдоволення.
Ах, якби ти знайшов такий напій,
Щоб я забув усе минуле й жив,
Мов народившись наново на світ.
Та це могла б хіба лиш чарка Лети.

Мефістофель
Ковалъ своєї долі кожний сам.

Гомункулюс
Як правило, вона від нас міцніша.

Мефістофель
А ти ІІ за роги взяти спробуй.

Гомункулюс
Не раз я пробував, та не здолав.

Мефістофель
Тепер ти опинився на роздоріжжі
І мусиш вибрати свій дальший шлях:
Або назад, у те лахміття мертвє,
Або вперед — у світ, нове життя.

І що ж, відкинеш той єдиний рай,
Що це тобі доступний?

Гомункулюс   Я нічого
Не відкидаю, та не бачу шляху.

Мефістофель
Хоч ти не бачиш, але бачу я.
Я поведу тебе.

Гомункулюс   Куди?

Мефістофель   У дійсність.
У світ, у рай, у пекло — хоч куди.
У справжню дійсність, у життя земне,
Не вимощене фразами дзвінкими
Й високими прикрашене чуттями,
А повнокровне і тверде, живе,
Що ходить по землі, не лине в хмари.
Хоч раз попробуй жити, як людина,
А не ловець невиданих химер.
Оце і буде твій дочасний рай,
Оманний рай, бо іншого ніколи
Ніякими не створиш чарами,
Хоч би порушив землю й небеса.

Гомункулюс
Це правда, хоч гірка. Але чого
За те бажаєш? За яку ціну
Ти став би в рай мені воротарем?

Мефістофель
Міщанська обережність: все з рахунком.
Своїм добром боїшся рискувати?
Утратиш скарб великий? Та про це
Наступним разом, а тим часом ти

Гаразд роздумай всю розмову нашу.
Мені пора податись в іншу сферу.
Я маю справу не з одним тобою.

Гомункулюс

Відходиш, залишаєш так мене
Без відповіді, серед загадок?

Мефістофель

Сам кожний загадки свої розв'язуй,
Як сам звичайно і заплутав їх.

(Відходить)

Гомункулюс

Кров б'є у скронях, в голові шумить.
Пекельний гість! І поведе мене
У світ, у рай, у пекло... Це цікаво.
І знов омана? Плетиво оман?
Дихнути мушу небом над собою
І зорі бачити і чути шум
Зеленої гущавини дерев.

ПІД ЛИПАМИ

Ніч

Гомункулюс

Бальзаме зоряної ночі! Тише
Речей відвічних, подиху просторів!
Величні, ви мені в безодні шлях,
Мета невидна, бажана така!
І тут уся пригадується людська
Нікчемність наших буднів життєвих.
Що пил земний і що життя у ньому,
Змагання, праця, духу бій важкий?
Марний, дрібненький вир дрібненьких сил.
У глині червячок безсилий в'ється,
Ковтає порох, а бажає крил!
Тут дишеш, вічностє, в лицє мені,
Уся, незмірена, таємна, дужа,
Невгадана, з глибин та у глибинах,
Ти віddзеркалена в моїй душі,
На самім дні І, де сутнє скрите.
Як ти зворушуєш мене, і серце
Стискається чудними прочуттями,
А дух бажає лету у безмежожа.
І тут, в обличчі вічности, уся
Холодна наша логіка безсила.
Минуле що, майбутнє? Все лежить
Ще ненароджене в твоєму лоні,
Блukaє доля серед горніх зір.
Дихни, таємна, й піdnimi мене,
Пірнути дай, втонути у безмежях
Часів крилатих, світляних просторів,
Де родяться немріяні світи,
Де, поєне чудовими сонцями,

Горить в еонах щастя звершення,
Яке ніколи не зазнало тіні.

Та я лиш на землі! Я на землі,
І беспокоїть мисль, і мучить сумнів.
Знаходжу завжди світло й тінь його.
Перед твоїми тайнами ще глибше,
Ще болючіше прагну зрозуміти:
Звідкіль? Куди? Чому? І хто я сам?
І тільки відчуваю, та не знаю.
Невже воно навіки неосяжне?
Така страшна, незрозуміла велич!
І мушу аж отут відчути всю
Мізерію приземного життя?
Простори, пітьма, зорі, море зір,
Те море вогняних світів! І всі —
Якась безглузда, мертвaя плутаниця?
І не закон керує ними? Там,
За тими зорями, за тим законом,
Де посплітались простір, час і вічність,
Те море вогняних світів, за ним
Є Він, є Він! — І я його не знаю...

Мефістофель (*виходить з тімноти*)

До чого ж він тобі, Адамів сину?
До тебе знизиться, смішна людино?
За ручку візьме, поведе в свій рай?
Ще й витлумачить все незрозуміле?
Наївність теж повинна мати межі.
Всі, хто не вміє жити на землі,
Блukaють поночі й шукають Бога.
До чого ж здався він? Щоб обтяжити
Його відповідальністю за себе?
Сам богом будь собі! Сам свою долю
Візьми в міцну долоню і керуй!

(*Набік*)

До чого докеруєшся, побачим!

Гомункулюс

Замість пустих і недоречних слів
Ти дай мені до того божу силу!
А як не можеш, не верзи без сенсу.
Час дорогий на балачки пусті.

Мефістофель

То балачки пусті лишень мої?
Пошо ж сягати до зірок? Безсилий
Себе обняти й свою власну долю,
То як же обійнятися тобі безмежжя?

Гомункулюс

Однак в безмежжі є магнет могутній:
Найбільш нам бажане, що неосяжне.

Мефістофель

Яка ж засліпленість смішна і вп'ерта!
Як нетля до вогню летиш — безвольний.
Ти ж бачиш, знаєш сам — це неосяжне.
Ніхто ніколи до кінця часів
Туди не досягне, і лише дарма
Тобі подібні будуть пориватись.
Нездатний людський розум до знання.
Зате ж розглянься раз довкола себе,
По цій землі, тебе що згодувала
І носить. Замала вона тобі?
Нічим тебе не зможе наситити?

Гомункулюс

Мій дух сягає завжди поза неї.

Мефістофель

Замало дібр, щоб втішити тебе?
Замало мет, до них щоб прямувати?
Замало світла — плавати у нім?

Гомункулюс

Таки замало! Все пливке, минуше.
І що ота уся земля мізерна
Проти безмежня вічності?

Мефістофель

Знов вічність?

З усіх великих слів це найпустіше.
Гадаєш: маєш слово, отже й зміст?
Її вмістити в черепі людини,
Що океан у миску перелити.
Велике слово часом добре служить,
Хоч і не має ні крихітки глузду:
Звучить же так поважно і розумно.
Однак тобі воно таки не личить,
Отож ми залишимся в людських межах.
Не забувай, що голова у хмарах,
Та ноги на землі. Прокинься, Іване!
Чим платиш за те дивне божевілля?
Ти вже є у неволі слів без змісту.
Протверезись! За ті пусті химери
Даєш шумке життя на цьому світі,
Таке принадне і таке багате.
Воно ж єдине! І обмежене!
Що тиувесь? От жменя пороху,
Який вкінці розвіється в ніщо.
І видиме тобі не вистачає?

Гомункулюс

Не вистачає, бо людині завжди
Чогось бракує поза видимим
І доторкальним, тільки матер'яльним.

Мефістофель

Тож тиувесь згубитись в ньому можеш,
Як зеренце піску в пустелі. Ти
Кудись прямуєш в недосяжні сфери,
А на вагу кладеш своє життя

Й втрачаєш все, що маєш тут, тепер!
Що жде готове, тільки посягнути.

Гомункулюс

Шо «тут», «тепер»? Смішне! Усю безмірність,
Шо вже була, і ту, що ще настане,
І ту, що є над нами, неприступна,
Змінить на виднокруг слабого ока,
На те вузеньке тут, тепер? У той світ,
Хоч би який привабливий він був,
Не вмістиш ти мене ніколи вповні.

Мефістофель

Мої слова на вітер. Та гадаю,
Що ти ще сам у нім вміститись схочеш,
Та тільки чи тоді спромога буде?
А покищо ти не втрачай надії,
Іди, видушуй з трупів зміст. Добраніч.

(Відходить)

Гомункулюс

І навіть чорт від мене відвернувся
Глузуючи. Так де ж я опинився?
Чи добалакався аж до смішного?
А може, я і справді божевільний?

(Падає метеор)

Мовчазна сестро моя,
Золота зоре,
Іскро всесвіту!
З безмежної пустки
Ти вилітаєш на небо
І, накресливши золотисту стежку,
Щезаєш у темній ночі
Вічної смерти.
Слабкий промінчик твій
Не роз'яснить її,

Не звернє нікого до себе.
Самотно й тихо
Ти пролітаєш свій шлях,
І блиск твій — смерть твоя.
Лиш рідко буває,
Що серед безмежної ночі
Хтось підніме око до небозводу
І тебе побачить.
Тоді якась забута туга
Задзвенить в душі його,
Він задивиться у ясний шлях твій
І зверне гадку в безмежну вічність,
Самотній навіки
І минущий, як ти.

КІМНАТА

Ніч. Книги і череп

Гомункулюс

Всі досліди, вся праця і весь труд
Нічого не дають. Цей зимний череп
Мовчить і тайну, що у нім закрита,
Ховає добре. Де ж воно, життя?
Де та таємна, чудодійна іскра,
Що оживляла цю мертвечку кістку?
У ній же дух горів, палкі бажання,
Пориви і надії, і думки,
Велике щастя чи велике горе,
Великий, може, ум — і хто збегне?
Де ділісь і де слід якийсь по них?
В цій слизі зимній, в цих сухих костях
Ворушились такі живучі сили!
О бідний черепе, малий, сухенький,
Що ледве жменю глини ти помістиш,
Чи, може, й ти колись також жадав
Початок і причину, і кінець
Обняти і змістити всесвіт? Бідний!
І ось ти тут — порожній і бездушний.
І так колись мій череп візьме хтось
У руки і сміятиметься з нього.
І розум тут безсильний, дух сліпий.

А надить чар неторкненої правди,
На бездоріжжях плутається дух.
За світом ока криється щось інше,
Щось глибше, недосяжне і суттєве.
Та стежочки нема, мостів нема

Туди прокрастись у незнане царство
Відвічних тайн і незглибних правд.
Життя і смерть, дві загадки найбільші,
Торкаються у цих кістках холодних,
Вони отут, в моїх обох руках,
А все ж я їх не розумію. Я
Держу ключі до тайни: відчинити!
Та не під силу... А вони глухі
І незворушні. Так, я вже ніколи
Не відчиню отих важких воріт.
Дарма весь труд. Я знаю: це вона,
Ота межа непереступна й вічна.
Не людська сила. — Ти смієшся з мене
Сухими щоками, глядиш глумливо
Пустими ямами, огидна маско?
Невж же ти попіл, глина й червяки?
Та я ще маю кров у жилах, трупе,
Я ще живу. Однак оця рука,
Що загадку буття держить, яка ж
Вона важка, холодна і безсила.
Це смерть! Ах, сон віків! Бо треба вмерти,
Шоб смерть збегнути. Геть від мене, геть,
Отруйна загадко життя і смерти!
Ніколи більше не торкнусь тебе.

(Відкидає череп)

І так ось переходить в небуття
Мое життя понуре до сьогодні,
Усе безплодне. Я не можу більше,
Я смертний і слабий, я лише людина.
І що ж тепер? Безсильний проти світу!
Незнаним не заволодію я,
Нічого не осягну, не здобуду,
Нічого у житті не довершу.
Як інші буду: проживу і щезну
Нікому непотрібний і незнаний,
Одна піску зернина у пустелі,
Маленька частка цілості, що мертвa,
Сліпий лиш атом.

Мефістофель (знечев'я)

Так, лиш людський атом,
Який бунтує проти дійсності,
Мовляв: зміни порядок світу, творче,
Бо він мені ніяк не до смаку:
Я б влаштував його далеко краще.
Нівроку реформатор нам знайшовся.
Чого ж ти тут лишень не назбирав?
Живий із мертвого видушує
Чудесний еліксир життя, щоб ним
Слабі, прив'ялі жили напоїти.
Души, души! Багато надушив?

Гомункулюс

Глузуюш, чортє. Та ти маєш право.
Сміяєшся хочеться. Чого бажав я?
Немов безкрилий забажав літати,
А ледве по землі повзу. Ціною
Всього життя жебрак. Так смійся, смійся!
Бо що людина? Що П талан?
Безглуздий розум і безсильна сила.

Мефістофель

Я співчуваю: це трагедія
На крилах розуму та долетіти
В безглуздя і безвихід. Справді прикро.
Та, може, пошукай чогось нового?

Гомункулюс

Що ж може бути ще нове для мене?
Накреслив ти мені незламні межі:
Увесь мій світ — омана, що минуло,
Навіки щезло, правда неосяжна,
Всі поривання людські безнадійні,
Нема нічого справжнього на світі,
Все суєта суєт і недоречність,
Шлях людству простелився на Голготу,

А сам я теж лишень омана, мабуть,
Жива омана, що сама нестремно
Прямує до своєї долі — смерти.
І все, що ти нове сказати міг,
Усе, що ти порадити спромігся,
То лиш вертайсь назад у людські межі,
Де все оманнє, марне і безглуздє.
Яка ж мені ще дійсність залишилась,
Куди мене ти провести готовий,
Обіцюючи в ній оманний рай?

Мефістофель

Єдина дійсність вартісна: життя!

Гомункулюс

А що це досі: снив я наяву?
Я жив! Я мислив і бажав, боровся,
Прямуючи до невідомого,
Аж до межі знання і сил людини.
Хоч бачу: змарнував і труд, і час...

Мефістофель

Ти досі жив, але у штучнім світі,
Що ти його і сам собі створив
Потойбіч дійсности, бо заснувавшись
Ув інтелектуальне павутиння
По саме нікуди, і врешті бачиш
І розумієш сам, що вже не змога
Снувати далі, що тут мислі край,
А далі тільки пустка і абсурд.
Отож вилазь із того павутиння
На Божий світ — чи, коли хочеш, мій!
Так, входь нарешті в справжній світ живий.
В реальну дійсність, не фантазії
Збуниченого мозку! Із-під хмар
Зайди на землю, бож ти син Ії,
І спробуй врешті жити так, як люди.

Ти народився, проживеш своє
І вмреш, як всі. З тих рамок ти ніяк
Не вирвешся ніяким мудруванням,
Та в них ти можеш жити, як людина,
Не як павук в своєму павутинні.

Гомункулюс

Це так, немов Геракл я на розпутті?

Мефістофель

Ні, ти вже на межі — скінчився шлях.
Тепер візьми себе гаразд у руки,
Покинь літати, геть шпурни лахміття,
Забудь усі химери понадземні.
Перед тобою ще нове життя.
Гомункулюсе, стань людиною!

Гомункулюс

А що новонародженій людині
Велиш робити, майстре, щоб дійти
До людяності повної, щоб стати
Людиною насправді?

Мефістофель

Жити, жити,
Як завжди всі жили і будуть жити.
Але для того треба раз назавжди
Перевернути душу горі дном:
Від себе треба будувати світ.

Гомункулюс

Як це робити?

Мефістофель

Фундамент — це ти!
Не правда, не ідеї і не тайни,
Що ти ніякий мозок не збагнув,
А «я»! Дитина й володар природи!
Всі людські праґнення і пристрасті

Дрімають теж і в тобі, приспані
За ялові роки пустих блукань
По бездоріжжях мислі. Попусти їм
Вудила, вдовольни їх, заспокій
Їх поклик, як робили завжди всі,
Хто досягнув, чого в житті бажав.
Оволодіти треба долею,
Та перш собою треба володіти.
А чи пізнав ти і здобув себе
І володієш сам собою?

Гомункулюс   Мабуть,
Собою ще здолаю володіти.
Та чи не замізерна ця мета
Для духу людського, що обійняти
Бажав би всесвіт, почин і кінець?

Мефістофель
Оце та ваша людська сліпота:
Шукаєш, здобуваєш чорт-зна що,
Однак не знаєш, що з всього найтяжче
Себе знайти й себе здобути.

Гомункулюс   Давні
Навчали мудреці: пізнай себе.
Ти хочеш більше: опануй, здобудь

Мефістофель
Пізнавши, здобуваєш.

Гомункулюс   Що? І нащо?

Мефістофель
Здобудь себе, тоді здобудешь світ.

Гомункулюс
Нівроку! Не щобудь, а світ увесь.

Мій мікрокосмос мабуть замалий
Опанувати весь твій макрокосмос.
І нащо він мені? Що з ним зроблю?

Мефістофель

Яка наїvnість! Зробиш те, що схочеш.
Ти ж сірий попихач життя. Стань паном!
Згадай дитячі мрії: кесар, папа.
Оце був голос людської природи:
Бажання досягти земних вершин,
Бажання влади. Спробуй володіти.
Собою володіючи, ти зможеш
Оволодіти іншими — їх досить.
Є завжди ті, що владаря бажають,
Щоб тягару нестерпного позбутись
Свободи й волі, нє під силу їм.
Не віриш? Безліч прикладів найду.
Французького студента-комуніста
Спитали раз, чи знає він, як твердо
Підданими своїми володіє
Великий Сталін, реформатор світу.
Він без вагання відповів: «Так, знаю.
Це власне те, чого й собі бажаю».
Ніхто не хоче волі ані правди,
Зідхаючи за ними так зі звички.

Гомункулюс

А справді, є принада в пануванні!
Якби я був вродився фараоном,
Яке ж цікаве на таких вершинах
Було б моє життя. Із високостей
Який широкий погляд на весь світ,
Який всеобіймальний! Та чи глибший?
Ого, стягни фантазії вудила!
Чи здатний глянути у людське серце,
Звичайне серце простої людини?
Бо в ньому доля людства й доля світу.

Ні, радше поверховніший, нездатний
Проникнути у сутнє, до коріння
Сягнути явищ, вияснить причину
Подій і вчинків, зламів і тріумфів,
Розкрити глузд історії. Не вірю,
Що з тих висот заглянути у душі
Підвладних людських мас можливо, щоб
Розкрити загадку всіх їхніх дій,
Пізнати, до чого прямує людство,
Що осягнє — і вислід, і кінець.

Мефістофель

Ага! Знов давню пісеньку співаєш,
Забувши про незламні людські межі.
Знов глянути б у пляни деміурга,
Підстерегти, як світом він керує
Та що наготовав для твого роду?
І з трону фараона не доглянеш!
Не на твою такі бажання міру,
Тому покинь нарешті ті дивацтва,
Облиш про долю світу турбуватись,
А здобувай собі цей красний світ
Таким, яким він справді є і буде
Аж до кінця віків. А якщо він
Тобі не в смак, то нікуди вертатись!
Тож поклонись, подякуй за ту честь,
Що був людиною, хоч непідхожа
Тобі припала роля, і зайди
Із сцени, хай би й інші мали змогу
Із долею боротись так, як вміють.
А ти земну комедію скінчи
І перейди у небуття і вічність...

Гомункулюс

Ні, я не з тих, що піддаються долі.
Змагатись буду до кінця.

Мефістофель

Гаразд!

Як ти борець, то здобувай цей світ
Без слів пустих і мудрувань безглазих,
Як я тобі давно вже й добре радив,
А ти лиш пропускав все мимо вух.

Гомункулюс

Від чого ж починати мій похід
На цей величний і прекрасний світ,
Найкращий із усіх світів можливих?

Мефістофель

Найкраще від найближчого тобі.
Ось глянь на місто там внизу. Не гарне ж?
І не принадне? Там добра доволі
Усякого в будівлях і палацах
На всі забаганки і всі утіхи,
А їх я вмію гарно добирати.
Шо ж, не принадне те велике місто?
Ти міг би стати владарем його.
Мовчиш? Послухай: владу дам тобі.

Гомункулюс

Нівроку: влада! Що ж, дарованому
Коневі годі в зуби заглядати —
Народна мудрість каже у прислів'ї.
Однак звідкіль така велика ласка
Мені мізерному? Незрозуміле
Воно і навіть підозріле.

Мефістофель

Ти

Таки не сподівайся зрозуміти
Мене й заглянути мені у карти.
Даю — бери і не марнуй нагоди.

Гомункулюс

Сиреною спокуса обіймає,
І манить чарами непевний дар.
Шлях до земних висот відкритий, змога
Вирішувати, керувати; долю
Свою і долю інших взяти в руки,
Немов якась земна подоба Бога!
Творець — вершина осягів людини.
Однак стягни Пегасові вудила!
Бо що це влада? І хто я? Мені?
Перевернути душу горі дном,
Щоб знов знайти лиш пустку й безнадію:
Незмінний, впертий, непоправний світ
У давніх лихах, злочинах, гріхах?
Омана величі, неволя вчинків,
За долю тисячів відповіданість —
Тягар страшної скелі на сумлінні,
Безсилля довгі, безвиглядні муки
Або тупе безділля й отупіння.
Ні! Влада — це найгірша із оман,
Тяжке похмілля, що життя нам краде.

Мефістофель

Якби твої слова почули предки
Твої славетні, що колись бурхливим
Гуляли морем, що свої щити
На мурах міст здобутих прибивали,
Що вміли панувати! Над таким
Нащадком похитали б головами.

Гомункулюс

Я без коріння роду, сам в собі,
Живу своїм життям, не славних предків.
Тисячоліття пропили, багато
Змінилось на землі і в душах людських,
І вороття в минулі вже нема.
Я наперед дивлюся, не назад.

Мефістофель (набік)

Я вже давав одному той безмірний,
Той найцінніший для людини скарб,
Дочасну майже богоявленість: владу,
І він відкинув. Цей відкинув теж.
Чого вони хотять? Самі не знають. —

(Уголос)

Однак чи основне ти усвідомив:
Як маєш владу, можеш все зробити,
І на добро звернути волю. Слухай:
Багато на землі нужди і горя.

Гомункулюс

Як ти вразив болючу давню рану,
Що ще ятрилась у хлоп'ячім серці...
Але ж і людська воля має межі!
І до чого одна людина здатна?
Чи нагодую всіх голодних світу?
Чи вилікую хворих? Чи зірву
З невільників кайдани? Поруйную
В'язниці і катівні на плянеті?
Чи відплачу за злочини, зломлю
Катівський меч над горлом безневинних,
Невинно вбитим сонце поверну?
Як відплачу всю повінь кривд і мук,
Які щодень на людський рід спадають?
Хоч би скарби землі і владу світу
Ти дав мені — жебрак безсилий буду.

Мефістофель

Чи личить це тобі отак наївно
Все зводити до все або ніщо?
Так книжники балакають про дійсність,
Якої не пізнали і не знають.
Ніщо на повну міру неможливе,
Частинами задовольнятись треба,

Якщо охота осягнути щось.
Нє зразу Рим збудовано.

Гомункулюс

Ти правий.

Латати завжди треба нашу долю,
І я це знаю, вже до того звик.
Та я забув про другий бік медалі.
Добро робить даремно, бо людина
Людині ворог, із усіх найгірший,
І одні одним зіпсують усе.
І що ж я можу? Чи перетворю їх,
Зміню природу хижака-людини?
Чи вирву з їх сердець звірячий яд,
Полуду злоби із очей здеру,
Щоб не вбивали сліпо свого щастя
Й себе самих? Ненависть задушу,
Зруйную ідолів руїни й крові?
У всьому безнадія і безсилля.

Мефістофель

Та якось світ без тебе клигав досі,
То й далі ще поклигає. Ти дбай
Про себе, він про себе дбатиме.
У рай його ніяк не переміниш,
На янголів людій не переробиш,
То сам в житейських покупайсь розкошах.

Гомункулюс

В недужім світі як здоровим бути,
Розкошуватися самим собою?
Забути всі нещастя і страждання,
Усю мізерію життя земного?
А як від них назавжди відвернусь,
Знайду я радість, що пройме доклино,
І розкіш, що про них звелить забути,
Засліпить очі і заглушить вуха,
Щоб і не бачити, й не чути пекла,
Сама ж не пролетить, як легіт вітру?

Даси мені амброзію й нектар,
Чи чарку Лети, щоб я жив собою?
Чи на землі зготуєш рай мені,
Чи аж даси по смерті?

Мефістофель

І чого ти
Не намішав великими словами?
Та нагадай тих лікарів великих.
Ти знаєш, як вони кінчали? Завжди
За те, що поділились із людьми
Добром невиданим, найкращим — серцем,
В заплату гинули на глум у муках,
Укаменовані, на хрест прибиті.
Лиш ті, що муки, кров і смерть несли,
Вогонь, залізо, ланцюги й отруту,
Лиш ті пошану добували, владу,
Хвалу й вінки героїв невмирущих
І навіть — чи не сміх? — любов підданців.
Любов і правда людям непотрібні,
Не знали б навіть, що робити з ними.
Така то людська вдячність і заплата.
Людина — вовк людині, знаєш сам.
Зірви рабам кайдани, й закують
Нових рабів. А ті сердечні спроби
Направить лихо тільки роблять лихо
Ще гіршим, ніж було. Даремний труд.
Тому облиш всім світом турбуватись,
А думай, як собі добути щастя
І користай з нагоди.

Гомункулюс

Що це щастя?
Розкоші всі і добра всі минущі,
Скарби кінчаться, молодість минає.
Нічим не можу справді володіти,
Ані самим собою: в'янє й тіло.
Чи маєш панцер, що оборонив би
Від стріл і часу, й болю, і напій,
Що духові безсмертну міць дає?

Даси безсмертне тіло, звершене,
Над час, над кволість вище і над біль?
Чи вічну молодість? Що можеш дати?
Хвороба, біль і смерть — я на їх ласці.

Мефістофель

Тебе зробити богом навіть я
Не можу. Я не продуцент богів.

Гомункулюс

А очортячити мене ти міг би?

Мефістофель

Нелегка справа. Тих звичайних можна,
А ти відбіг у засвіти далекі
І залітав в небесні високості,
То й мало маєш спільногого з чортами.
Та вистачить зробить людину з тебе.

Гомункулюс

Тяжке завдання?

Мефістофель   **Справді бо не легке.**
Ти забагато вимагаєш. Будь
Скромніший і тверезий у бажаннях
І неможливого не вимагай,
Забувши знову людські міри й межі.

Гомункулюс

Як хочеш вдоволити — дай усе.
Марницями тільки дурити можеш.
Щоб я щасливий був, я мусів би
Перетворити світ, або себе.
А те усе нашо мені здалось?
Та влада, слава? Аж ніяк не манять
Мене криваві лаври ні хвала
Залізом видушена з людських уст,

Не надяť блиски нетривких скарбів,
Не надить вир упоєнь скоролетних,
Що за похмілля залишають пустку
І гіркоту розчарувань на дні.
Не маєш нічогісенько для мене!

Мефістофель

Подумаєш! І половини світу
Було б замало божевільному!
Давай йому весь світ і рай в додачу,
І то ішо крутити носом стане,
Мовляв — не так усе, як слід було б.
Та я терплячий, часу в мене вдосталь,
То може ще знайду, жебрак убогий,
Тобі щось до вподоби.

Гомункулюс

Сумніваюсь.

Ми один одного не розумієм,
В нас різні мови. Ти не зрозумієш
Ніколи справжньої людини, сам
Ув'язнений в своїй міцній природі.

Мефістофель

А справжня — це роздвоєна людина,
Безсила поєднати протилежне,
Нездатна жити повно і природно,
Слабка каліка. Тільки сильні можуть
Щасливі бути. Панцером залізним
Окути серце треба для життя
І оплести змією мудrosti,
Отруйними зубами озброїти.

Гомункулюс

Змія, отрута, панцер — милий світ!
Принадні добра, людям до смаку.
Так що там, крамарю, ще продаєш?
Давай приглянемось, ціну сторгуєм.

Мефістофель

Оsmішуєш реальнє, сам смішний.
Чого ти хочеш, ти вже й сам не знаєш.
Ти жив би і не жив би зо страху,
Щоб часом та не скривдити кого
І непорочну святість зберегти.
Ти несполучне хочеш поєднати.
Є три шляхи: знання, життя і правда.
Ти кидаєш знання, хотів би жити
І справедливість зберегти, та годі,
Бо виключаються вони всі три.
Як ти знання шукаєш, не живеш;
Як хочеш жити, вирікайся правди
І убивай, а ні — тебе уб'ють;
Як хочеш правди, мусиш вмерти: злочин
Один дає прожити на Землі.

Гомункулюс

І Бог, і чорт глузують нам у вічі...
Погорда марноти проймає жовчю
До дна душі. До чого всі змагання?
Однаковий кінець усім. Та жаль
Моєї віри... Хайл! Куди ж тепер?
Усі шляхи закриті, крім до пекла
Й до смерті. Та вона — свята потвора,
Предвічна язва і прокляття жизні,
Від неї подаль. Шо ще залишилось?
Хіба сп'яніння — шлях до забуття?
І так усе — омана й суєта.
А ї справді якби так усе забути,
Струснути пил земний, піднятись вгору
На мить над сумніви, зневіру й біль,
Здушити демона сліпого жаху
І хоч в одній хвилині пережити
Всю розкіш, всю глибінь, весь блиск буття!
В одній хвилині потонути в свіtlі

І келех щастя випити до дна,
Щоб захлиснутись і, його розбивши,
Із розкішшю пірнути в небуття,
Як у світлисте, безконечне море!

Мефістофель

Ти хочеш дезертиром викрастись
Із кола житні нишком. Що ж, це можна.
Однак чи це розв'язка всіх проблем?
Нема нічого на землі дарма.

Гомункулюс

Це правда, недоречна це розв'язка,
Але ж яка доречна і доступна?
Неваже немає виходу для мене?
Неваже нічого нам не осягнути,
Хоч би змагатись сотню літ життя,
І вся земля широка — лиш в'язниця,
Де помацки вдаряєм в темні стіни
Тверді й незрушні? Нікуди стежини
На волю з завороженого кола?
Загнав мене ти, як у клітку звіра.

Мефістофель

Не я загнав, ти сам зайшов. Та зваж:
Крім пекла й смерти є ще третій шлях,
Як учитъ здавна вас святе писання:
Внутрі, внутрі, у тобі царство боже,
А те усе додасться вам.

Гомункулюс

Додасться!
А в мене пекло унутрі, не царство.
До пекла третій шлях. Котрий у царство?

Мефістофель

Ти знов на берегах свого єства,
Переступаєш межу, губиш міру.

Твій дух розгнізданий жене наосліп,
Шаліє, мов дурний лошак, куди
Лиш заманеться, бо нема вудил.
Таким конем нікуди не зайдеш,
Дарма сягати по приманки всякі.
В тобі бо осередок всіх речей,
Добудь себе, тоді добудеш все.
Поки собі не пан, не поривайся
Здобути царство — ні земне, ні Боже.

Гомункулюс

Та як «добудь себе» — незнаного?
Хіба я знаю, що таке людина
І що я сам? Я ж загадка собі.
Я народивсь від матері і батька,
Тілесно я тварина, як усі,
Що заселяють землю — я Ім брат.
Але звідкіль моя свідомість, мисль,
Мій дух, бажання, почуття і воля?
Як народилися? Звідкіль прийшли?
Кудою підуть, як помре це тіло?
Чи згинуть разом з ним? Та я ж не знаю,
Звідкіль взялись і з чого виники
В моєму тілі, то й не відгадаю,
Що Іх чекає, як я стану трупом
І як природа знищить мертвє тіло,
Як нищить все, що згинуло. Й філософ,
І дурень нічогісенько не знають.
Оце тобі і справжня тайна тайн!

Мефістофель

Однак ти знаєш висліди науки.
Відкрили вчені, що усе психічне —
Це функція матерії, що мозок
В людині думку творить, як динамо
Струм електричний, силу продукує

Чи лампа — світло, скрипка — музику.
Чи це не ясне і не зрозуміле?

Гомункулюс

Такі байки розповідали дітям.
Нє мозок думає, а щось таємне
Ним думає, лишень своїм знаряддям,
Так як скрипаль смичком на скрипці грає.
Лиш ось одне спроможне мислити,
А нє мільярди з'єднаних клітин,
Цілком сліпих, бездумних і бездушних.
Нє скрипка грає і смичок, а він —
Скрипаль таємний. Хто він? Чи душа?
Звідкіль вона і що вона? Куди
Подвстесья, як нє стане тої скрипки, —
Що виграє вона на ній свої
Мелодії чудні і загадкові?
Нє знаємо й нє знатимем ніколи.
А може, ти рубець відкриєш тайни?

Мефістофель

Знов зазирав би в справи деміюрга?!

Ти непоправний, та й уже набридло
Усе те саме чути й говорити.

Ми наче основне вже вияснили
В розмовах і заплутаних, і довгих,
А ти ось душу віднайшов! Ще мало
Проблем і загадок — ось ще одна.

Пережували довго всі питання
На всі лади. Тепер ступаймо далі.

Перед тобою вибір, тож вирішуй,
Кудою йти. В життя, у світ напевно?

Таж ти, шукаючу мудростей абстрактних,
Жадний пізнання, то пізнай життя,
Якого ти насправді ще нє знаєш,
Бо ти ж нє жив ще, а вегетував.

Нарешті спробуй жити так, як люди
Отам живуть, що звисока на них
Ти споглядаєш із своєї вежі
Філософічних мудростей високих.

Гомункулюс

Говориш, наче я сліпий, глухий,
Не спостеріг нічого і не знаю.

Мефістофель

Абстрактно знаєш, та відчуй живе!
Воно інакше знати й пережити,
На власній шкурі скуштувать ударів
Бича ремінного або і палки
Гумової м'язистих поліцаїв.
Не проженуть вони високих дум,
Коли залишать на м'якенькій шкірці
Криваві смуги? От тоді ти спробуй
Героєм бути! Покуштуй, пізнай
Сmak дійсности, що є насущним хлібом
Братів твоїх численних на оцій
Землі прекрасній, батьківщині вашій.
Тортuri стали засобом загальним
Двадцятого століття прав людини
До гідності і власної безпеки.
Нові пророки рай земний готують:
Ножем спасають, навертають буком
І муками тим відкривають правду,
Хто сам П нездатний був піznати.

Гомункулюс

Принадний образ креслиш ти нівроку!
Невисоко людину ти цінуєш.
Давніше ти назвав увесь наш рід
Невдахами без волі і без глузду.

Нічого доброго нема у нас?
Шляхетного нічого, тільки злочин,
Жорстокість, злоба, дикість і звірячість?

Мефістофель

Звірячість — це для тебе міра зла?
Це щось низьке, тавро ганьби у тебе?
Яка ж самозакоханість наївна
Людини, буцім вищої від звірів
Мораллю і шляхетністю. Це ясно
Ми бачимо у вбивців і катів,
Що їх без ліку. У людей звірячість —
Це незаслужена похвала їм,
А кривда і образа для тварин.

Гомункулюс

А й справді! Правда! Як же ти влучив!
У саму суть — сліпу людську гординю.
Наскільки ж шляхетніші від людей
Бувають удомашнені тварини,
Ті вірні приятелі — кіточки,
Собаки, коні — без безсмертних душ,
Що їх собі привласнюють лиш люди
І ними величаються зухвало!
Так, соромно людей рівняти з ними.

Мефістофель

А власники безсмертних душ взяли
Бездушних у неволю безпросвітню,
Все господарство сперли на їх рабстві
Досмертнім та й вживають їх, як хочуть,
Знущаються, катують і вбивають,
Немов вони лиш створені для вас,
А права в них ніякого нема
І співчувати їм нема причини
Й немає сенсу, бож вони бездушні.

Гомункулюс

Криваві руки і серця камінні
Супроти безборонних і німих —
Гріх на сумлінні людства непрощений.

Мефістофель

Хоч непрощений, та безкарний буде.

Гомункулюс

На жаль, їх доля справді безнадійна...
Та непокоїть загадка велика:
Звідкіль ота шляхетність у бездушних,
А підлість, злочин, зрада, лють, жорстокість
І всяка інша гідь у вічних душах,
У тих безсмертних? Хто її посіяв?
Як народилось зло у наших душах?
Чи від упавших янголів зараза?

Мефістофель

Цю загадку не тяжко пояснити.
Це первородний гріх у ваших душах.
Ви, лакомі знання добра і зла,
Добро пізнали, та пізнали й зло —
Добро так злегка, але зло пильніше —
І піддалися спокусі переможній:
Маленьким богом бути, володіти,
Вирішувати про життя і смерть,
Наказувати, карати і вбивати!
Нікчемність власну жертвою чужого
Життя замаскувати й заглушити.

Гомункулюс

Ти, мабуть, пильно помагав у цьому?

Мефістофель

Ні, ви й самі упоралися добре
І вам належиться уся хвала.

Людина винайшла й ввела жорстокість
У світ здоровий, бо жива природа
Її не знає, тільки боротьбу,
Хоч безпощадну, але ж не жорстоку
І не знущання, смакування в муках.
Жорстокість — славний винахід людини
Зробив її людиною насправді.
Отак природу збагатили ви —
Малі божки! Пани життя і смерти!
Вінець творіння, гордість деміурга!
Отак ваш світ став передсінком пекла.

Гомункулюс

І на таку приманку ти хотів би,
Щоб риба клюнула?

Мефістофель   Я правдомовний.
Пізнати хочеш — пробуй, пізнатай,
До чого здатний ти, чи стане сили
Боротись із усім всесвітнім лихом.
Та ти замудрий і заобережний
Під поліцейську палку підставляти
Здорову голову — й забоязкий.
Тому ти краще вибери мій шлях
І йди зо мною — безпечноше буде.
А я допоможу тобі і дам
Усе, що в повному житті потрібне.

Гомункулюс

А плата? За те все чого бажаєш?

Мефістофель

Ти вже питав і я сказав: від тебе
Нічого. Хочу довести тебе
До меж земних людини — от і все.
Я не гандляр, не все за плату в мене.

Гомункулюс

Та що мене чекає за межею
Мого життя земного? Ти мовчиш!

Мефістофель

Ти зацікавлений позамогильним
Своїм майбутнім, долею душі,
Яку відкрив оце чи пригадав,
Коли ми говорили про тварин.
Як хочеш і як можеш, вір' в безсмертність
Душі своєї, зрозумій однак,
Що в той світ не заглянеш людським оком.
Тривимірність і часопростір — край
Твоєму світу і проникливості.

Гомункулюс

А ти скажи без всіх туманних фраз,
Куди й до чого хочеш повести?

Мефістофель

Лишень у повню дійсности твоєї.

Гомункулюс

Велиш іти наосліп за тобою.

Мефістофель

Моє гри на шахівниці світу
Не зрозумієш. Ти лишень пішак
В моїх руках, обмежений у всьому,
І я тобі відкрити нє збираюсь
Ні замірів, ні засобів моїх,
Якби й можливо висловити їх
Вам зрозуміло мовою землян.
Тому облишмо ці пусті розмови
Й назад до діла.

Гомункулюс   Хоч вони пусті
Для тебе, нє пусті вони для мене.
Та вічність — таємнича, дивна віра,
Що смерть нє повертає нас в ніщо.

Мефістофель
Усе, що за ІІ порогом — доля.
Відкинь і відречись усіх химер.

Гомункулюс
І так наосліп відректись майбуття?

Мефістофель
Що втратиш, відрікаючись того,
Про що нє знаєш, чи воно існує?
А я зате даю тобі те все,
Що ще єдино вартісне тобі,
Те, що реальнє і живе існує.

Гомункулюс
Таке все знанє, все старе, як світ.

Мефістофель
Хоч річ стара, та сам ти відмінись,
Тоді побачиш іншими очима.
Подумай лиш, який великий світ,
Який безмежний, дужий і барвистий,
Який багатий і різноманітний,
Який цікавий, дивний і принадний
Відкриється тобі. Пізнай його.
Закоханий у книгах і паперах,
Його нє можеш навіть уявити.

Гомункулюс
Оманним світом маниш, суєтою.

Мефістофель

Живим, не мертвим. Бож яке життя
Ото було у цих понурих мурах,
Посеред книг, реторт і кістяків?
Та це лише повільне самогубство.
І що ти осягнув? Неначе щур,
Ти порпався у тім старім лахмітті
І втратив молодість. І тобі
Ніяка магія вже не поверне.
І що ти осягнув? Ті псевдоправди,
Якими ти і хати неogrіеш,
Як холодом пройме колись болючим
Твої старечі кості. І тоді —
Поглянувши назад, на юні літа,
На шлях життя — ти не відчуєш жалю?

Гомункулюс

Це людська доля: марнувати добро
І жалкувати за втраченим навіки.

Мефістофель

А час пливе нестримно, і хвилина
Минає за хвилиною і кане
У вічне небуття, в безмежну прірву,
Звідкіль уже ніколи не заверне.
Хвилина кожна — перла найдорожча.
А чи ти знаєш, скільки тих хвилин
Іще тобі судилося і чи ти
Діждеш іще нового сходу сонця?
І можеш так спокійно приглядатись,
Як ці окрушини безцінні часу
Минають, пропадають? Чоловіче,
Не жаль тобі життя, що упливає,
Змарнованого часу? Скільки щастя
Він міг би дати, захвату, розкошів
Той чародій! — Колись, похилий старець
Вже на порозі вічності поглянеш

Назад, на пройдене, і образи
Твоїх минулих літ пройдуть, барвисті,
Перед старечими очима. Ти
Положиш на вагу життя і смерти
Все дороге, чому складав у жертву
Твій час і силу твого тіла й духу.
І — переважене — угору піде,
Як жменя пуху, все — пуста омана.
Тоді майнє перед очима юність,
«Ta гостра свіжість ще передсвітніх годин,
Ta смужечка зорі над білим сном долин»,
Ta повнота пінистих, буйних сил.
Тоді згадаєш, скільки молодих
Жінок прекрасних на своїх шляхах
Ti зустрічав і розкоші у Іх
Обіймах міг зазнати. Але ти
Пройшов повз них. І жаль страшний тобі
Холодними кліщами здавить серце,
І будеш кликати й благати: Чортел
Зроблю, що схочеш, все тобі віддам,
Лиш поверни мені моє життя
Змарноване, і молодість, і щастя,
О поверни! — Але минулого
Не доженуть і найбистріші коні
І за скарби індійські не відкупиш:
Воно не вернеться ніколи, Іване.
Оце довкола твій світ. Як ще маєш
Хоч тінь надії щось тут осягнути,
Лишишь у ньому й дій. Однак ти знаєш:
Нагода має на чолі волосся,
А тім'я лисе. Пам'ятай це добре!
Як гірко мрії класти у могилу
І старітись, не бувши молодим...

Гомункулюс

Вага моєї долі ще стоїть
Неперехилена — я маю вибір.

Та магією слів своїх принадних
Ти боляче у серці зачепив
Струну забуту — пригадав її,
Єдину вірну, віддану душою
І тілом лиш мені на все життя.
Та я відрікся, з іншою пішов
Ділити долю. Інша зрадила,
Покинула в погорді та неславі,
А вірна десь загублена у світі.
І аж тепер, забута, виринає
Німим, болючим спогадом кохання,
Яке не знато ні вагань, ні зради
І до вершин вело б химерну душу —
Безцінний скарб, змарнований назавжди.
Чи відшукати ще її? Дарма.
Не відкопати щастя із могили.
Що вмерло, не воскресне. А однак!
Чи добре всю надію відкидати?

Мефістофель

Покинь минулє, здобувай майбутнє.

Гомункулюс

Ти, мабуть, правий. Треба кинутись
У вир життя, шукаючи сп'яніння
І забуття, і всіх оманних втіх,
Бо й так усе на світі суєта.

Мефістофель

Окрім життя, що я тобі задумав.

Гомункулюс

Так, це єдине, що ще має вартість,
Хоч і вона проблематична вельми.
Але пошо мені тебе? Що ж ти
Даси іще, чого я й сам без тебе

Не матиму? Яку ще сущу?
Однаково — з тобою і без тебе
Не матиму нічого, крім оман,
Хоч би які твої слова принадні
І як розумно ти б не говорив.

Мефістофель

А не пожалуєш тих слів колись,
Не проклянеш пропащої нагоди?

Гомункулюс

Чи ти новий спаситель об'явився?
Вагань доволі: ні!

Мефістофель   А певний ти,
Що так без мене наситишся світом,
Як і зо мною?

Гомункулюс   Насититись? Ні.
Не думай, що мене чимсь насиши.
Та річ не в тому. Ви обидва тільки
Оману даєте — і Він — і ти —
Оману раю там чи на землі,
То позолочену, то повну крові,
Змагання, болю, злоби — і вкінці
Штовхаєте із рєготом пекельним
У яму смерти й гниль — без милосердя!
Оба глузуете. Не хочу ласки!
Хіба не можу сам один пройти
Без Бога й черта шлях свій до кінця?

Мефістофель

Та досвід учитъ, що на світі жити
Без Бога можна, а без черта ні.

Гомункулюс

Це, мабуть, правда. Так, без черта годі

На цій плянеті навіть крок ступити.
А крок рішальний у живе життя
Таки потрібний врешті, бо застряг я
В мертвеччині минулій безнадійно.

Мефістофель
То приймєш за товариша мене?

Гомункулюс
Якщо без тебе годі, то хай буде,
Бо у твоє ступаю царство. Може,
До чогось пригодишся.

Мефістофель   Для газарду
Зробім таку умову: я прийму
Свою поразку й відійду ні з чим,
Як ти ніколи не пожалуєш
Своєї постанови і не схочеш
Від мене влади й сили. Що ж, чи згода?

Гомункулюс
Але чого від мене ти бажаєш,
Як я заклад програю?

Мефістофель   Лиш признати
Свій програш повністю й засвідчити,
Що правда в мене, не у деміурга,
Що правий тільки я, не деміург.
Оце і все.

Гомункулюс   Неясна це умова.
Та спір — це ваша справа, не моя.
У мене вдосталь клопотів земних.
Заклад приймаю.

Мефістофель   Врешті ти спромігся
На той рішальний крок, що відкриває

Перед тобою світ новий. У ньому
Ти знайдеш несподіванок доволі,
Велику спрагу знань щоб наситити,
І насолод, щоб дати забуття.
Тож кидай геть усє лахміття затхле.
Пора вдихнути свіжого повітря.

Гомункулюс

Не маю тут нічого дорогого.
О, як набрид меніувесь цей мотлох!
Я хочу жити! Що мені ввесь світ,
Твоя умова, влада? Час минає!

Мефістофель

Ходім на пир! Вино, як кров червоне,
Шумить у келехах.

Гомункулюс

О ні! Без крові!

Мефістофель

Відразу видно: ти ще не смакун,
Та згодом звикнеш, певна річ, до неї,
Бо кров — напій, що ним одним на пирі
Впиваються у смак мистці життя.
Вона одна напоїть до сп'яніння,
А чим буйніша, тим питво хмільніше.

Гомункулюс

Ї до чорта, не мені на пир!

Мефістофель

Гаразд! Як хочеш. — Ждеш чогось?

Гомункулюс

Стривай!

Чогось доглядіти не можу в пітьмі,
Що мріється очам... Чи, може, сниться?

Мефістофель

Чи ти в майбутнє зір вп'ялив? Пожди,
Воно само, як час настане, прийде.

Гомункулюс

Чи бачиш там когось у темноті?
Не чуєш кроків, хоч далеких, легких?
Не чути голосу? Ніхто нє йде?

Мефістофель

Нема нікого й голосу нє чути.

Гомункулюс

Причулось і привиділось? — Ніхто!
Ходім звідсіль. І спробуєм пожити
На твій лад.

Мефістофель   Правильно!

Гомункулюс   **Все кидаю,**
Що як тягар лежало на душі,
Як ланцюги, за мною волочилось,
Не даючи простерти крил, прокляті!
В безодню забуття, на пекла дно!
Якби спромога, вирвав би і серце
І кинув вслід. Зготуй похмільний келех,
Бо мушу впитись за усі часи,
Втопити в ньому весь безглуздий світ.

Мефістофель

Ходім, все готове жде, шляхи
Нові, незнані простеляються
Перед тобою. Лиш ступи на них
Сміливо, гордо, певно! Ти сьогодні
Живеш, людино.

Гомункулюс   **Так оце прощаюсь**
З тобою, світе мій, колиско болю

І домовино молодечих мрій,
Тих білокрилих... Чи навіки щезли?
Вже, мабуть, не вернусь сюди ніколи.
Ось скло, у нім моя остання тайна.
Яким мертвецьким холодом проймає,
Яке чуже!

Мефістофель Відкинь все мертвє геть.

Гомункулюс

Проклята слизь, мертвеччина үперта.

(Кидає склом об землю)

In vino veritas!

Мефістофель Et vivat Venus!

Гомункулюс

Ходім звідсіль, ходімо як найшвидше.

(Виходить)

Мефістофель

Цей мій хлопчисько добрий матер'ял
На сибарита: лиш вогонь роздути.

(Іде за Гомункулюсом)

ТАВЕРНА

Сидять перед чарками «мочеморді»: Філософ, Гуманіст, Політик, з ними Мімі; ззаду корчмар, гості, дівчата.

Філософ

Отак ми «*Gaudemus igitur*»
Вже веселенько втретє проспівали,
Шановні побратими Мочеморди,
Тож покропім ще славну пісеньку
Шляхетним трунком: на здоров'я нам!

Гуманіст

І всім питущим!

Мімі   І любовникам!

(П'ють)

Політик

Та якби пити нам за всіх твоїх
Любовників, не вистачило б трунку
У цьому місті, наша мила Мімі.

Мімі

Ти заздрісний? Вступай у почет іх.
Я всіх прийму ласково ув обійми,
Рада всім дати трішки раювання.

Гуманіст

У тебе добре серце, люба Мімі.

Політик

Но і пораювати теж сама,
Ще й не задарма.

Політик

Не всі ж в жерці Венерині годяться.
Не будь такою шовіністкою
Свого звання і славної богині.

Мімі

Немає вищих над мою богиню!
Нема над неї Я за неї п'ю!

Гурт

П'ємо за неї і за нашу Мімі!

Філософ

Спасає віра, кажуть. Ти блаженна.

Гурт

Блаженна Мімі! Слава тій і честы!

(Гомункулюс і Мефістофель входять)

Мефістофель

Привіт і добрий вечір вам, панове!
Дозволите присістися до столу
Двом подорожнім?

Філософ

Якщо пити здатні,
То й присідайтесь. Ви, панове, згідні?
Бо Мімі, певна річ, рада прибулим.

Гуманіст і політик

Будь ласка й поможіть нам випивати
Та й поспівати.

Мефістофель

Можемо обое.

Мімі

Співати, пити і кохати теж.

Мефістофель
Не розчаруєшся у нас, красуне.

Філософ
Оце нівроку нам доречні гости.

Гуманіст
А ми таки не нехтуймо і Бакхом.
Йому на славу пісню склав латинську
У давнині Архіпоет преславний,
Записану у «Карміна бурана».
Я починаю, а ви підтягайте.

*Meum est propositum
In taberna mori,
Ubi vina proxima
Morientis ori.*

*Tunc cantabunt laetius
Angelorum chori.
Deus sit propitius
Huic potatori.*

Філософ
Доречна пісня й тут нам до ладу.

Мімі
Такі ви едуковані та вчені,
Хизуєтесь латиною своєю,
Хоч я П ні в зуб не розберу.
Ви, паничі, до дами неуважні.

Політик
Сама себе до дам зарахувала.

Мімі
Щоб ти зарахував — чекала б довго.

Гуманіст

Якщо ти дама, то і вчена будь.
Що ж, може б і латини ти повчилася?

Мімі

Мене Венера розуміє й так.

Філософ

У тебе з нею міжнародня мова!
(Smix)

Мефістофель (до Гомункулюса)

А ти перекладом їй послужи.

Мімі

Це гарно. Може, там і про кохання?

Мефістофель

Хоча довкола нього світ кружляє,
Та в пісні цій лишень довкола чарки.

Мімі

Ова! Та вже нехай би і про чарку.

Гуманіст

Раз, Мімі, потерпи і без кохання.

Політик

Недобір вирівняєш згодом, правда?

Мімі

Який вирівнювати недобори
Герой знайшовся!

Мефістофель   Друзі допоможуть.
Іх не забракне.

Мімі Й ти допомагав би?

Мефістофель
Як треба, я готовий.

Мімі Я б воліла
Отого мовчуна з перекладом.

Політик
Дивись, яка йому ласкова доля.
Лишень з'явивсь і вже перемагає.

Гуманіст
Ну, годі вже базікати. Переклад!

Гомункулюс
Архіпоета ми перекладали
Колись за юних, за років студентських,
І ці рядки у пам'яті лишилися:

Гей, призначено мені
В корчмі помирати,
Де смертному по вино
Близенько сягати.
Заспівають веселіш
В небі янголиці.
Був би Господь милостив
Такому п'яниці.

Філософ
Що ж, «*pos habebit humus*», а його,
Архіпоета тобто, вже посів
Той вічний і неувінчаний гумус.
Тож випиймо йому на вічну пам'ять,
Бо й заслужив — знат Бакхові ціну.
Йому на славу п'ю!

Гурт Йому на славу!

(П'ють)

Політик

Розумний хлопець, знав політику,
Що доля смертних: чарка, Мімі й гумус,
А решта суєта.

Гуманіст Все суєта?

Він згадує і небо, янголиць.
То це все по-твоєму суєта?

Мефістофель

Лишень згадати пекло він забув.

Філософ

А пощо згадувати тую погань?
Плюєм на пекло!

Гурт Тричі ми плюємі

Філософ

Розумний хлопець був, що не згадав.

Гуманіст

І я гадаю, він мав добрий смак.
Це щось для тебе, Мімі, — янголиці
У небі. Всюди, бач, жіноча стать,
Проникне навіть в небо, між святців.
Може, й тобі туди відкрита стежка?

Філософ

У небо наша Мімі, між святців?
Оце було б нівроку справжнє небо.
Вона там зготує раювання,
Якого в небі досі не бувало
Й не буде, певно, на віки віків.

(Регіт)

Політик

А ви й ти не пускайте блахмана.
Й здавна місце в пеклі загрівають
Чорти моторні, ласі на таке
М'ясце жіноче — і смачне, і грішне,
То їм не трефне.

Mімі

Тъфу, паскуднику!
Ти здатний тільки до колючих слів,
А ні до чого більше. Ти мужчина?
Твоя потуга тільки у язиці.

Філософ

І знов тобі попало по заслужі!
(Сміх)

Гуманіст

Таки не виграєш двобою з Mімі.

Політик

При чарці ні, а в ліжку може б виграв.

Mімі

Який відважний! Визов я приймаю.

Гурт (сміються, викрикують)

Гей! Славно, Mіmі! А коли двобій?
І де він буде? Може, секунданти
Потрібні? Ми готові до послуг.

Політик

В політиці союзники годяться,
В цій справі ні. Обійтись ми з нею
Без ваших секундантів. Правда, Mіmі?

Mімі

Я обійдусь. А ти — непевна справа.

Філософ

Знов положила хлопа на лопатки,
Не навпаки. Ой, кепський ти політик.

(Сміх)

Мефістофель

Можливо, й секунданти пригодяться.
Політик добрий — передбачливий.

Mімі

А ти б подякував за добру раду.

Політик

Агій на вас! З таким народом злобним
Відхочується навіть і балакать.
Що тільки пити можна. Гей, до чарки!

Гуманіст

Панове, це розумне слово. Він
Політик кепський, та п'яница лепський.
Я п'ю за нього.

Гурт

Хай живе Політик!
(П'ють)

Філософ

Та й то, сказати правду, де у світі
Нам лепського політика знайти?
Є десь від нього ліпший? Я такого
Ніде не бачу. Може, вам відомий?

Гуманіст

Начхати нам на політику і світ.
Хай там вовтузяться його владики,
Як знають і як вміють чи не вміють,
А ми собі радіймо й випиваймо.
Нам добре тут, як свиням у барлозі:
Тепленко, сито і винце тече.

Гурт

Це мудре слово. Хай живе барліг!
(П'ять)

Мефістофель

Але барліг на світі, а той світ
Під бомбою. А що, як він та лопне?

Гуманіст

Погане слово, що нам радість труїть.

Філософ

Як лопне — лопне. З долею що зробиш?

Політик

Боротись з нею можна б політично.

Філософ

Якби політики та не були
Нездари чи засліплени шаленці.

Мефістофель

Так, доля світу у руках безумців,
Або нездар, або одних і других.

Філософ

Було так споконвіку й завжди буде,
А світ ще досі клигає та й ми
Ще розкошуюмо в цьому барлозі
При повних келехах, і з нами Мімі.
Тож пиймо, поки п'ється, і гуляймо
Поки гуляється. Ну і цілуймо,
Поки цілується. Це наша мудрість.
Нема нічого вічного на світі,
Всьому колись кінець настане й годі.

Гомункулюс

Це філософія коротконога,
Та ще є міра повного життя,
І гостя смерть не бажана нікому
Не впору.

Філософ   Та не бажана і впору.

Мімі

Це щира правда. Ні, не треба нам
Тієї гості, щоб прийшла завчасно
Непрошена й небажана нікому,
Мені зокрема.

Мефістофель   Та вона не звикла
Питати дозволу своїх відвідин.
Приходить, де й коли сама захоче.

Гуманіст

І з ласки світових правителів
Викошує незлічені мільйони.

Філософ

А люд, мов барани, йде на заріз,
Ще й інших підганяє під обух.

Гомункулюс

А все через політиків отих
Скажених! Влада їм потрібна, влада
Їх одурманює, вони для влади
Озброюють весь світ, різню готують
Усій плянеті, проти всіх цькують
І ладні зруйнувати І дощенту,
Щоб тільки власну встановити владу
На згарищах, на трупах і руїнах.
Лиш уявіть: в пустелі мертвій — влада.
Чи не вершина людського безглуздя?

Філософ

Ще й гомо сапієns наш рід назвався,
Хоч ближче правди був би гомо стультус,
Бо не філософи, бач, правлять, людством,
А дурні та невігласи й злочинці.
Було так досі, і так завжди буде.
Нічого не навчився людський рід.

Політик

Печеш свою печеню. От філософ!
Спасеш плянету?

Філософ   **Ні, бо не дадуть**
    Такі, як ти. А варто б спробувати.

Політик

Вже пробував Платон, і вийшов пшик.

Філософ

Не пробував, бо змоги не дали.
Ніхто ж його не слухав, не повірив.

Політик

А Маркс послухав і створив нарешті
Не рай, а щось мов на подобу пекла.

Філософ

То це філософи в тім раї правлять?
Вони — платонівські правителі?

Гуманіст

Ти знов, Політику, заплутався
У власних сітях. Не везе тобі.
Та ми покиньмо ці високі мислі,
Бо геть повисихають нам чарки,
А світу не спасем у цій таверні.

Філософ

Доречне слово. Світ як був, так буде,
А нам пора горлянки промочити,
Бо вже охрипли від цих балачок
І довгих, і безплодних. На здоров'я!

Гурт

На славу всім філософам питущим!
(П'ють)

Гомункулюс

І на поталу всім врагам людини,
Невігласам, злочинцям і безумцям,
Руїнникам добробуту і щастя!

Мефістофель

Це значить: більшості самого людства?

Гурт

Їм на погибелы! Хай пропадуть всі,
Всі до одного! Omnes pereant!

Мефістофель

А що ж залишиться тоді на світі?

Філософ

Та ми з тобою й кілька мудрагелів.

Мефістофель

Чи не замало це?

Філософ

Ти не журись.
Ніколи в світі не забракне дурнів.
Буває тільки недостача мудрих.

Гуманіст

Дарма не їв він каші, наш філософ!
Немов читає з книжки.

Політик

Правду креще.

Гомункулюс

А я таки кажу: зло треба бити
Усюди, завжди і без милосердя.

Мімі

Так, биймо всіх, що щастя труять нам.
За добре слово ось тобі подяка!

(Цілує його в уста; він обтирається)

Ти що так витираєш?

Гомункулюс

Тільки слину

Твого останнього любовника.

Мімі

Агій на тебе! Це ж таки нахабство.
Як можна дякувати так за те,
За що і золота нє жалко іншим?

Гомункулюс

Кому нє жалко, а кому нє в смак.

Мімі

Та в тебе смак? Хай нє скажу який.
Смак і в безроги, що помії хлєпче.

Мефістофель

Та де твої уста, а де помії?

Мімі

Нахаби ви! П'яниці! Грубіяни!

Філософ

А ти не стилем дами промовляєш,
Премила наша Мімі. Угамуй

І прикуси верткого язичка,
Щоб більш так непристойно він не ляпав.

Гомункулюс

Уваги не звертаймо на дурниці.
В нас поважніші справи.

Мімі

От повага!

Гуманіст

Ну, годі, Мімі, замовчи нарешті,
Вже досить помсти на цей раз тобі.
Не псуй нам вечора! Продовжуймо
Розмову дружню і пиття веселе.
Я п'ю за дружбу!

Філософ

Це розумне слово.

(П'ють)

На цьому із усіх світів можливих
Найкращому — так рік філософ славний —
Що клигає без толку у майбутність
І може от-от в пекло провалитись
Знечев'я, мов п'яница у багнюку,
А ми ні дня не знаєм, ні години,
То що робить розумним? Сарре diem!
Так нас навчали давні мудреці.
Ловім хвилину і втішаймось нею,
Бо ми не здатні ні до чого більше.

Мефістофель

Ми здатні зготувать собі могилку
Ще завчасу, щоб був кінець дорочний
Веселому життю.

Політик

А ти, приблудо,

Що крячеш нам — то пекло, то могила?
Такий ти товариству весельчак?

Бере охота пляшкою цією
Тебе гаразд погладити по лобі.

Мефістофель

Самі ж співали: чарка, Венус, гумус.
Ти хочеш просто в гумус, без могили?
Що ж, п'яне стерво можна й так ховати.

Філософ

Панове, схаменіться!

Політик

Ти нахабол

(Хапає пляшку, Мефістофель викручує йому руку, пляшка випадає)

Ой, як болити! Рятуйтесь! Він мені Всю руку поломив, розбійник клятий!

Мефістофель

Оце щоб знати, що ти мені не рівня.

Політик (стогне)

Але ж болити! Який чортівський біль!

Гуманіст

А ти таки політик справді кепський.
Пішов у бій, не врахувавши сил.
От і програв.

Філософ

У нас, панове, пляшка —
Не аргумент в дискусії. Як кращих
Не маєш, то мовчав би. Потерпи,
А костоправ тобі направить руку.

Гуманіст

За той час передумаєш гарненько
Принципи політичні й спосіб дії.

Філософ

Ще й через пляшковий двобій пропаде
І твій двобій із Мімі.

Гуманіст

Бідолахал
А може, не пропав ще?

Мімі

З інвалідом
Який двобій? Ні, я не медсестра,
Я няньчити не вмію і не хочу.

Гуманіст

Програв подвійно. Щиро співчуваю.

Філософ

Vae victis, наш політику невдатний!
Так, горе переможеним.

Політик

Замовкни!

Гуманіст

Ой не везе політикам у світі
І не везе політикові тут,
У нашім мікрокосмосі. Злий знак
Для світу і для нас. Майбутність темна.

Мефістофель

Тому розумно радив наш філософ:
Ловім хвилину! Світу не направим,
А вас однаково чекає гумус
Раніше чи пізніше.

Гуманіст

Як, лиш «vas»?

Філософ

Лиш нас, а не тебе? Ти що, бессмертний?
Не пив багато, а таке верзеш.

Мефістофель

Ну, просто *lapsus linguae* є більш нічого.
І вже чи «вас», чи «нас» — яка ріжниця?
Слова від костомахи не врятають.

Філософ

Ні, не врятають. А оцей наш світ,
Хоч і який паршивий він нівроку,
Та все ж найкращий із усіх можливих.
Він хоч би ці чарки нам наповняє
І дозволяє плутатись по ньому
Нам з копу років, *Mimi* цілувати
І погуторить з милим товариством
Про всячину між небом і землею.
Тому признаймо і йому належне
І будьмо вдячні хоч за ці марници.

Гуманіст

Мізерний він, та кращого нема.
А на безриб'ї рак тож, кажуть, риба.

Mimi

А я не нарікаю й на такого,
Бо можна всю мізерію його
Зацілувати.

Мефістофель   Ось і медицина
                  Цієї лікарки всіх людських лих.

Гуманіст

Приймаєм залюбки такий рецепт.

Філософ

Рецепт цей лепський, та на все свій час.
Пора нам, мабуть, у стебло, бо й так
З чубів нам добре куриться і трохи

Вже плутаються язики у роті,

(Вказуючи на Мефістофеля)

Як у цього безсмертного. З прощанням

Честь по заслузі світові віддаймо

І піднесім чарки йому на славу:

Останній наш привіт тобі, кулявий,

Сліпий, мізерний, злобний і бозглуздий

Наш світ *Ti*, що йдуть на смерть, тебе

Вітають! *Mogituri te salutant!*

(П'ють)

Mimi

Та ви як хочете. Я ще не йду!

ВЕРХ ГОРИ

*Грехоти, далекий краєвид
Гомункулюс, за ним Мефістофель*

Гомункулюс
Вперед, вперед, угору! До висот!

Мефістофель
Куди ж ти пнешся?

Гомункулюс   А ти лізь за мною.

Мефістофель
Покрутиш в'язи!

Гомункулюс   Далі, далі, далі!
Ось шпиль.

Мефістофель Чого тобі тут, чоловіче?

Гомункулюс
Світ завузький мені, запідлі люди.
Тут простір, ясність, воля, меж нема.
Шукаю волі.

Мефістофель   Де ж ти шукаєш?
Забув ти, що сказав спаситель ваш?
Вона внутрі, а не назовні. Там
Її, можливо, знайдеш, хоч є сумнів,
Коли розглянути докладно справу:
Ти забажав, чого ніде нема.
Та можна вірити в свободну волю,
Зокрема в змогу до смаку грішити,

І люди користають залюбки
З тієї змоги і свободу хвалять.
Тож користай і ти також сміливо,
Як в тебе дух міцний, а не драглі.

Гомункулюс

А може й справді дух мій — лиш драглі?
Чому так важко розгорнути крила,
Піднятись вгору, скинути тягар
Буденого земного животіння,
Дихнути глибоко, на повні груди?

Мефістофель

А що ти: в'язень, раб?

Гомункулюс

Не те, не те!
Залізний панцер на душі ношу,
І в'яже кожний крок, і давить серце.
Так важко дихати, так важко жити.
Ах, розірвати б, скинути його
Назавжди! Я б мов наново родився.

Мефістофель

Так і зірви, всі тягари відкини
Лишє такі доходять до мети, —
Якщо у них і є якась мета.

Гомункулюс

Алеж схопити глузду я не можу
Ні в чому.

Мефістофель   Бó його нема.

Гомункулюс

А де ж він?
Не може бути все лишеңь безглуздям.
Однак усі — сліпці ми безпорадні.
Усе пливе, все зміняється.

За чим простягну руку, вже воно
Сіріє й розпливається імлою.
Усе найкраще, миле, бажане,
Шо підіймало і давало міць,
Усе тужавіє поволі й стигне,
Нестерпним панцером ляга на душу.
Самі куєм собі нові кайдани,
Самі ми, розбиваючи в'язницю,
Ще тяжчими оковами гнетемось.
Найбільший раб, хто бореться за волю.
Твій власний плід — бажання, думка, твір —
Дорогу загороджує вперед.

Мефістофель

Лишень калікам. Сильні йдуть вперед,
Не оглядаючись ні на що. Хто
Життям своїм бажає керувати,
Той мусить всі кайдани розірвати,
Всьому сміливо виступить назустріч,
Ні перед чим ніколи не звернути
І слухатись лише своїх законів.
Він мусить бути віссю свого світу.

Гомункулюс

Та в мене серце. Тисяччу ниток
Воно пов'язане і з іншими
Серцями людськими тремтючими
І чує їх дрижання, їхній біль.

Мефістофель

Чи не сказав я: панцером залізним
Окути серце треба для життя
І оплести змією мудrosti,
Озброїти отруйними зубами?
Відкинь все і погордуй усім.
Лиш хто відкинув все, той має все.
Лише такі лишили слід на світі,

А горе карликам, які прискалися
П'явками до дрібних речей. Вони
Разом із ними щезнуть у безодні.

Гомункулюс

Окути серце. Алеж я не можу!
Я маю людську душу, не камінну.
«Відкинь, забудь усе!» От і порада!
Та як — осліпнути, оглухнути,
Не чути і не бачити нічого?

Мєфістофель

Говориш, ніби це нове для тебе.
Алеж ти жив так досі, і так само
Минулі покоління всі жили,
Й прийдешні теж не житимуть інакше.
Нема дарма нічого, все за плату,
І кожний кусень хліба, що ти з'їв,
Ти відібрал комусь голодному.
Такий цей світ, і ти його не зміниш.
Тож, якщо хочеш жити по-справжньому,
Відкинь всі забобони сердобольні.
Всіх ідолів старих, що заваджають
Іти, і вітварі старі звали!
Збудуй нові. Ти перший, речі другі.

Гомункулюс

Начхай на світ, вдивись у власний пуп.
Це твій новий рецепт на надлюдину,
Твій ідеал: Великий Канібал
Із серцем в панцері залізному.
Однак цей панцер не мені на міру.
Я не глухий і чую безупинно,
У сні і наяву: великий стогін
До неба лине зі зболілої
Землі, немов молитва вічна. Ах,
Страшний цей стогін — в жилах кров
морозить.

Мефістофель

Гей, на коліна й помолімось Богу,
Щоб він, вседобротливий, змиливавсь
Над сиротами, над бездомними,
Над всім болючим живим землі
І над звірятем, що стражда безмовно,
І дав голодним хліб, здоров'я хворим,
Хатину безпритульним і потішив
Усіх у горі, болю і розпуці,
Бо ми не можем.

Гомункулюс   Так, бо ми не можем.
Ми поспішаєм, щоб украсти щастя
Собі самим. Начхать на решту світу!

Мефістофель

Ні, можеш закасати рукави
І взятись до роботи. Язиком
Нікому не поможеш. Помагай
Гоїти рани долі, будь нещасним
Сестрою милосердя. Проповідь
Найлегша праця і... не помогає.
Ти ділом засвідчи слова. Так чинять
Ті справжні праведники і святci,
Що тут і там трапляються по світу.
Посвята і відречення — чесноти,
Що тих тобі засвоїти б годилось,
Бо мало досі ти практикував тих.
Точніше: не практикував зовсім.

Гомункулюс

Це правда. Ти поцілив в саме серце.
Болюча правда! Людське самолюбство
Царює неподільно серед нас,
І я також його покірний раб.
Взимі лягаю в тепле ліжко й можу
Проспати ніч спокійно, хоч і знаю,

І вічно неокреслений, безплодний.
Ти: я не я. Ти лиш гомункулюс.

Гомункулюс

Прокляття бути виродком на світі
І нє вміщатись ні у яку форму
Людського існування, нє знайти
Для себе ролі на життєвій сцені
І з дійсністю ніякою нє вміти
Погодитись, щоб як людина жити
Поміж людьми, а завжди як якийсь
Дивак, вигнанець і несповна глузду,
Запаморочений, смішний самотник,
Відштовхнений від людської громади.

Мефістофель

Нє любить стадо тих, що покидають
Протоптані стежки й нових шукають.

Гомункулюс

А в серці самітному час до часу
Спалахує гаряча спрага жити,
Покуштувати благ усіх земних.
І завжди щось мені перешкоджає,
Нє дать зазнати хоч би дрібки щастя
Буденого і людського такого.

Мефістофель

Буденнє небуденним неприступне.

Гомункулюс

Ах, муко слабошів, ганьбо каліцва!
Чи нє зловлю ніколи вже життя
За золотій кучері? Чому ж
Я інший, як оті всі самолюби,
Чому чужий у світі? От вони
Купаються в розкошах, я ж несу

Гіркий тягар бездомного скитальства
І душу неприкаяну. Чому?
Чи я зблудив, а чи вони? Ненависть
І гнів у серці: геть від них, від світу!
Але куди? Від себе ж не втечеш.

Мефістофель

Ані від світу, ані від людей,
Від дійсності буденної. Ти світу
Й людей не перетвориш, Прометею,
Чи Дон Кіхоте, чи ти що таке.

Гомункулюс

Я й сам не знаю вже, що я таке
І що таке все людство, справжнє людство.
Чи десь воно існує, чи колись
Давніше існувало, та пропало?
Чому пропало, що його згубило?
Їм завжди доля і природа шкодять,
Насправді ж вороги вони найгірші
Собі самим: людина вовк людині.
Ніякі проповіді чи пророки
Не помагають. Чим їх лікувати?

Мефістофель

Хіба ж ти лікар, впевнений у тому,
Що це хвороба й лікувати І
Можливо якось? І яким лікарством?
І мав би ти відвагу лікувати?
Ти б першо пацієнтові своєму
Приглянувсь краще, а тоді уже
Рецепт писав би. Діягноза краща
Напевно буде. Хоч мені здається,
Шо ти даремно сили витрачаєш
І цінний час марнуєш на химери:
Не перетвориш світу ні людей.

Міцної вельми медицини треба б
І лікаря Гераклової сили.

Гомункулюс

Куди б не глянути, все безнадія.

Мефістофель

Знай: кожне око бачить інший світ.
Та досить наших балачок тепер,
А ми ходім, поглянемо на місто
І як махіна світова суспільна
Функціонує — гладко, чи скрипить,
Скргоче й затинається, нє йде.
Узнаєм, як пульсую живчик світу.
Багато дечого ми зрозумієм,
Приглянемось уважно пацієнтам,
Про добру діагнозу поміркуєм,
Подумаєм і про рецепт також.
Воно цікаво буде і повчально,
Тобі ж це буде вартісне пізнання.
Спішім, щоб не прогавити нагоди.

(Відходять)

МІСЬКА ПЛОЩА

Ратуша, брама, криниця з водограєм.
Селяни, замітачі, робітники, згодом різні
прохожі і маски; остронь Гомункулюс і
Мефістофель.

Замітач
Додому, дядьку?

Селянин   Та хіба.

Замітач   Не раді б
Побачити комедію ту панську?

Селянин
Ова! Іще по плечах обірву.

Другий замітач
Оце ѹ комедія.

Селянин   Та ви самі
Собі таку комедію робіть.

Перший замітач
Для нас комедія? Мітла ѹ болото!
Роби, прій, замітай за ними гній,
Щоб весело їм забавлятись.

Селянин   Ой!
Погано жити стало, безпросвітньо.

Перший замітач
Тяжка робота, а заробиш хліба —
От з голоду не здохнеш.

Другий замітач   Та і те
Добро, а то без праці скільки люду!

Перший замітач
А їм забави в голові.

Робітник   Ім що?
Аби наїстись і повеселитись.
А ви здихайте!

Перший замітач   Псів годують краще,
Ніж нас! І спатки в ліжечко кладуть.
Мої ж дітиська на долівці голій
У лахманах — взимі.

Селянин   Мої взимі
І без чобіт, без молока, без хліба,
Бо треба все продати — на податок.

Робітник
Буває гірше: в нас один помер —
Сухоти з'їли. То що жінка й діти?
Сплять на долівці і жеруть картоплю?
Аякже! А на вулиці, на жебрах!

Перший замітач
А їм забава! Ух!

Робітник   Ще прийде час!
Ще прийде і на них гірка година!

Перший замітач
Попам'ятають, покуштують добре
Того смаку!

Другий замітач   Щоб не підслухав хто!

Перший замітач
А нам пора до праці.

Голоси   Ой пора.

Другий замітач
Ось бачте, вже іде один.

Робітник   Здорові!
(Розходяться)

Поліцай
Звільнити швидко площу. Хлоп додому!
(Докінчуєть працю й відходять)

Гомункулюс
Добра народній настрій не ворожить.

Мефістофель
Як сказано: людина вовк людині.
(Входять маски)

Матрона з дочками Мері і Лілі
Ах, Мері, ти достойніше поводься.

Мері
О мамо, ти за нас обох достойна.

Матрона
Не можна справді: люди бачать нас.

Лілі
Авжеж, що бачать. Ми на те й прийшли.

Матрона
Як можеш, Лілі, щось таке казати?

Як можеш так? Інтелігенція
До чогось зобов'язує.

Лілі (*до Мері)*   Мамуня
Забула, як панчішки продавала.

Матрона
О, смішки, шепти. Що сьогодні з вами?
(*Переходять*)

Ляйтенант
Ті дві гарненькі.

Юнак з моноклем   Знаю їх — доречні,
Хоч і плебейська кров. Що ж, парвеню,
Оті скоробагатьки, вискочки.

Ляйтенант
Ах, скільки тут таких.

Юнак   Ті особливо
Цікаві тим, що вийшли із багна,
А ніби елегантні дами. Батько
Колись гандляр живим товаром, згодом
Лихвар, пізніш військовий постачальник,
Тепер шанований багач, а мати —
Кокетлива крамнична продавачка.
І не з найцотливіших, люди кажуть.

Ляйтенант
А знаєте, вони мене цікавлять.
(*Переходять*)

Вчений
Так, філантропія — потрібна дуже.

Філантроп

То, може, ви нам помогли б у праці?

Вчений

Як саме?

Філантроп Школи, захисти, підмоги...

Вчений

Матеріально, значить?

Філантроп

Ні, не конче,
Морально теж. А може, науково?
Над чим працюєте?

Вчений

Моя мета:
Махіна, що вбивала б тисячу
В одній секунді.

Філантроп

Тисячу? Людей?

Вчений

А так!

Філантроп В одній секунді...

Вчений

Поступ, темп!

Філантроп

А ми будуємо лікарні...

Вчений

Гарно!
Мільйон дістану — поможу і вам.

Філософ

Так, так, панове, релятивне все.

(Переходять)

Стрижій

Ох, панно Касю, ви такі недобрі.
Мене аж в серці колє, а ви навіть
Не вірите мені. Ну що ж зробити?

Кася

Неможна хлопцям вірити.

Стрижій

Чому ж?

Фе, панно Касю! Ну, скажу вам правду:
Ви так мені сподобались, що я
Просив би ручки вашої і зараз
На заповіді завтра, панно Касю,
Та зараз, якнайшвидше. Що, дурю вас?

(Переходять)

Студент

Та дівка гроші, кажуть, виграла,
Тому й він так заскакує, собака!

Учитель

Чи справді? А багато?

Студент

Біс тих знає!

Казали: кілька тисяч.

Учитель

От цікаво!

А ми собі за ними поволеньки.
Ви підете? Ходім! Воно цікаво.

(Переходять)

Філантроп

Ми всім допомагати мусимо
Тим, що за нас боролись, інвалідам.
Шановний пане, віллу маєте
Й платню гарненьку —

Патріот   Все, все за заслуги
Від вдячного народу. Стільки літ
Тяжких трудів, клопотів.

Філантроп   А вони ж
Боролись!

Патріот   І я теж.

Філантроп   Ви ж нафтою
Тоді займались.

Патріот   Пане, як без нафти
Вести війну? З посвяти я робив це.

Парвеню

Бо прошу вас, а що ж мені до того?
Що дурням захотілось воювати
І гинути від тифу та від вошій?
Як тяжко то було свиню купити!
Якби не їх дурійство, мав би я
Три камениці, а так тільки дві.
І ще їм помагати? Їх до чорта!

(Переходять)

Агент А ви тут що згубили?

Селянин   Пане, в мене
Виносять речі з хати за податок.
Та що зробити з жінкою і з дітьми?
Тут пан суддя.

Агент   Гайда, махай до хати!
Тепер на балачки немає часу.

Селянин
Та змилуйтесь, та порятуйте!

Агент

Марш!

Селянин

Я міг би бути вашим татом.

Агент

Марш!

(Переходять)

Радник

Судити треба гостро.

Прелат

Справедливо.

Суддя

Ми справедливість міряєм, як треба.
Найвище гасло — це добро держави.
Тому і різно судиться злочинства,
Щоб завжди був респект законній владі.
Як хлоп із лісу краде чи полює,
То вільно і застрілити його,
Пошана щоб до власності була.
Як урядовець честь комусь потопче
І хлоп його образить чи й поб'є,
Тяжка в'язниця не мине його.
Як же застрілить хлопа він даремно,
З надмірної дбайливости за благо
Держави нашої, у ревній службі,
Хоч і невинний хлоп, — арешту місяць
За зброї недозволене вжиття
І за убивство з помилки теж місяць.

Радник

Гуманність в нас підстава правосуддя.

Суддя

Та хто слівце проти держави писнє,
Як революціонер роки в тюрмі

Покутуватиме злочинний намір.
Хто ж заплянує революцію
І збройний чин та виступ проти влади,
Такому шибениці не минути.
Так судячи, не тільки правосуддя
Плекаємо, але й державну долю
Виковуємо у граніті, бож
Підвалина держави — справедливість.

Прелат

Свята це правда! Це й по-християнськи.
(Переходять)

Купець

Як акції?

Банкір *(з цигарою)* Угору.

Купець

Значить, зиск.

Та як воно?

Банкір Багато збіжжя палять
І кукурудзи теж.

Купець

Це добрий спосіб.

Банкір

Практичний справді. Ось за океаном
Мільйони літрів молока недавно
Пустили у канал і зберегли
Ціну.

Купець Щоб тільки не вмішався уряд,
Не захотів давати безробітним,
Сирітським захистам чи для дітей
Загрожених сухотами і те...

Банкир

Та що ви? Тож приватна власність! Це
Було б ніде нечуване безправство.

Купець

Ну звісно, звісно.

Каліка

Милостиві люди,
Благаю, поможіть нещасному
Каліці. Діти пухнуть з голоду.

Банкир

Чіпляєтесь? Поліцію покличу.

Купець

Які порядки! Не дають спокою
Ніде й ніколи.

Банкир

При такім режимі
Іще діждемось революції.

Купець

А так воно й мені здається часом.
(Переходять)

Дама з пском

Мій Рекс єсть тільки добре м'ясо, він
Не візьме в зуби чогонебудь. Так
Піznати можна добру страву.

Матрона

Aх,
Розумне, миле сотворіння!

Каліка

Панство
Мої ласкаві...

Матрона

Всюди жебранина!
Ta годі всюди всім давати.

Дама   Рекс
Страх як не любить жебраків брудних.

Прелат
Що ж, треба працювати, чоловіче,
А Бог поможе вам.

Каліка   Ласкаві панство...
(Мліє; жінки охкають)

Матрона
Та що ж він робить? Може, удає?

Дама
А може і зімлів?

Матрона   Ах, що ж робити,
Отче прелате?

Прелат   Зараз хтось поможе.
(Люди підіймають і відносять каліку)

Матрона
І справді він зімлів? Але чому ж?

Дама
Недужий, може.

Прелат   Ну, не можна знати.
Що ж, Божа воля. Помолюсь за нього.
(Переходять)

Злодій
Гей, ми знайомі. Як іде інтерес?

Бандит
Та йде сяк-так. А в тебе?

Злодій Теж сяк-так.
Але ти тут?

Бандит Роботу маю.

Злодій Тут?

Бандит Замовлення високе

Злодій Затовкти?

Бандит Ег ж.

Злодій А як поліція?

Бандит Осліпнє.

Злодій Ну, так бажаю успіху!

Бандит Гаразд!

Агент (*до поліціянтів*)

Надходить маршал. Всім наказ суворий,
Щоб був порядок, а тут щось непевне.
Розбити всякі заворушення.

(Переходять)

*Мільярдер із секретарем, Маршал з
адъютантом і Кардинал з капеляном.
Оваций — вівати — поклони. Кардинал
благословляє.*

Стрижій
Ах, панно Касю, я такий щасливий!
Не можу слів знайти.

Другий стрижій   Галло! Галло!

Перший
Дозвольте на хвилиночку. — Що знову?

Другий
Ти знаєш — помилка! Вона...

Перший   Що? Що?

Другий
Не виграла тих грошей. Помилився!
Ну, що ж ти посмутнів? Ходи на пиво.

Перший
Бодай тебе чорти!

Другий   Ну, нап'ємось.

Перший
А то чортівський пех!

Другий   Ходи, фундую.

Кася
Куди ж ви, пане Стефку?

Перший   Йди до біса!
(Переходять)

Агітатор *(у поході)*
Повстаньте, гнані і голодні
Робітники усіх країн!

Голоси
Ми хочем хліба! Хочем диктатури
Пролетар'яту! Геть буржуїв! Геты

Поліція
Негайно розійтись!

Голоси   Ганьба, ганьба!
(Поліція вдаряє; метушня, втеча; один лежить)

Агент
Убитий?

Поліцай   Мабуть.

Агент   Швидко, у канал!
(Вкидають у канал, розходяться)

Мільярдер *(до Кардинала)*
Ось трохи сядьмо, Еміненціє.

Кардинал
Хвилину. *(Підходить до капеляна)*

Маршал   Кардинал скрети має.

Кардинал
Які вістки?

Капелян   Ще йдуть переговори.
Обіцюють католикам полегші,
Але і Церква мала б припинити
Всі гострі виступи проти безбожних.

Кардинал
Це ще побачимо.

Мільярдер *(до маршала)* Так скільки б вам?

Маршал
Хоч півмільярда.

Мільярдер   А ваш уряд певний?

Маршал

До виборів все приготоване,
І більшість певна.

Мільярдер   Як, з одним відсотком
Прихильників?

Маршал   Впевняю!

Мільярдер   Кардинале,
Чи Церква може справу маршала
Підтримати?

Кардинал   Можливо. Та повага
Релігії і святість храмів Божих,
Хоч би й схизматських, що руйновані
З наказу влади християнської...

Маршал

Дам два мільйони. Мало? Таж вони
І так нє ваші.

Кардинал   Ну, були колись.

Маршал

Якась частина. Нам би документ.
Так три мільйони вистачить?

Кардинал   Ні, Церкви
До цього рук прикладти нє годиться.

Мільярдер

Ви ще порадьтесь і поторгуйтесь.
(Проходять)

Маршал (до адъютанта)

Як Церква?

Адъютант   Ще з червоними переговори,
                  Шоб менш конфліктів і свободи більше
                  Тамошнім вірним.

Маршал   Злагіднити курс
                  Проти червоних. Бурити церкви
                  Схизматиків упертих православних
                  І навертати на католицизм.
                  (*Переходять*)

Капелян
Знов скарга, Еміненціє. Єпископ
Велів одному капелянові
В'язничному інформувати владу,
Що чув на сповіді протидержавне,
Хоч прізвища у тайні зберігати.

Кардинал
Таки перестаравсь преосвящений!
Ми не російська Церква, слава Богу.
А хто вніс скаргу?

Капелян   Капелян.

Кардинал   Пів лиха.
Та Церкві труднощі такі робити!
                  (*Переходять*)

Мільярдер
Як збіжжя?

Секретар   Палять далі.

Мільярдер   А ціна?

Секретар
Врятована. — У жовтих голод, гинуть
Цілі провінції.

Мільярдер   Це добре. Треба
Туди спрямовувати капітал,
Опанувати ринки.

Секретар   У червоних
Теж голод.

Мільярдер   Це теж добре, бо ослабнуть.

Секретар
Там вигинуло мабуть сім мільйонів
Від голоду державного, за пляном.

Мільярдер
У них це мало — вирівняють швидко.
(Переходять)

Міністер
Чи настрій пана маршала уже
Поправився?

Урядовець   О так! Переговори
Про позичку йдуть добре.

Міністер   Зброєння
Задавлять нас.

Урядовець   Немає виходу.
Або йти з великороджавами
І брати гроші та збройтися,
Або здаватись на сусідську ласку.
А в нас сусіди — як на злість — зубаті.

Міністер
Погано. Міністерству обітнуть
Бюджет. І кращі авта заберуть.
(Переходять)

Мільярдер (*до маршала*)
І як же? Нафтові концесії
Дасте?

Маршал На десять років.

Мільярдер Ну, це досить.
Та все на зброю. — Еміненціє,
Благословляєте?

Кардинал Із ширим серцем
Усе на згубу ворогам Христовим,
На славу Божу і спасіння душ,
На перемогу Божій Церкві!

Мільярдер Як же?
Все Церкві: перемога, гроші й слава?
Чи то не забагато?

Кардинал Це ж лише
Духовна перемога, слава Божа,
А гріш Петровий не рівняти з вашим.

Мільярдер
Ні, ні, Петровий гріш значний нівроку.
Що ж, пузо Еміненції не гірш могол

Маршал
Рибак Петро не мав такого певно.
Та як би й випас рибками п'ятьма,
Що наловив з трудом в Тіверіяді?

Мільярдер
А рибаки — наслідники його
Бачте, які кругленькі й повновиді,
Бліскучі злотом, шелестючі шовком!
Які вони майстри до сіточок,
Як вміють рибку вабити у них!

Маршал

Майстри на світ үвесь.

Кардинал

Немов погани,
Самі людською кров'ю й потом ситі,
Ви над святыми глумитеся речами.
Земна вся велич упаде у порох,
А засіє в славі Божа Церква!
(Мільярдер і Маршал репочутъ)

Кардинал (до капеляна)

Капіталізм прогнів, дійшов до краю.
Пішлем листа до Риму: Церкві треба
Зректись безбожного капіталізму
І прихилитись серцем до народу.
Молімся, щоб нам Дух Святий післав
Нового папу із низів, щоб серцем
Всіх гноблених і гонених обняв.
Нова доба гряде. Пора йти з нею.

Мільярдер

Знов в Еміненції якісь секрети.

Маршал

Ну хай там. Почалось видовище.
Послухаймо й пригляньмося уважно.

*(Похід масок: Бакх із почтом іде на бочці,
лле вино, всі п'ють, вигукують)*

Бакх

Хто п'є — щасливий. Пийте, пийте, пийте!
Найвища мудрість на дні келеха.

Голоси

На славу Бакхові! Вину на славу!
Веселий боже, клонимось тобі
І, честь віддавши, на землі хропем.

(Музика, співи. Венера з почтом, на квітистому возі, розкидає квіти)

Венера

Ловіть квітки кохання, райські квіти!
Вони — найвище щастя на землі.

Голоси

На славу нашій пані! *Vivat Venus!*
Усі тобі чолом б'ємо покірно.
Престол твій в наших грудях і серцях.

(Плутон вїжджає з мішком золота й розсипує, маски хапають)

Плутон

Ловіть, ловіть мій золотистий дощ!
В нім зачаровані всі добра світу.

Голоси

Вітай, наш пане, владарю землі,
Сівачу золота, добра богів.
Вітай, наш пане, владарю сердець,
Тобі з поклоном падаєм до ніг.
Вітай, наш пане, владарю землі,
Тобі під ноги стелимо серця!

Меркурій (як герольд)

Народи! Бог новий гряде! Йому
Склонітесь у покорі і пошані,
Як панові і владареві світу.
Клоніть, клоніть, клоніться до землі
Перед могутнім владарем Олімпу!
(На золотистому возі вїжджає Роберт і сідає на престолі)

Голоси

О, пане, люд вітає у покорі

Тебе у дні твоєї сили й слави!
Ти починаєш новий, кращий світ.

(Бакх, Венера і Плутон з чоловитнєю складають перед ним пугар, квіти і міх золота.)

Меркурій

Зевес помер! Клоніться до землі:
Хвила тобі, владико олімпійський!

Голоси

Слава! Слава! Слава!

(Сумерк; юрба гуляє, п'є, шаліє; нараз притихає. Крізь сцену, почверез вир таночників, проходять нечутно сіри, прозорі постаті й кістяки: похід тіней. Тиша.)

Голоси

А хто це, хто? Та хто вони? Це тіні!
Лиш тіні й кістяки — ряди, ряди.
Це тіні помордованих, побитих,
Тих, що померли з голоду — мільйони!
Мільйони мучеників мовчазних, лиш тіні.
Прозорі тіні без кінця і краю...

(Все завмирає, тіні проходять безконечною чергою.)

Гомункулюс

Дихнути б вільно, бо вже душить цей
Сучасний Вавилон гріха і гнилі.

Мефістофель

Цей мікрокосмос макрокосмосу
Правдивий образ: менажерія.

(Відходять)

П О Л Е

*Вітер, мряка
Гомункулюс, за ним Мefістофель*

Мефістофель

Ми людську менажерію пізнали,
Заглянули в живе життя, у дійсність,
А ти хворобі міг приглянутись,
Що рад би лікувати, щоб спасти
Несчасне людство від загибелі.
Чи маєш діагнозу і рецепт?

Гомункулюс

Твое питання — лише злоба і глум.
Який гидкий, прогнилий цей наш світ!
Одну велику рану лікувати?
Чи є де ліки на такі хвороби?
Таке ж воно, те буйнове життя,
Що ти змальовував колись принадно?
І де та стежка в рай обіцяний,
Той твій оманний рай земний?

Мефістофель

Ось тут.

Гомункулюс

Оманний справді, нічого казати.

Мефістофель

Це лише початок — далі буде гірше.

Гомункулюс

Потішив! І в такому світі рай?

Мефістофель

Авжеж. Чому б і ні? Хто має силу,
Той може раювати. І рають
Міцні й відважні...

Гомункулюс

Канібали.

Мефістофель

Ти б

Згадав пораду про залізний панцир.
Ти бачив маскараду: ті окуті
І здатні здобувати, ті радіють.
(Якщо є щось тієї назви гідне!)

А для нездатних світ звичайно пекло,
Або сумнє чистилище принаймні.

Гомункулюс

Хоч і який прогнилий цей наш світ,
Але й живуть звичайні люди якось.
Не всі ряють, та не всім тут пекло.

Мефістофель

Так, є ще та мізерія буденна,
Ті зайві, що Іх надто вже багато,
Як Ніцшє Іх назвав, оті майстри
Мізерні клапті щастя викрадати
У долі-мачухи, поки поцупить
І Іх нарешті невблаганна смерть
І всякий слід затре по них дощенту.

Гомункулюс

Затре по всіх раніше чи пізніше.
Не бачу тут великої ріжниці.

Мефістофель

Та сильні панували і жили
Уповні й буйно, чашу випивали
До дна і спрагу жизні наситили

До людських меж, по саме нікуди,
Купаючись в розкошах і сп'яніннях,
Немов якісь малі божки. А другі?
Лиш краденими рештками могли
Задовольняти свій тваринний голод.
За це йде змаг на цій юдолі сліз.

Гомункулюс

Такі марници і весь змаг за них?
І за яке добро? Усе ж непевне,
Пусте, минуше, суета земна.
Така природа чарівна, багата,
А людська гідь і дурнота така,
Аж тяжко вірити. Гіркий контраст.

Мефістофель

Ось ти вступив у справжній світ нарешті.

Гомункулюс

І почиваюсь, мов загруз в калюжу.

Мефістофель

Казав, що знаєш світ. Чому ж дивуєш?

Гомункулюс

Це правда. Признаю, я знов, однак
Яка ріжниця: знати й пережити.
Світ гірший, ніж я уявляв наївно.
Всесвітня бойня і відвічний цвинтар, —
Що рот, то бойня, а що шлунок — цвинтар,-
На ньому ж веселенька маскарада
Живих мерців — захланних, хижих, п'яних
Двоногих канібалів і садистів,
Жадних лиш золота, розкошей, влади
І змоги втоптувати у болото
Своїх собратів-ближніх якнайбільше.
І втоптувані у болото близні,

Що в них одна молитва — бунт і помста.
А ти мені про раювання мовиш!
На цьому торжищі гріха і гнилі,
Що квітне на причаєнім вулкані?

Мефістофель

Так, це є він — твердий і справжній світ,
Не світ твоїх уяв і мрій безкровних,
Великий пожадателю знання.
Чи ти бажав обдурюваним бути?
Чи мав я, може, рожами стелити
Твої стежки, на пухових перинах
Тебе до сонних мрій заколисати?
Лиш боса ніжка доторкнулась тверді,
І вже каміння коле панича?
Стривай, чим дальший шлях, тим колючіший.
Ще не таке чекає у майбутнім.
І будеш знов стогнати й нарікати,
Якщо не зможеш панцером окути
Дурного серця.

Гомункулюс   Я не людоїд
І не тупий, бездушний, зимний робот.
Я ще людина, і в моєму серці
Усе страждуще, де б і не було,
І все живе, що знає жах і біль,
Покинуте, слабе і безоборонне,
Засуджене страждати без рятунку,
Безсильне у байдужім всесвіті,
Глухім, сліпім і льодово холоднім,
Без сліду співчуття і милосердя —
Одна пуста, тупа, страшна могила,
Безмежна безнадія, мука й смерть.
Оце та найсправжніша наша дійсність,
Той невичерпний болю океан,
Те дно найглибше всякого життя,
Що перед ним і Арістотель — дурень.

Як обдурив нас так дурний наш розум,
То ще нам лих дурне лишилось серце,
І мусимо довіритись йому,
Шукаючи спасіння в мертвій пустці.
Все інше — безнадія і обман.

Мефістофель

То це такий спасенний шлях? Тобі
Відомий він? І зірочка надії,
Мов блудний вогник серед трясовиння,
Веде тебе в завітний рай спасіння,
Немов сліпа сліпого. І ти віриш
Ще у спасіння, ще не зрозумів,
Що світ — абсурд, лише присінок пекла?
(Лиш мудрі — поки змога — розкошують.)
А шлях веде з Едему на Голготу
Крізь тюрми і тортури, кров і смерть —
Все, як належить на оцьому світі.

Гомункулюс

Для тебе людство — стадо баранів,
Що їх ведуть твої чорти в різницю
(Ти кажеш урочисто: на Голготу),
Безвольне стадо і сліпє. Однак
У грі твоїй якась непевна карта.
Голгота лих для одиниць можлива,
А не для всіх людей. Це ж неподобне.
Мільйонів скільки розіпнеш на ній?
А вже намножилось людей мільярди.
Як їх усіх помістиш на Голготі?

Мефістофель

Наївний запит — відповідь проста.
Є змога всю плянету обернути
У лобнє місце. Ви самі створили
Усе потрібне, вистачить лише
Щоб владний палець твердо натиснув

Потрібну кнопку — ваш же людський палецы!
Він може бути п'яний, божевільний...
І буде зрив потворний, неуявний,
Немов якась космічна катастрофа,
А потім мертві і пуста планета
Кружляти буде серед мертвих сестер.

Гомункулюс

Hil Це кошмар пекельний, божевільний,
Безглуздий, хворобливий, неможливий.
Це край, це короноване безглуздя,
Скажене божевілля на престолі.
Подумати: тисячоліть без ліку
І поколінь минулих, і без міри
Змагання, праці, боротьби і труду,
І мук та крові, й піднебесна вежа
Людської творчості — і все руїна,
Бо п'яний палець і мізерна кнопка?
Чи світ увесь — комедія дурацька?
Че щось таке чортівськи божевільне,
Що може череп луснути від жаху.
Не може цього бути і не буде!
Усе живе й здорове в серці, в грудях,
Уся душа бунтується.

Мефістофель   То ти
Задумав бунтувати? Проти чого?
Чи проти кого підіймаєш бунт?

Гомункулюс

Проти Голготи! Проти пекла й жертви
І проти світу як присінка пекла.
Безглуздя ж думати, що весь цей світ —
Лишень лиха чортівська маскарада,
Лиш ідіотська помилка потворна
Без змісту і без сенсу, без майбуття,
Якась комедія тупа і підла

Незрозумілих, злобних вищих сил,
І що весь рід наш — дурні і каліки,
Чи блазні і потвори окаянні,
Що тільки й знають, що закони топчуть,
Що лиш гвалтують, ріжуть і мордують,
У злочинах смакують, вам на втіху,
Чортам.

Мефістофель Чи так воно не виглядає?

Гомункулюс

Ні й ні стокроты! На світі є й добро!
Я вірю, і в тій вірі є життя.
Не можна жити без добра. Це смерть.

Мефістофель

Рожеві окуляри скинь і глянь
Тверезо на оточення. Чи знаєш
Ти, скільки з голоду дітей вмирає
Щоденно, щогодини, щохвилини?
А людство множиться, немов кролі.
І скільки в'язнів гине на тортурах,
На каторгах невільників голодних?
Якби укласти піраміду з жертв
Тих плянувальників нового світу,
Спасителів від визиску і кривди,
Була б Хеопсова лиш поруч неї,
Як сливка біля гарбуза чи дині.
І те все горе в небо не вдаряє,
Предвічний трон Єгови не тремтить.
Все йде на світі від віків як слід
І йтиме до кінця віків — нормально.
А ти? Направити бажаєш світ?

Гомункулюс

Не намагатись зло бороти — підло.

Мефістофель

Та ти ж таки тверезий, добре знаєш,
Що смішно навіть мріяти таке.
Уся твоя потуга — власна доля.
Не пробуй хоч би що спасати інших,
Переболій минуле, мертвє кинь,
Дивись наперед себе і пильний
Та сильними долонями хватай
За віжки свого воза — коні мчать!
Глота усюди, перегони щастя
Всіх манять, всіх, хто має силу й мужність.
Тримай Тх! Бо як висковзнути із рук,
На край відбитий, впадеш при дорозі
Й потоптаний, забутий згинеш марно.
Безслідно згинеш. Вороття немає.
Ніхто не підніме тебе з грязюки.
Сам дбай про себе. А мета не жде!
Всміхається усім відважним щастя.

Гомункулюс

Що це відвага? Чи заткати вуха,
Щоб не почути зойку стоптаних?
І закривати очі, щоб не бачити
Палаючих зіниць і рук худих,
Як покладу у рот смачний кусок?
І розсипати золото безтямно
На примхи і забаганки блазенські
Замість на хліб голодним, хворим дітям
І на рятунок з розпачу й нужди?
А як вино в устах смак крові прийме,
Що за її ціну воно добуте
Із глибини пониження і муки?
Чи просто лиш осліпнути й оглухнуть,
Щоб тільки бачити себе й свій пуп?

Мефістофель

Ти янгольського світу захотів,

Однак ще ходиш по землі цій грішній.
А що ти знаєш на землі таке,
За що не заплатило щось живе
Своїми муками, своєю кров'ю?
Чи не вродився з болю матері?
Чи не з'їдаєш ти живих істот?
Чи і святі не харчувались м'ясом
І навіть сам спаситель твого роду?
У тім найвища мудрість, щоб з'їсти,
А не даватись з'їсти. Це спасіння.
Отож спасайся, як усі, по-людськи;
Воно по-янгольськи ніяк не вийде.

Гомункулюс

Той самолюбства гріх — старий, як світ —
Ти проповідуюш. Твоя рутина.
Та це пістряк, що людство роз'їдає
І плодить всі нещастя, всі страждання,
У пекло обвертає нам життя.
На ту заразу де шукати ліків?

Мефістофель

Казали давні лікарі розумні,
Що та, чого і ліки не лікують,
Залізо та лікує; а чого
Залізо не лікує, та лікує
Вогонь. Тверді слова!

Гомункулюс

Та чи це правда?

Чи справді й душі можна б лікувати,
Хоч і таким жорстоким способом?
Розбити шкараплющу самолюбства?
Якби скупати людство у крові,
Якби потопа вогнєва на світ
І кров та яд, чи відродили б душі,
Що загнивають в підлості й злобі?

Мефістофель

Воно ж купається так споконвіку,
Та якось не лікує ані кров,
Ані вогонь. В історію поглянь:
Століттями велики лікарі —
Від інквізиторів до Сталіна
І Гітлера — трудилися сумлінно,
Виціджуючи сукровату кров
Потоками, озерами, морями,
А все ж нє піднесли людини вище,
А власне вниз штовхнули і назад
В тваринність і звірячість, мавполюдство,
Тобто у стан природний і нормальній,
(Сковорода сказав би: людству сродний),
Хоч це тобі ніяк нє до вподоби.

Гомункулюс

То людяність і людськість несполучні
І ворогують завжди між собою.
Вже бачу сам, що це беэглузда думка
Залізом лікувати і вогнем
Те, що росте у душах і серцях.
Та врешті де ж шукати нам спасіння?

Мефістофель

Ти далі неможливого бажаєш,
Не розуміючи основ і суті
Речей і справ, що направляти хочеш,
Не розуміючи, що це людина.
Бунтуй, скільки захочеш і зумієш,
Лікуй всіма, що знаєш, ліками,
Людини ти нє зміниш ні на волос
Ані нє перетвориш в надлюдину —
Даремна праця і пуста надія.
Та й сам нє надлюдина ти також.
Не деміург ти — зрозумій нарешті.
Тому смішний сліпий, дітвацький бунт,

Цей геройчний бунт твій проти долі.
Ніхто її не переміг ніколи,
І ти не переможеш — це напевно.

Гомункулюс

То як, нарешті, жить на цьому світі,
У цьому пеклі самолюбства й злоби?

Мефістофель

Так, як усі жили мистці життя
І переможці слабощів людини:
Купались у розкошах, у сп'янінні.
Вино, кохання, опій і гашиш
Ta й кров — хмільний напій для багатьох,
Тобі не в смак. Але праматір Єва
Дочок чудових стільки залишила,
А їх тіла такі стрункі й принадні,
А в їх крові така жага палає.
У їх обіймах, при устах неситих
Такі вогні тебе всього пропалять,
Що всі марниці світові забудеш
І всі турботи про неземні справи.
Ця чаша, може, буде до смаку?

Гомункулюс

Забудеш — на як довго? На годину?
Хвилина скоролетна промайне,
Усе спливє, як піна за водою,
На світле сяйво тінь впаде холодна,
І пустка жертиме охлялу душу
Щє болючіш, ідкіш. Це ти знову
Підступно сіті наставляєш.

Мефістофель

Що ж,
Життя тебе не манить. Може, смерть?
Бували ж мученики споконвіку:
Якимось чудодійним способом

Навиворіт природу обертали
І смакували в жертві та у муках,
Бо люди й на таке спроможні часом.
Були ж такі, що ласки мучеництва
Просили в Бога! Ви до всього здатні,
І навіть горі дном глузд обернути
Та заперечити природу-матір,
Єдині між її живими дітьми.
То може й ти на жертву кандидат?

Гомункулюс

Твій глум Ідкий мене не заторкнув.
Не мазохіст я, не шукаю мук,
Лих і страждань, а людського добра.
Та й лих усяких світ по вінця повний.

Мефістофель

Усе ще віриш у добро. Однак
Нема добра задармо — є ціна.
Чи ти її готовий заплатити?
Добра бажаєш для усього світу,
Але щоб сам не мусів ти нічим
Пожертвувати, щоб свою особу
Оберегти від лиха і страждання —
Це безумовно. Ти купець дешевий.

Гомункулюс

Добра бажаю, вірю у життя.
Нащо кому моя безглузда жертва?
А де вона, там заглядає смерть,
А смерть і жертва — вороги мої,
І з ними я не помирюсь ніколи.

Мефістофель

А смерть кругом. Дивись: по трупах ходиш!
І кожної секунди свіжих трупів
Знай продукує роботяча смерть.

Гомункулюс

Чортівський світ цей, я признати мушу,
Та всупереч йому таки шукаю
Дороги до спасіння й благодаті,
Проклявши жертву, муку, гріх і кров
В ім'я найвищого добра: життя.

Мефістофель

Оце добро найвище: вогник свічки.
Вітрець подує, і погасла свічка.
А ті прокляття всіх немилих явищ,
Це ніби заперечити всю дійсність.
Заплюшив очі — і нема безодні.
З Едему на Голготу шлях тяжкий
Крізь муки, змаг і смерть, але ти хочеш
Глиством прокрастись, слизько проповзти.
Свою Голготу оминути хочеш,
Злодійські обдурити людську долю.

Гомункулюс

Образливий і недоречний закид.
Я вірю у життя й добра шукаю,
А по-твоєму я б не мав боротись
За те, у що я вірю, лиш приймати
Безвольно, смирно всі найгірші лиха,
Що Тх ненавижу усім єством,
Не сміючи ніяк Тх оминати,
А навпаки: вітати Тх покірно!
От до чого додумався ти врешті.
Це справді виняткова недоречність.

Мефістофель

Чи більш доречно глист філософує?

Гомункулюс

Я вибрав шлях і ним іду одверто,
З відкритим заборолом, витривало,

По-людськи. А як підла доля схоче
Мене зламати, впину їй нема.
Та з мого шляху не зведе мене.

Мефістофель

Слова великі, та пусті. Де дія?
Що можеш, Дон Кіхоте, осягнути
Атакою на вітряки?

Гомункулюс   Лиш мало.
  Мабуть, нічого. Та атаки треба.

Мефістофель

Добра шукаєш. Що ж таке добро?
У кожного рецепт інакший буде
І мірило інше міряти його.

Гомункулюс

Мірило спільне є в усіх людей,
Коли вони не злякані й тверезі.

Мефістофель

Однак вони звичайно злякані
І дуже нетверезі. Прикладів
Без ліку подає історія,
Ще від начала світу по сьогодні.
Тому й такий мізерний він нівроку,
Як сам ти признавав уже не раз.

Гомункулюс

Ти вплутуєш мене в пусту балачку
Й словами закриваєш основне,
Що людство пропадає, бо наосліп
Зближається до берега безодні.
І де рятунок, звідки і від кого?
І як засліплених тих пробудити,
Щоб усвідомили всю небезпеку

І рятувались, поки ще є змога?
Що я один, слабкий і безпорадний,
Зробити можу?

Мефістофель   Справді небагато.
Ти й розглядаєш справу дуже вузько,
По-людському і однобічно. Що ж
Насправді людство? Тільки паразити,
Що всю плянету звільна роз'їдають,
Затруюють, винищують, вбивають
І врешті всю їй себе уб'ють,
Сконають на своїй Голготі власній.
А ти ще віриш у добро, в життя
І рад би божевільних рятувати.
Без опію і без гашишу ти
Зумів під хмарі якось вознестися!
Чи ти спасителем себе почув
Людського роду? Будеш направляти
На правий шлях історію плянети
Із бездоріж, куди блукала досі,
Великий мужу, рятівниче світу?

Гомункулюс

Всю віру у майбутнє ти руйнуєш.
Як я тебе товаришем прийняв
У життєвій мандрівці, то щоб мати
Союзника у праці й боротьбі,
Не ворога й глумильника.

Мефістофель   Не так!
Насправді помогти не обіцяв я,
А довести до людських меж і дати
Пізнати дійсність без брехні і фальшу,
Щоб став ти справжньою людиною,
Поки з прекрасним світом попрощаєшсь.
Але як ти збираєшся плянету
На правильні дороги скерувати

І вседержителеві помогти
Цим світом управляти, як належить,
То замалий я до такого діла
І помогти тобі ніяк не можу,
А весь мій труд даремний наразі.

Гомункулюс

Ти знаєш тільки злобу і наругу,
Мені не помічник і не союзник.
Я згублений, самотній у пустелі.
Мені людини треба, побратима
І друга вірного, ще краще — жінки.
Без жінки чоловік — лише половина.
Вона родителька, тож краще знає
Ціну життю, також майбутнє наше
Ясніше бачить, тонше відчуває,
Де правда і добро, а де направда
І зло.

Мефістофель

Знайшов надійну провідницю!
Такою ще була праматір Єва
Із райським яблучком своїм, яким
Адама вивела з Едему в світ
І скерувала на голготський шлях,
Яким крокує вірно людський рід
Ще і сьогодні та й зайшов далеко.

Гомункулюс

Ти загороджуєш усі шляхи:
Нема куди іти, лишең у пекло,
А покищо безтямно похмелятись.
Та я упертий зроду — не піддамся
І йтиму далі, як ішов і досі.

Мефістофель

Чи справді ти ішов, а не блукав?

Гомункулюс

Ні, досить гратись в піджмурки зі мною.
Мені людей потрібно, не чортів.

Мефістофель

Буває тяжко розрізнати Іх.

Гомункулюс

Я повернусь у світ, який покинув,
І до тих щиріх душ, що залишив Іх
Колись для гаданих химер пізнання
І щоб шукати шляху в невідоме,
А він веде у пустку, у нікуди.
Моя Ірина вірна, друг Максим,
Вони ще десь живуть на цьому світі,
І я Іх відшукаю. Хочу стати
Не канібалом за твоїм рецептром:
Людиною поміж людьми живими,
Як був колись.

Мефістофель   Похід твій до людини

Ще довгий буде і незадовільний,
Бо вернешся з людьми у пересічність,
А з неї вирости колись бажав ти.

Гомункулюс

Нехай би й пересічні, та живі
І здатні до змагання і до дій.
Живе — хто діє; хто не діє — мертвий.
Я ще живий і діяти ще можу.

Мефістофель

Це метод твій людиною ставати.
Ти хочеш діяти. В ім'я чого?
Щоб паразитів матері Землі
Від самогубства рятувати якось
В ім'я культури, поступу, добра?

В ім'я життя? Це все лишень химери.
Колись же згинути плянета мусить,
Раніше чи пізніше — вся ріжниця.
Нічого вічного у всесвіті
Нема й не буде. Володіє Час
І Смерть — його союзниця незламна
Й служебка найвірніша.

Гомункулюс

Ти стосуєш

Всесвітню міру до минуших дій.

Мефістофель

Даю лиш історичну перспективу.
Тож поки згинути, земля вам служить
За сцену тимчасову ваших дій.
Ваш рід міг жити у гармонії
З природою в Еговинім єдемі,
Як діти всі II, що несвідомі
Початку і кінця, лих знають мить.
Однак спокуса: дерево пізнання...
Знання добра і зла лягло прокляттям
На людський рід. Йому не стало сил
Нести страшний тягар: свідомість смерти,
Минущість існування. І рятунку
Шукати став він в забутті й сп'янінні.
Усякі способи на те знайшлися,
І чернь наркотиками вдовольнялась,
Похміллям і отруйним зіллям всяким.
Ta проворніші стали світ новий
Творити в вищій сфері, всупереч
Природі, світ культури: віру в духів,
Релігію, поезію, мистецтво,
Науку, філософію й високі
Ідеї й ідеали, щоб до них
Людина віруюча прямувала
Геть від природи, у духову сферу,
Як до спасенних провідних зірок,

І в жертву їм без жалю віддавала
Все найцінніше, навіть і життя.
Та в суті речі це усе — дурман,
Щоб заперечити безжалальну дійсність,
Щоб обдурити страх перед незнанням,
Нестверпну правду щоб очам закрити
І щоб забути жах і гниль могили.

Гомункулюс

Страшні твої слова: зриваєш м'ясо
З живого і показуєш кістяк.
Зaproшуєш лягати у могилу.
Нема життя: усе дурман, обман,
Абсурд безглуздий, суета, ніщо.
Чи справді світ — лишень присінок пекла
І володіє ним всевладна смерть?

Мефістофель

Однак, поки перейдеш ти ні з чого
Назад в ніщо, таки ласкова доля
Дала тобі короткий людський вік
І змогу добрами поласувати
У смак, якщо є дрібка глузду в лобі
Пізнати, зрозуміти істину
Й не марнувати єдиної нагоди.
Та ти, здається, хочеш змарнувати?

Гомункулюс

Ти знов підступно сіті наставляєш
І ловиш на гачок софістики.
У грі твоїй одна фальшива карта,
Яку ти вельми рад би затаїти.
Ні з чого у ніщо — чому між ними
Буття? І звідки? Ось і тайна тайн!
Смерть не єдина пані. Є й життя,
А з ним свідомість, мисль, сумління, воля.
А раз життя є, значить — є й добро.
Це всесвіту найбільша загадка.

Мефістофель

Ти знову філософував би, завжди
Вертаючись до жуйки давньої
Про смерть-життя, добро та зло і весь
Той зневіснілий до нудоти мотлох, —
Мовляв, для всього всесвіту важливий! —
Щоб лиш не глянути у вічі правді,
Щоб знехтувати справжню власну дійсність,
Нагоди неповторні змарнувати.
Ну що ж, філософе, марнуй! Твоя
Це буде втрата, не моя. Марнуй,
Бо в голові засів дурман отой
Ідейний та культурний — не дає
Тверезій думці місця, рве під хмари
І балаганить про добро і зло,
Про правду й справедливість на землі.
Спаситель для плянети об'явився!
Це воша людська зі своїм мірилом
Збирається вимірювати всесвіт,
Щоб визначити правий шлях йому.

Гомункулюс

З таким ворожим духом не дійду
Нікуди і не осягну нічого.
Нам краще б розійтись, бо далі разом
Іти нам нікуди. Наш договір
Відкличмо, і я знову повернусь
В мій людський світ. Його як необачно
Покинув я з тобою. Помилився.

Мефістофель

Ти справді помилився, та «еггаге
Нітапіт est». Ви завжди помилялись
І помилятись будете в майбутнім,
А ти вже помиляєшся тепер.

Гомункулюс

Нехай! Все на мою відповідальність.

Мефістофель

Так поживи собі на світі сам
З людьми своїми і попробуй з ними
Чогось там досягти і довершити,
Як сам бажаєш. А як тісно стане,
То знову пригадай мене в потребі.
Можливо, ще до чогось пригоджуся.

Гомункулюс

Волів би я без тебе обійтись.

Мефістофель

Гаразд. Бажаю успіхів. Та бачу
Ось людську трійцю — прибула до нас.
В них, мабуть, теж якась ідея вища,
Ідея людська. Вислухаймо їх.

(Три божевільні обступають Гомункулюса.)

Перший

Гей ти! Я маму вбив. Убий свою!

Другий

Убий!

Третій Убий!

Гомункулюс Що з вами?

Другий *(обіймає Гомункулюса)* Брате, дай
Напитись її крові. Побратиме!
Ось кров моє — пий.

(Гомункулюс відштовхує його)

Третій

Пий, Прометею!
Ти вкрав вогонь. Чому ж не палиш світу?
Чому ще не горить? Погріємось.

Другий

А може, Бог старий живе ще?

Перший

Глянь:

Криваве око котиться довкола,
Все ближче, ближче.

Гомункулюс

Гей, чого вам треба?

Третій

Палімо світ! Порай! Палімо світ!
Де твій вогонь? Вогню, вогню!

Гомункулюс

Ви п'яні?

Перший

Ось Сатана надходить. Маму вбий,
Заріж стару, заріж! Нам треба крові.
Я прагну!

Гомункулюс   Ви сказились? Геть!

Третій

Чому

Ще не палає світ? Ти поспішай,
Лінивий раб!

Гомункулюс   Я тобі ні раб,
Потворо окаянна. Геть від мене!

Перший

Е ні! Ти, побратиме, наш, ти наш.

Другий

А може, Бог живе ще?

Третій

Вбийте, вбийте!

Перший

Убийте! Гей, гостріть ножі сталеві!
Видушуйте з гадюк отруту чорну!
Мордуйте матерів, топчіть батьків,
Маленьким дітям голівки розбийте,
Хай вам іх мозок чоботи каляє!

Гомункулюс

В очах темніє, в голові хаос,
У серці жах.

Третій   Мордуйте, ріжте, бийте!
Усе на честь і славу Сатані.

Другий

А може, Бог живе ще?

Перший   Вбийте Бога!
Криваве око котиться довкола,
Все ближче, ближче: пів небес закрило.
Горить і палить душу! Близче, близче —
Замкнуло коло! Гей, паліть весь світ,
Заріжте Бога!

Перший і другий   Ріжте Бога, ріжте!
Хай Сатана сідає на престол!
Побенкетуємо кривавим хмелем
І оп'яніємо на всі віки.
Гей, ріжмо Бога. Слава Сатані!

Гомункулюс

Та ви скажені! Щось вам казиться
У мозках мавпячих, отрути повне.
Ви божевільні! Вас усіх до чорта!
Геть звідси! Геть від цих потвор скажених,
Щоб ще не збожеволіти й мені.

(Відбігає геть)

КІМНАТА

Ніч западає

Гомункулюс

Отут сковаюсь від тих божевільних
Потвор огидних і від перегонів
Безтямних світових. Хоч на хвилину
Душою одпочину в мому світі.
Моя кімнатко тиха, блудний син
Вертаюсь я до тебе сил набрати
У гавані спокою, в самоті.

Як вмовкнуть гомони дзвінкого дня,
А з зір спливає спокій на чоло,
Тоді у грудях дивний гість встає:
Душа забута. І снує мережку
Прив'ялих спогадів, гадок і туги.
Минуле і майбутнє виринає
Перед очима духу і чарує
Самотнє серце, мисль в безмежжя лине,
І мрія манить. Ноче чарівнице,
Повірницє минулих літ юнацьких,
Як я любив твої мрячні обійми,
Таємні, ткані блиском вічних зір.
Глибини відкриваються в тобі,
Яких не має простий, ясний день,
І оживають спогади заснулі.

Не маю друга, ні кому відкрити
Самотнє серце, мислю поділитись
І почуттями. Лиш забута гостя
Мене терпляче вислухає. Треба
Поговорити з власною душою.

Яка ж була ти ясна і крилата,
Як до висот ти, юна, поривалась!
Та з часом крила світляні опали...
Ах, ті дитинні, ті казкові мрії
Про рай земний, про щастя, про добро.
О ви, роки невинні і смішні!
Ви пахнете старим зів'ялим зіллям,
Дитячою кімнаткою, де сива—
Бабуня в сумерку казки снує.
Забути б слід назавжди, а не можна.

За мною світ. Я спрагнено сягнув
До джерела, щоб погасити спрагу,
Та краплі витекли з пустих долонь.
Шо скажеш ти на те, душа моя?
Так що ж тепер? Гасити тугу в серці?
Пориви радостей, бажань крилатих,
Чи вже пора із вами розпрощатись,
Ви молодості легкодушні діти?

І ти, забута давня пам'ятко,
Засохла в'язко зілля і квіток.
Це аромат моїх лісів і піль.
Черемоха пахне... Віє вітер лугом...
Я добре пам'ятаю час, коли
Сплела тебе мені з квіток найкращих
Кохана. — З сумерку вони виходять,
Стрійні, стрункі, солодкі й ясноокі,
Моєї молодості перші зорі,
А кожна щастя й радоші несла.
Чому ж було його так мало в мене?
Чому щасливим бути я не вмів
Ніколи, не умів узяти щастя?
А як прийшло — єдиний раз! — тє щастя,
То тільки коротко гостило й швидко
Покинуло та й більше не вернулось.
Не вміла ти його причарувати,
Душа моя химерна й непостійна.
А час пливе нестримно, безугавно,
Немов бурхливий водоспад у прірву.

Чому глядиш ти карими очима
З таким жалем, з таким глибоким болем?
Ні, я не міг, я мусів відійти.
Це злобний демон гнав мене у світ
І до сьогодні з кітів не пускає.
А й досі мріється далека й любов,
Мов мрякою окутане обличчя
Синка малого, що уже ніколи
Він не народиться... І яловим,
Бездітним я умру, безслідно щезну,
Як водяний пухир на океані.
І так життя минає. Пусто й марно?
Ах, скільки сил протратив я даремно,
Безцінних сил. І розмах молодого,
Гнучкого тіла розгубився вже,
І бистрі, свіжі змисли отупіли,
Потахла воля, пригаса уява.
Лиш темний демон — той безформний дух —
Розрісся в грудях і вампіром ссе
Загуслу кров і життєзову снагу.

Та годі піддаватись. Треба друзів
Шукати давніх, пробувати з ними
По-людськи жити, якщо це можливе
На цьому світі, на такому світі.
І треба пробувати добро чинити,
Щоб після себе кращим залишити
Цей світ, ніж був він, як ми появилися
На ньому. А не легке це завдання,
Бо, правду кажучи, під нашою
Управою він гіршим став, на жаль.
Не спромоглося наше покоління
Нічого довершити доброго.
Помимо поступу казкового
Науки й техніки зростає зло
І трутіть, розкладає наші душі,
Штовхає до упадку і заглади
У весь наш рід, усе живе, усю

Плянету рідну, той наш корабель,
Що ми пливем у всесвіті на ньому
Назустріч темній, невідомій долі.
Керманичі погані, ми ж самі
Завісили над ним смертельну бомбу!
Чи наша доля: самогубство людства?
Чи це призначення, плян провидіння?
Не відгадаємо, душа моя.

І мучить сумнів, чи ще змога в нас
Злу протидіяти, бо зрозуміння
Немає у провідників загрози
Усьому світові. Немов сліпі,
Вони бездумно нас ведуть у прірву.
Сліпі провідники, тупа юрба
Й короткозора, легковірна маса —
Це наша дійсність. Темне в нас майбутнє.
Одна надія: розум переможе.
А глибоко, на дні твоїм, душа,
Живе ще віра у добро. Без неї
Усе на світі й світ не мав би сенсу.
Усупереч всій дійсності чортівській
Я буду діяти. Мій друг Максим
Мене відвідає, і може разом
Ми заплянуємо ще щось доречне.
Ми розійшлися колись не дуже дружньо.
Чи знайдем хоч тепер ми спільну мову?
Я й віднайду Ірину — найвірнішу
І найдобрішу, найшляхетнішу,
Утрачений неоцінений скарб.
Якщо вона ще вірність зберегла
Невірному, то я обранець долі
І ще зазнаю в мирній гавані
Хоч дрібку простого людського щастя.
Та, може, знов це лише пуста надія
На цьому світі, що не знає щастя
І що його звичайно він руйнує?
Непевні й загадкові дні прийдешні.

(Стук у двері, Максим входить)

А ось Максим. Вітай, мій гостю й друге!

Максим

Здоров! Як проживаєш?

Гомункулюс

Ще тримаюсь

На цьому світі. Як це вже давно,
Бо вже роки минули, як востаннє
Ми бачились.

Максим

І розійшлися надовго.

Гомункулюс

Надовго справді. Ми могли б отак
І не пізнати один одного,
Зустрівшись несподівано денебудь.
Тоді ми ще у розквіті юнацтва
Не рахували сил, лишень діла
І наші мети, а тепер...

Максим

Мовчиш?

Гомункулюс

Я бачу сиві волоски у тебе
І зморшки. Ти постарів. Час іде.

Максим

Так, час іде. І ти не змолодів.

Гомункулюс

Я знаю.

Максим Як живеш, усе самотній?

Гомункулюс

На жаль, я сам.

Максим

Ученім став?

Гомункулюс

Не смійся!

Як знати, що не знається нічого,
Ученість, то я вчений і мудрець.

Максим

Це значить, що даремно ти утратив
Роки найкращі.

Гомункулюс

Це ні, не даремно,

Хоч не знайшов того, чого шукав,
Бо недосяжне. Я дійшов до меж
Людського духу, глянув у безодню
Людської долі й зрозумів таке,
Чого не тямлять прості хлібоїди.
Але роки бурхливі проминули.

Максим

Хіба вони були бурхливі в тебе?

Гомункулюс

Тяжкі роки блукань і сумнівів.

Максим

Роки блукань, щоб глянути в безодню?
Це роблять наші друзі без блукань.
Ти вибрав інший шлях, не спільній наш
З юнацьких літ, а власний, особистий:
Пішов шукати мудrosti у книгах,
А не, як ми, боротися за правду,
За справедливість і за людську гідність.
Ти вибрав кабінет, а ми — в'язницю.

Гомункулюс

В'язницю... Так, я бачу слід ти
І розумію краще ці твої

Гіркі слова. Та в кожного свій шлях.
Не народивсь борцем я у добу
Голодну, як вовчиця. Це доба,
Яка за правду й справедливість платить
В'язницею й стражданням... Що ж, не всім
Борцями бути, йти на жертву. Я ж
Якби в'язницю вибрав був, була б
Для мене втрата, а хісна ні кому.

Максим

От логіка! Якби так всі сказали,
Як виглядала б всенародня справа?
Чи нечував ти про обов'язок?

Гомункулюс

Максиме, так не скажуть всі, а наш
Обов'язок служить загальному
Добру по мірі змоги і таланту.
Роблю своє, як знаю і як вмію,
Але до зброї, бач, нема таланту.
Вола не запряжеш ти до карети
Ані арабом не оратимеш.

Максим

Вигідно так стояти осторонь,
Намагу залишаючи для інших.

Гомункулюс

У чім моя вина? Що по-геройськи
Не жертвував собою й ворогам
Не дав нагоди знищити й мене,
Як знищили вже безліч нам на горе?

Максим

Якби отак оберігався кожний,
Борців не стало б швидко й довелося б
Усім карки зігнути під ярмо.
Обов'язок велить, а ти корись.

Гомункулюс

Оберігатись так не кожний буде.
Якби ж так не оберігав ніхто
Своєї крові, то не стало б швидко
Не лиш борців, а й цілого народу.
Обов'язок велить, а ви ідіть
Наосліп на поталу. А ми — ваші
Провідники і знаєм безсумнівно,
У чому ваш обов'язок і наш:
Боротись — ваш, а керувати — наш.

Максим

І на поталу першими іти.

Гомункулюс

Це можна й без провідників. А треба
Таких, що повели б до перемоги.

Максим

Перемагати в кабінеті легко,
Засівши у фортеці книг, і бити,
Ідеями гармати зарядивши.
Ти спробував би боротьби у полі,
А потім вже критикував би тих,
Що замість поза книгами ховатись,
Своїми головами рискували.
А ну вступи у інший світ — у наш,
Тобі незнаний, мирний книголюбе.

Гомункулюс

Мене вдаряє правда слів твоїх!
Я справді ще не знаю того світу.
Чи доведеться і його пізнати?
А ти пізнав, тому борця очима
Ти бачиш інший світ, мені незнаний.
Ти й пережив болюче щось і лютє,
Його тяжкі сліди на тобі видно.

Ти інший став, твоє лице суворе.
Скажи щось про своє життя, Максиме.

Максим

Мое життя таке, як сотень тисяч
Таких, як я, що борються за волю.
Я був в тюрмі, під слідством, в таборах,
Що гірші від тюрми, і тільки чудом
Урятувався з пекла на землі.

Гомункулюс

Ах, Боже, це таке життя людини?
Як тяжко слухати цих слів болючих!
Оце є доля всіх найкращих рідних:
Вже на землі покуштавати пекла.
І ти його покуштавав... Твою
Я пам'ятаю матір, як вона
Любовно гладила твоє волосся,
Тоді не торкнене. Як поспілаки
Торкнулись перший раз його, чи ти
Згадав своє дитинство й матір?

Максим

Hil

Я думав лиш про боротьбу і помсту.

Гомункулюс

Такого я не пережив ще досі,
Я не пізнав ще справжнього життя.
Ах, Боже, і оце твій добрий світ?
Таке людина має пережити,
Таке перенести, щоб зберегти
Твій образ і подобу? Дорога
Ціна тієї гідності й подоби!
Чи доведеться і її сплатити
Моєму тілу, і чи стане сил?
А людське тіло — біль один великий,
І кинути на ласку тих потвор,

Що створені теж на твою подобу,
Наш Боже? Чи сказати богохульство,
Що Сталін, Гітлер на твою подобу?
А хто ж тоді на Сатани подобу?

Максим

Ти, бачу, й принагідний богослов.

Гомункулюс

Та годі! Бідний череп не вмішає
Тих всіх страхіть. Алеж усі вони —
Насущний хліб сучасників моїх,
Що попадуть у зуби злой долі,
Й ніякі молитви їх не врятують
Від мук, знущань тих підлих нелюдів,
Шо їх свята земля безкарно носить,
І від безславної загибелі,
Від втрати імені і пам'яті:
Була людина, й слід по ній загинув,
Мов по якійсь блошиці або воші,
Не дивлячись на образ і подобу.

Максим

Добро громади вище одиниці.

Гомункулюс

Без одиниць громади не було б!
Страшна зараза ходить світом, давить
Живе життя і труїть наші душі.
І як спастись від неї? Ти, Максиме,
Людина діла і борець: скажи,
Як рятуватись людству від зарази,
Шо вдарила й тебе так боляче?
Вона — мов чорна смерть — гряде на нас.

Максим

Та чорна смерть грозить, відколи світ,

А роду людського не подолала
Ще досі.

Гомункулюс   Досі люди воювали
Списами, луками, рушницями,
Шаблями, крісами й гарматами,
Тепер же винайшли чортівську бомбу,
Що може знищити усе живе.
Вона з'єднала людство у спільноту.

Максим

Це Божа воля чи — як хочеш — доля.
Від неї не втечеш, П не здуриш.
А ти повірив у спільноту людства.
Та що це людство? Я його не знаю!
Я знаю лише племена і народи,
Що від начала світу ворогують
І ріжуться, бо борються за місце
Під сонцем на своїй землі, що їм
Вона є батьківщиною святою
І спадщиною поколінь минулих,
Абож чужу загарбують нахабно:
Розмножились і більше місця треба,
І хочеться рабів, щоб панувати.
А людство — тільки сума цих народів
І більш нічого.

Гомункулюс   Як це страшно вузько!
Засліплені по-давньому воюють
І ворогують, як їх прадіди,
Однак щораз частіші голоси,
Що вся Земля — одне село велике,
Що доля наша спільна і що дух
Братерства мусить обійняти світ,
Якщо не хочем згинути від бомби
Всі разом — приятелі й вороги.

Максим

Той дух братерства добре помагає,
Щоб до сусідів мирно зблизившись,
По-вовчому їм скочити до горла.

Гомункулюс

Для тебе справді світ — присінок пекла,
Як для Мефіста. Дивна однозгідність!
Ти бачиш тільки темний бік усього,
Не віриш у добро. У що ж ти віриш?

Максим

Я вірю в мій народ, йому одному
Служу. І посвячу йому все людство,
Якби воно було йому потрібне.

Гомункулюс

Важкі слова! Оце і суть зарази,
Що в'лась в кості людства. Це якась
Нова релігія і бог новий —
Народ, якому в жертву принести
Годиться все найвище й найдорожче.
А всі релігії — і ця також —
Ціною крові здобували вірних.
Та це відроджений Молох, це ідол,
Потвора кровожадна!

Максим

Як ти смієш
Таке казати про народ наш рідний?

Гомункулюс

Хоч він і рідний, а все ж народ
Такий, як інші: суміш злих і добрих.
Кажу лише правду.

Максим

Що там «правда», «людство»!
Народ кривавиться, у боротьбі

Із ворогом смертельним знемагає
І сили всі напружувати мусить,
Щоб якось встоятись в бою нерівнім.
І кожний чесний патріот по змозі
Включаетесь у боротьбу слухняно,
Коли потреба всенародна кличе.
А ти? Що ти робив в той час, як інші
Боролись, гинули? Мовчиш? Скажи,
Як ти обов'язок свій виконав?

Гомункулюс

Я те робив, що — як мені здавалось —
Було моїм обов'язком. На жаль,
Я не борець і зброя не для мене
Й не для таких, як я.

Максим

Дивись лишены!

Не для таких! Де ж пак: не для обранців,
Що вищі над всі муки, всі страждання
І жертві черні безіменної —
Вони для неї, сіряків отих,
А ви оберігайте цінну шкуру
На благо батьківщини, зрозуміло.

Гомункулюс

Не в ціль попав. Це ви, фанатики,
У лави і під кулі всіх загнали б,
Чи здатний воювати хто, чи ні,
Щоб жертву крові склали всі на вівтар
Святої батьківщини і вмирали
Преславно, по-геройськи — чи в підвалах
В'язниць, хоч там неславно, мов щури! —
Ось до чого ми здатні! А чи буде
Користь із того, це побачим згодом.

Максим

Багато гіркости в твоїх словах,

Посвяти й жертви розуміння мало.

Гомункулюс

Така релігія страждань і жертв
Веде до катастрофи. Ворог пильно
Нам цідить кров і косить голови,
Які лиш вихопляться понад рівень,
І вислід боротьби — це нація
І обезкровлена, і безголова.

Максим

А що ж робити, як ти боротьбу
Засуджуєш, П й не спробувавши?
Словами воювати здалека
Не тяжко, та потрібно діл, не слів.
Що ж досі ти таке зробив для справи?

Гомункулюс

Признати щиро мушу: не багато.
Сливе нічого. Від років однак
Турбуючись сумним прийдешнім людства,
Я готувавсь до боротьби думками
Й ідеями. Ти, мабуть, засмієшся:
Оце так зброя! А однак це зброя.
Коли доба настане боротьби
Вже не народів за материки,
А цілих рас, ідеї пригодяться.
Стилетом, кулею уб'єш одного
Чи двох. Ідея — зброя масова,
Вдаряє тисячі, вдаряє масу
І зброїть або обеззброює.
Ідея — зброя поневолених.

Максим

Та лиш озброєні історію
Вперед штовхали. Без ідеї зброя

Також до речі, а зате без зброї
Ідея — звук пустий і нікудишній.

Гомункулюс

А ви ж ідею воюєте
Самі, щоб масою оволодіти
І повести її на боротьбу
Знов за ідею: за державу власну,
Щоб стати вільними і щоб нестерпну
Ганьбу неволі скинути назавжди.
Тож ваша власна зброя — теж ідея.

Максим

Такій ідеї варто посвятити
Всі сили, всі думки і все життя.

Гомункулюс

Мета висока, та наш шлях до неї
Чи правильний? Сліпі провідники
Не раз народи вводили в нещастя,
А наш довірливий, обдуруений
Народ зокрема. Це обов'язок
Один з найперших: добрий шлях знайти,
Щоб не блокати.

Максим   Є один найперший
Для нас: відбити наступ ворога
І знищити його, якщо спромога.

Гомункулюс

Наосліп ні одне не пощастиТЬ,
Ні друге. Не живем на острові,
А ніби у сім'ї народів різних,
Ворожих і прихильних і байдужих,
Що переважно нас не помічаЮТЬ,
Немов не знаЮТЬ. Ми мов пасинки,
А треба нам признання і поваги,

Щоб розуміли нас і щоб вітали
Як рівних з рівними в своєму колі.
А що ж ми справді? Соромно сказати:
Ми посміховище для всього світу,
Якщо той світ про нас щонебудь знає.
Бо скільки нас мільйонів після всіх
Масакр ще залишилось? І не вміли
Добути досі власної держави?

Максим

Це власне завдяки таким, як ти.

Гомункулюс

Hil Завдяки сліпим провідникам
І темній масі, що нещадний ворог
Обезголовлює І, уперто й пильно
Викошує щокращі голови,
А хлібоїди й гречкосії вірять,
Що врешті згинуть наші вороженьки,
Немов роса на сонці, а тоді
Ми запануєм у своїй сторонці.
Собі так згинуть, а ми запануєм?
Докласти рук до їх загину треба!

Максим

Це поклик нам до боротьби за волю,
До вірності і віри в добру долю,
Слова надії на прийдешнє світле.

Гомункулюс

Тоді Максими словом запальним
До зброї кличуть і ведуть в атаку
Знов тих найкращих, відданих, ідейних,
Ta слабосилих на суперпотугу,
І вороженьки знов викошують
Геройські голови, а гречкосії
Знов залишаються сліпі та темні

Й чекають сонця, щоб росу сушило.
А сонцю вже навкучило сушити.
І коло заворожене кружляє.

Максим

Прокляте коло тяжко розірвати!
Однак колись розірвемо його.
Нема нічого вічного на світі.

Гомункулюс

І так нас косять вже десятки років.
Вже половину нації скосили,
А з другою ще пораються пильно.
Грозить нам доля інків і астеків!
А ми? Ми гризевомось поміж собою,
Мов люті пси, на втіху ворогам,
За партію, за віру, за програми
І за посади й славу патріотів.
Сліпі, тупі й захланні хлібоїди.

Максим

Бойовики в запіллі ледащіють —
На фронті борються завзято й мужньо.

Гомункулюс

А ворог не дрімає! Так прийшла
Й черга на гречкосійв, та страшна,
Нечувана, відколи світом світ:
Голодомор! Вершинний злочин людства!
Голгота нації! Ганьба століття!
Такої не було і вже не буде.
А вільний світ не з бистрих: якось він
Нічого не доглянув, не помітив...

Максим

Оце братерство, це сім'я народів:
Сам дбай про себе, а як ні — здихай!

Не заспівають навіть вічну пам'ять.
На власні сили треба покладатись.
Немає боротьби без жертв, нема
Без боротьби і визволу з неволі.
Прокляту долю треба побороти,
Бо не подасть нам волі на тарілці.

Гомункулюс

Це так, а світ сліпий, а маса темна,
А сил замало подолати все.
Вожді ж народу знають лих похід
З мотикою на сонце і геройське
Вмирання за ідею й, мабуть, вірять,
Що тим вмиранням ми добудем волю.
Та гречкосіям вже вмирати набридло.
Вони бажають жити, а для того
Потужним світу треба підкоритись,
Прийняти їх брехню за чисту правду,
Своеї відректись, рабами стати
Чужих панів, бож помочі нізвідки
І оборони, тільки муки й смерть.
Дарма якоє правди сподіватись,
Як в стародавній пісні лірницькій:

Нема правди і не буде,
Розважайте, добрі люди.
Неправдоночка між верхами,
Свята правда під ногами.

Це закипіла кров століть на цих
Простих словах. В них ніби присуд смерти.
Це, може, присуд нашій нації?

Максим

Проклятий він! Не може цього бути,
Не сміє! І злочинно те й казати,
Так думати і ширити отруту
У душах нації, та відбирати
Спасенну віру в чудо воскресіння,

А щоб повірила у власну смерть
І добровільно щоб лягла в могилу
На втіху тричі клятим ворогам.
Опам'ятайсь і сам не стань злочинцем,
Не заслужи собі на кару: смерть,
Щоб рідну кров не довелось пролити.

Гомункулюс

Падкі ми проливати рідну кров,
Це в нас уже не новина, на жаль.
Однак чому обурили тебе
Мої слова про присуд смерти нам.
Про це говоримо лиш ти і я.
Хіба це злочин? Та невже у тебе
Це злочин думати про небезпеки,
Тверезо розглядати темну дійсність,
Передбачати труднощі й невдачі
І виходу шукати? А загроза
Для нації правдива і смертельна.

Максим

Я вірю у безсмертність нації
Моєї, хоч загрозу бачу сам.
Ти знаєш вихід?

Гомункулюс   Я його шукаю
І думав: пошукаємо ми разом,
Бо ти борець досвідчений і знаєш,
Як треба виступати проти зла.
«Спасенна віра в чудо воскресіння»
Не вистачить. Ще треба думки й діла.

Максим

Та плянувати боротьбу з тобою,
А ти не віриш в рідну націю,
Лишень турбуєшся всім людством, хочеш
Його спасати.

Гомункулюс   Наша нація —
Його частина.

Максим   Вельми небезпечно
Частиною такого людства бути.
Воно сліpe не бачило, як Гітлер
Винищував мільйонами жидів,
І пальцем не кивнуло їм на поміч,
Як Сталін Україну голодом
Виморював старанно на очах
Усього світу — і не бачив світ!
Він бачить тільки, що йому потрібне.
Тому плюю у пiku всьому людству!
Воно — це мавпи, свині і гієни.

Гомункулюс

Гіркі слова! Іх біль зродив великий
І справедливий гнів. Але безсилий.
Що їм наш гнів? Це пальцем накивали
У чоботі та й тільки. А нам конче
Шукати приятелів, бо самі
Пропадемо в оточенні ворожім.
А серед всіх тих мавп, свиней, гієн
Трапляються і люди — як на диво.

Максим

Е люди, та де людяність? Кат-ма!
Вони у Ялті продали ганебно,
Мов Юди за тридцятку срібняків,
Народи «визволені» у неволю
Й невільників та втікачів нещасних
Насилу видавали на поталу
Своїм союзникам-катам. Це люди!?

Гомункулюс

Історія ганьбу їх записала,
І перед мею мусітимуть довго

Змивати болото зі своїх облич.
А що минуло — не направимо.
Ми добре бачимо чужі гріхи,
Однак не добачаємо своїх,
Хоч це потрібно, щоб не повторяти.
А ми ж не без гріха, як і всі інші.
Отой народ, що ти обожуєш,
Бо ніби у геройській боротьбі
Перевершив усіх, чому ж він досі
В ганебному ярмі?

Максим   **Брехня, облуда,**
Підступна зрада, фальш і всяка підлість
У парі з перевагою числом
Утоптували все геройство в грязь,
Топили у крові і нищили
Заразою, залином і вогнем.
Утриматись не стало сил і крові.

Гомункулюс

Спадали ті всі лиха і на інших,
Не лиш на нас, а отже деякі
Таки утрималися. Чому ж не ми?
На дійсність не заплющуюмо очей
І не робім святині із народу,
Бо не в одному винуватий він.
Казали навіть добрі патріоти:
Він без пуття, без чести і поваги.

Максим

Погана птиця, що своє гніздо
Каляє.

Гомункулюс   Бачу, тиувесь застряг
В минулому і бачити нового
Не можеш чи й не хочеш. Світ однак
Зміняється щодня і щогодини,

І небезпечно повторяти вперто
Всі давні помилки і не навчитись
Нічого із поразок і невдач,
Старому ідолові поклонятись,
Який нічого, крім нещастя, нє дав.
А ідол той — обожнений народ.

Максим

Чи бач, який ідолоборець ти!
Нема без віри діл. А звідки віра,
Коли олтар пустий, бо ти звалив
Старого ідола, не посадивши
Нового на його престол священний?
Це руйнування святощів на згубу
Громаді рідній, це убивство душ!

Гомункулюс

Багато мертвих душ і без убивства,
Багато ідол убиває. Він,
Мов Янус, має два обличчя: добре
І люте та вороже. Всі народи —
Це мішанина добрих, злих і сірих,
Отих буденних хлібоїдів — маси,
Що завжди йде за проводом і властю:
З героями героїть, з гнобленими
Страждає, а злочинцям то кориться
Й покірно співпрацює страху ради.

Максим

Було так споконвіку й завжди буде.

Гомункулюс

А злі і добрі — ті керують світом.
І добрі ідолові йдуть на жертву
У боротьбі за правду й справедливість,—
А Тх ніколи на Землі не буде! —
І гинуть на фронтах і у в'язницях,

Щоб за плечима їх вигідно жити
Для пережувачів та для злодіїв
І щоб голота рідна процвітала,
Лизала чоботи, щоб вижебрати
Якийсь лахман із гордої руки
Напасника і вбивника братів,
Опльовувала честь борців-героїв,
Доносила на друзів і братів
І нишком торгувала кров'ю й честю,
До Юдиної зради навіть здатна —
За тридцять срібняків народ продати:
Хай ворог батьківщину розпинає!
Аби моя кишена не порожня.

Максим

Це ж виродки найнижчі, найпідліші!
Трапляється така огіда всюди.

Гомункулюс

Однак ганьба спадає на всіх нас.
А скільки зради в нас було — на сором.
Від окаянної зрадливості
Лікують нас залізом і вогнем
Вже від століть — дарма. Зараза квітне.
Ще скільки мусить згинути найкращих,
Щоб сором змити з нашого обличчя?

Максим

Та доки, книжнику, ти будеш тут
Розводити всі мудроці свої
І розмірковувати всі гріхи
Й народні хиби, давні і сучасні?
Той сточум словесний не заступить діл.
А лиш від них залежить успіх наш.
Це ж нашій нації грозить заглада!
До діл, до боротьби, сини вітчизни!

Гомункулюс

До діл потрібна і людина діла,
Що родиться така. Не всі борці,
Не всі мечем орудувати здатні,
Хоч можуть пригодитись спільній справі.
У весь народ не вмістиш у казарму,
Не вистроїш з усіх військову лаву.

Максим

А власне це потрібне до загину
В цей лютий час.

Гомункулюс

Та кожному своє.

Максим

«Своє» слід підкорити «нашому».
Нас атакують на усіх фронтах.
Нам ворогів, нівроку, не бракує,
Вони довкола: з півночі і з півдня,
Із сходу й заходу — з усіх боків.
Тож обов'язаний боротись кожний,
Не лиш чоловіки, — жінки і діти!
Як тоне корабель, всі пропадають.
Геть філософія і словоблудство!
Ми всі на фронті — ворог наступає.
А ти, мужчино, чи у лаву вступиш?

Гомункулюс

А де ж та лава? Що мені робити?
Як воювати з наступом ворожим?
Бо тільки внутрішній отой ваш фронт:
Це фронт беззбройних проти сили зброй.

Максим

Хоч і беззбройні — вибору нема!
Ходи й поглянь, як виглядає фронт,
Що ми на ньому боремось завзято,—

«Понюхай пороху», колись казали,—
І спробуй, чи ти здатний стати в лаву,
Як інші, і боротися, як інші,
По-мужньому ділити їхню долю.

Гомункулюс

Я опинивсь на життєвій межі,
Якої досі не переступив,
І око в око з долею моєю.
Я не пізнав ще повноти життя.
Оця межа рішальна, бо за нею
Посвята, труд, страждання; може й смерть.
Чи конче і її переступити,
Щоб стати справжньою людиною?

Максим

Ненависти борця в тобі немає.
Якби ти був погнів в підвалах темних,
Конав на муках, гинув голодом,
Якби тобі зарізали батьків,
Дружину згвалтували, вбили сина,
О, ти б інакше відчував і думав
Про тих «людей», що до такого здатні.
А їх нівроку в світі не бракує!
Ненависть стала б божеством твоїм,
Релігією — помста, смерть — обрядом,
А кров ворожа — пресвятым причастям.
Ти став би сином нашої доби.
Ходи, поглянь та у чортівську пiku.

Гомункулюс

Якесь важке, гнітуче почуття
Стискає серце, пригнітає душу.
Куди ведеш мене?

Максим

Побачиш там
Усе, про що ти досі тільки чув.

Ходи, там наші друзі юности
Тебе чекають, добрі, вірні друзі,
Відважні й щирі. Глянь на них. Не бйся:
Ти тільки глянь — страждатимуть вони.

Гомункулюс

Така тяжка, стрімка й зрадлива стежка
До величі людини, до висот —
І коміть головою знов униз,
В ганьбу, погорду, грязь, людське болото.
У пекло, що сама людина творить
Для близніх, для братів, для свого роду,
Щоб не посмів піднятись над звірячість.
Ти не людина й не півбог — ти порох!
Ти лиш нікчемний, стоптаний червяк.
Але ходім, я мушу, мушу знати,
До чого здатна ще подоба Божа.

ПРО ВУЛОК

*Мур в'язниці. Ніч.
Гомункулюс, Максим*

Максим

Вже недалеко. Ще лише кілька кроків,
І ми на місці.

Гомункулюс   Де ми?

Максим   Це в'язниця.

Гомункулюс

Звідкіль цей гул? Неначе з-під землі.

Максим

Це гул машин.

Гомункулюс   В'язниця і машини?

Це нашо?

Максим   Щоб заглушувати зойки

Допитуваних в'язнів, якби хто

Сюди закрався, як ось ми.

Гомункулюс   Це жах!

Максим

Так, жах. Однак це дійсність. Бачиш там
Тінь шибениці на стіні?

Гомункулюс   Ах, бачу.

Максим

Сьогодні хтось на ній сконати має.

Гомункулюс

Прокляття! Та це все — мов сон і привид,
Мов повернулись ми обидва в темне
Середньовіччя. Холод льодовий,
Снуються тіні духів; підземелля,
Що плісню дишуть; ями і підвали,
Де брязкають кайдани на скелетах;
Мечі катівські, ржаві кров'ю; пні
На кам'яних подвір'ях страти; дух
Катівень, веж мерців...

Максим

А ми ходім.

Гомункулюс

Зажди хвилину, хай опритомнію.
Як тяжко йти, щоб бачити й піznати,
Чого до смерти рад би оминати,
Іти поглянути в лиці страхіттям,
Що перед ними кам'яні серце
Живе у грудях.

Максим

Тиувесь не свій
Лице поблідло, очі помутніли,
Рука холодна. Слухай, ти тремтиш!

Гомункулюс

Ах, страшно, страшно!

Максим

Чи ти так злякався?

Гомункулюс

Я не за себе, ні! Та я лякаюсь
Себе самого, чорта, пекла, світу,
Самого Бога. Щось страшне моїм

Відкриється очам і щось страшне
Народиться у серці, щось помре.
Тут чути подих смерти. Віє тут
Її холодний і огидний дух.
Є стільки сонць, плянет, світів далеких,
Такий широкий і прекрасний всесвіт,
А людям тут прикутими каратись
У ямах пліснявих, мордівнях темних?

Максим

Поглянь, там тініпадають на мур.
Ходімо ближче.

Гомункулюс   Ax, поворухнувшись
                          Нелегко з місця. Ноги — мов колоди.

Максим

Ти що, залишишся, як боягуз?

Гомункулюс

Іду! Хай діється, що хоче! Хоч би
Відкрилось пекло, глянути я мушу!
(Відходять. На мур падає тінь ката, потім
повисільника. Проймаючий крик)

Гомункулюс (прибігає, за ним Максим)

Той зойк!

Максим   Звершилось... Вічна пам'ять жертві!

Гомункулюс

Той зойк! Ти чув? Чи це був людський зойк?
Ні, не кажи. Нічого не кажи.
І це є правда.

Максим

Сам собі не віриш?

Гомункулюс

Я ще не вірю, ні! Алеж я чув!
Лиши мене самого. Досить, досить.

Максим

Ходім. Нам нічого вже тут робити.

Гомункулюс

Лиши мене. — Це значить правда, правда.
Той зойк — гіркий, розплачливий, нелюдський,
Такий кривавий — чи то людський зойк?
Мішається усе у голові.
А де я, чортє? Це наш давній світ?
О ні, це щось несамовите, дике,
Немов запався я в якусь безодню,
В якусь недійсність привидів-страхіть.
Що це? В'язниці, підземелля, трупи,
Брязк ланцюгів, пожовклі кістяки
Встають, надгнилі трупи яdom дишуть,
І шкірять зуби черепи мерців,
Кістляві пальці простягають, рвуть
Прогниле м'ясо, кості від ударів
Трішать і розсипаються у порох,
Мертвецькі щелепи за горла ловлять
І рвуть, кусають, душать — дики звірі,
Бій кістяків. Це шлях дітей Адама?
Ax, заворот страшний у голові.
Я божеволію!

Максим   Гей, схаменися!
Я проведу тебе.

Гомункулюс   Ні, залиши.
Чи світ сказився? Чи ми всі сказились?
Чи у житті є глузд? Ану скажи:
Ми нащо живемо? І сам ти нащо?
Хіба для помсти. Та чи це життя?

Потвори ці — гадюки ядовиті.
Плід їх життя — отрута, а її
Усюди повно. О, таких без ліку,
Що трудяться над нею день і ніч
Усюди, в темних закамарках світу.
Вона росте, повніє, могутніє,
Переміняється в завзяття, злобу,
В страшне знаряддя смерти. Ця земля,
Така немов би певна і тривка,
Вона — хвилина — й підлетить угору,
Роздерта вибухом отрути тії,
Роззявлена, кривава, ненаситна.
Ти знов тут, чортє? — А, це ти, Максиме.

Максим

Ну заспокійся і ходи за мною.
Тобі вже й чорт ввіждається, не я.
Уже нам тут робити нічого.

Гомункулюс

Лиши мене, лиши. Іди собі.
Я мушу бути сам. Прийшла пора
Із долею моєю поборотись,
Як ще ніколи досі, бо вона
Своє лице відкрила і суворо
Мені глядить у вічі, і я мушу
Тяжкий той погляд витримати, мушу
Не заломитись підло і мізерно.
Як страшно пусто, мертво біля мене,
А в грудях розпач, чорна безнадія:
Все людське горе мені палить серце,
Таке безмежне, ах, таке бездонне!

Максим

Кому і нащо ці твої слова?

Гомункулюс

Це лиш крик розпачу і безнадії.
Гей, те прокляте людське божевілля,
Що вперто небо й землю розворушить,
Щоб тільки злочини чинити й горе
Поширювати і помножувати,
Щоб добрий світ перемінити в ад.
Це успадковане тяжке прокляття,
Це первородний гріх людського роду:
Понизити найвище, знищити
Найкраще, вбити добре найдорожче
І зі всіх сил робити з раю пекло.

Максим

Але порадити на те незмога!

Гомункулюс

Сліпа, пекуча злість кипить у грудях
І чорною гадюкою слизькою
Підходить у горлянку, давить, душить.
Якби я міг увесь цей світ проклятий
Руками охопити, взяти в руки,
Так як Самсон ті кам'яні стовпи,
Що темний храм неволі підпирали,
Якби я міг важкі склепіння світу
Ціною власного життя звалити!
З якою розкішшю я б дер його,
Хоч би і сам у звалищах загинув.
О Боже!

Максим Ні, ти схаменісь нарешті!

Ти бліднєш, ти недужий, непрітомний.
Візьмись у руки, опануй себе.

Гомункулюс

Якби я міг —

Максим   А ти чому б не міг?
Ти спробував би. Світу ти звалити
Не можеш, але вдарити ти можеш.

Гомункулюс

А й справді: вдарити! Так, вдарити!
Чому б таки не вдарити і нам?
Ах, вдарити шалено, безпощадно!
Все помішалось, ум зайшов за розум,
А тож сліпий побачив би, що можна
Самому діяти і виступити
До боротьби, що на життя і смерть.
Чому б таки не вдарити і нам?
А що у вас там? Бомби, динаміт?
Якою зброєю воюєте
Із супостатами?

Максим   Так, маєм бомби,
Та їх від шпигунів ховати треба,
Оберігати пильно.

Гомункулюс   Бомб замало!
Звичайні бомби це і те зруйнують,
Але не знищать джерела їх сили,
Смертельно їх не ранять. Атомнот
Нема в нас бомби й надто небезпечна.
А треба зруйнувати їх столицю.

Максим
Столицю? Як і чим?

Гомункулюс   Отрутою,
Смертельною заразою. Ось чим!

Максим
Великий задум — виконати трудно.
Обдумати його докладно треба.

Гомункулюс

Рука зробила і рука зруйнує.
Є воля чину — все зробити можна.
Ми розійдімся. Ти плянуй атаку
І добирай бійців до цього діла,
А я оглянусь за союзником
І, може, і отруту теж придбаю.

Максим

Гаразд. Здоров!

Гомункулюс   Здоров!

(Максим відходить)

Пекельний мій

Союзник, мабуть, не забув про мене,
Хоч я його відрікся був недавно, —
Він добре бачить злам моого життя.
Я врешті взяти участь мушу в дії,
Чого ще досі не робив ніколи.
Це мій великий і рішальний крок
В життя, якого досі не пізнав,
І зречення всього минулого,
Це вступ без вороття в непевне завтра.
У цьому будь союзником мені,
Товаришем, супутником, Мефісто.
Послухай: я приймаю всі умови,
Всі наслідки за допомогу в ділі!

Мефістофель *(з'являється)*

Знайомі знову зустрічаються.
Ти досвідом багатший, волею
Міцніший, в постанові більш рішучий.
Порозумітись буде легше нам,
Бо ти хоч частку дійсності пізнав.
Тож спробуймо ще раз співпрацювати.

Гомункулюс

Колись сказав ти правду, що без Бога
Прожити можна, а без чорта годі
На цьому світі, із усіх можливих
Світів найкращому. У цьому я
Переконався твердо. Хоч воно
Погано з чортом, та з людьми ще гірше.
Тому смиренно я оце й вERTAюСЬ
До тебе, майстре. В тебе є ключі
До світу, що мені закритий щільно.

Мефістофель

Так ти надумав: треба влади й сили?
Чи пам'ятаєш, як ми домовлялись?

Гомункулюс

Я пам'ятаю. Так, ти мовив правду.

Мефістофель

Гаразд. Не гаймо часу на балачку.
Котрий тобі тепер потрібний ключ?

Гомункулюс

Чи можеш провести мене в палац
Диктатора — вночі — у спальню?

Мефістофель

Тяжко.

Сторожа пильна. Ти його не вб'еш.
Лиш тінь твою я можу провести.
Побачиш і почуєш — це усе.

Гомункулюс

Ах, жаль який! Яке було б це щастя
Таку потвору знищити й звільнити
Мільйони від загибелі і муки,
А людство від зарази — і не можна!

Мефістофель
Не можна.

Гомункулюс Годі. Проведи, будь ласка,
Хай хоч побачу найпотворнішу
Появу людиноподібну світу
Очима власними.

Мефістофель Та пам'ятай,
Його не зможеш вбити. — Ми пішли.
(Виходять)

ПАЛАЦ, СПАЛЬНЯ

Темно

Диктатор (спить), Мефістофель і
Гомункулюс (виходять з темноти)

Мефістофель (*рухами рук ніби гіпнотизуючи
Диктатора*)

Га, сонні мари! Спиш, відпочиваєш!
Та вороги не сплять! Ти спиш без журно?
Там бунт! Хитається твоя держава.
Рятуй П, рятуй, рятуй!

Диктатор (*крізь сон*)   Здушити!
Зламати бунт, не жалкувати крові!
Стріляти, бити, різати усіх.
Усіх! Щенята теж. Як підростуть,
Кусатимуть. — Спочити не дають.

Мефістофель
Дивись, дивись: повзуты!

Диктатор   Що за примари
Кістляві, жовті?

Мефістофель   Вдови й сироти.
Як муравлиня.

Диктатор   Геть прогнати, геты!
Хіба я нянька для сиріт і вдів?
Нехай здихають. Геть, слиняве плем'я!
Вам право? Дам вам право батогами.
Всі рівні перед буком і наганом,

Як перед чортом. Геть їх нагайками!
Ті зойки. Добре. Геть їх. Відпочину.

Мефістофель

Дивись, повзуть нові, повзуть нові!

Диктатор

Ви хто?

Мефістофель   Це в'язні.

Диктатор   В'язні? Ви боролись?
Ви — проти мене? І ви ще живі?
Помилуй, чортє. Гей, вогню, заліза,
Всіх мук на них. Вони іще живі!
В сніги, в сніги, на каторгу в льодах
До скону. А тих інших тифом, тифом.
І гнийте швидко, трупи, гнийте швидко,
Бо так осолоджу годину смерти,
Що проклянете батька й матір. Геть.
Я дам вам волю — тифом! — у могилах.

Мефістофель

Ще більш повзе! Полки мерців кістлявих.
І простягають пальці до горлянки
Тобі! О, бачиш? Стережись, задавлять!

Диктатор

А! Скільки їх! Полки, полки повзуть...

Мефістофель

Твої жнива! Мертвецьке військо — гляни!
Постріляні, порубані, побиті,
Замучені. У ранах кров. Більмами
Очей пробитих, мозком черепів
Прострілених тебе шукають!

Диктатор   **Геть!**
Ай, скільки їх — аж темно! Геть від мене!

Мефістофель

А ті кістляві — людоїди. Голод
Зжер м'ясо з костей, виссав кров із жил.
На інших кидаються, рвуть зубами,
З'їдають трупи! Божевільна мати
Ось давить немовля і вовчі зуби
Вбиває у тільце дитини, кров
Їй заливає вид — гарчить — жере!

Диктатор
Заголоджу — всіх виморю — поріжу!

Мефістофель

Глянь — хмара! Якби їх рядом покласти,
Оперезали б світ — твої жнива!

Диктатор (прокидається)

Так, горе переможеним! Топчіть їх
У грязь, тих на подобу свого бога —
Ха — ха! В болото, у грязюку, гній!
Всіх поверну у справжніх мавполюдів,
Як подлі предки їх були колись.
Зруйную, збурю пресвяту Софію,
Камінь на камені щоб не застався!
Зруйную пам'ятки старовини,
Ограблю людську гідність і подобу,
Ім'я їм відберу і їхню мову,
І землю, хліб і працю, у льодах
Їх виморю, поріжу у в'язницях,
Вогнем, залізом, голодом їх виб'ю,
Зітру їх слід з лиця землі! Отак
Народи, наче гній, вгнету у землю
І на підвалині із їх костей
Воздвигну — царство Сатани!

Мефістофель

Осанна!

(Сцена червоніє вогнем, непроглядні мертвяки
піднімають грізно руки — рев)

Диктатор (*підводиться*)

А, бунт?! Ідуть! За горло! Геть, прокляти!
Раби! Це що? Хитається склепіння неба?!
Горе!

(Грім. Сцена темніє)

ПЛОЩА ПЕРЕД ЦЕРКВОЮ

Гомункулюс, Максим, Мefістофель, народ

Гомункулюс (до Максима)

Товариш мій нам у пригоді стане,
Тому я з ним прийшов і я ручаюсь
За нього повністю.

Максим   Гаразд. Тут, мабуть,
Поліція заатакує нас.
Готовим треба бути.

Гомункулюс   Нашо ж нам
Отут стояти й нападу чекати?
Ми пощо тут? Що можемо зробити?

Максим
Народ обороняє рідну церкву.
З народом треба бути.

Гомункулюс   Так голіруч?
Чому не зброя, бомби — боротьба,
Коли вже мова про зудар?

Максим   Не можна
Загальною різнею рискувати.
А зброя й бомби — це підпільна справа,
Не всенародна в обороні церкви.

Гомункулюс
Ах, так несамовито тут між вами,
Так важко, душно, мов на цвінтари.
Гроза в повітрі і над нами висить.

Мефістофель

Молитвою сповни побожно груди
І підкорися волі провидіння.

Гомункулюс

Обридло підкорятись всюди й завжди.
А тут чекай ще, аж тебе поб'уть,
Немов баран, що на заріз чекає.

Хор (з церкви):

З болю народжений
Клич у цей час.
З пут освобождений,
Чуєш ти нас?
Ти вже раюючи
Входиш в едем,
Ми ще горюючи
Хрест свій несем.

Мефістофель

Спивають, чуєш? Моляться до Бога
Свого, який воскрес у третій день
Із гробу, й вірять, що поможе ім
І змилосердиться. Чи й ти чуєш
На милосердя, як сирітка бідна?

Хор мужчин:

Ти, всемогучий,
Нас покарав,
Болем гнітучий
Хрест свій наклав.
Довго терпіли
Горе своє.
Доки ж до цілі?
Сил не стає.

Гомункулюс

Нас покарав — за що? Яка вина
Отих людей, що моляться покірно
І хочуть тільки зберегти ту дрібку
Своєї гідності й свободи й церкву
Своїх батьків — і це злочинний бунт?
І зневажати Тх за те, ще й бити,
Немов яких розбійників проклятих?

Мефістофель

Оце вже бунт! Це проти провидіння.
Неси свій хрест, корися і мовчи,
Не сперечайся із своїм творцем.

Гомункулюс

Оливи доливаєш до вогню.

Хор жінок:

Діток вбивають,
Малеч дрібну,
Нас зневажають,
Мов звірину.
В матірнє серце
Ласку внеси,
О громовержце,
Біль погаси.

Гомункулюс

Які тяжкі слова! Які палючі!
Від них би мало небо захитатись.

Мефістофель

Та не хитається. Гладке, як люстро.
Ага, скуштуй і ти тієї чаші,
Коли завзявся ізглибити все.
Язичку ніжний, як смакує жовч?

Гомункулюс

Я виплюю її разом з прокльоном.

Хор дітей:

І ми здіймаєм
Очі сумні,
Й ми відчиняєм
Губки бліді.
Страх, біль і грозьби —
Корм наш, напій.
Вислухай просьби
І пожалій.

Гомункулюс

Слова ці ранять душу, крають серце.
Із болю зроджена сльоза дитяча...

Мефістофель

Голодомор пролив тих сліз озера.

Гомункулюс

Якби Бог справедливости відважив
На вічних терезах таку сльозину
Дитячу, теплу і безмежний світ,
Вона б одніська переважила
Увесь отой його безглуздий всесвіт!

Мефістофель

Чи ти свідомий, що ти ось сказав?

Максим

Це щось нечуване й несамовите.

Мефістофель

Такого людська мова нє казала
І людське вухо нє чувало.

Гомункулюс
Бог раз почує.

Може,

Максим   Ти б опам'ятаєш.
Переступити людську межу можна
І потонути в морі божевілля.

Гомункулюс
Це крик мій розпачу і безнадії.
Хай він у те холодне небо вдарить,
Якщо воно над нами не порожнє.

Мефістофель
Ні, не порожнє — повне, та не тим,
Що ви собі там уявляти звикли
Й чого бажаєте, щоб там було.

Гомункулюс
Так повне чимось непридатним нам,
Тобто для нас порожнє.

Мефістофель   Небезпечний
Цей висновок.

Гомункулюс   До чорта небезпека!
Усе і всюди тільки небезпеки.
Вгорі, внизу й з усіх боків вони
Грозять: на небі, на землі і в пеклі.

Хор старців:
Бідна країна
Гнеться і гине,
Всюди руїна,
Кров із ран рине.
Руки третмючі
Ми підіймаєм
Й очі болючі —
Тужим за раєм.

Гомункулюс

За раєм тужать старики нещасні,
А перед ними тут чистилище
Чи й пекло їх чекає за життя.
Нівроку доля!

Мефістофель   А вона й твоя.

Ти тільки скуштував крихітку жовчі
І кривишся? Вона ж для них напій
І корм щоденний. А тобі не в смак?
Смакуй, смакуй, чого так добивався.
Ти зліз з висот і вже тобі затісно,
А ті ось тут, вони перед собою
Не мають стелених шляхів, як ти,
Високих дум ані вінків лаврових
І неуговканих надій, як ти.
Нужда і забуття, погорда й смерть.
Не диво, що і смак інакший в них.
То й ти күштуй — пізнай докраю людство.

Гомункулюс

Я тут між ними як один із них,
А ти минулим очі випікаєш.

Хор народу:

Із болю все родиться, з крові й страждань.
Бог схоче і велич поверне у твань.
Хоч сили пекельні могутні, страшні,
А час мине й щезнуть, як сніг на весні.
Надія сіє нам: горе пройде,
І раєм кривава земля розцвіте.
Бо мусить же ранок по ночі прийти:
Тьму сонце прогонить, а сонце — це Ти!

(Народ виходить з церкви)

Мефістофель

Народ чекає: сонце тьму прогонить.

Це значить — щезне, як роса на сонці,
І з ласки неба зійде благодать
Колись... Але тим часом ворог б'є!
А ти рішив і власну голову
Підставити під буки і приклади?
Ти на героя курс узяв?

Гомункулюс

Без діла
Стояти збоку й мовчки приглядатись,
Як людські бестії гуляють — годі!

Мефістофель

А врахував ти другий бік медалі?
Ось уяви: як перший-ліпший скраю
Ідеш в рядах, даєш собі плювати
В лиці і бити. Все перенесеш?
Ягнятком будеш, як Бог наказав,
І другу щоку під удар підставиш?
І будеш вірити, що сонце — він,
І сподіватись нагороди в небі?

Гомункулюс

Нема від злого долі забезпеки,
Та на удари відповідь удар.
Не віри і надії — треба діл.

Мефістофель

Ти, може, з ними й згинеш як один
Із тисяч тих незнаних, безіменних,
Що безталанні впали в боротьбі
За щастя інших, що колись ще прийдуть,
Що ту велиcodушність і забудуть.
А може, і не знатимуть ніколи,
Що ти боровся і поліг — для них?
Бо як же спам'ятати їх мільйони?
Та й що тим мертвим з пам'яті такої?
А тож мільйони вже лягли й поляжуть

Таких, що жертвувались добровільно
Й недобровільно, часом з дурощів,
Щоб інші мали хліб колись і мир,
Могли гуляти добре, юсти й пити,
Громадити багатства і достатки,
Купатися розпусно у розкошах
І випасати грубі животи
Ta висмівати дурнів непоправних,
Що мріями живуть і мрут для мрій
Ta ще розумним жить перешкоджають
Упертою своєю дурнотою.
Ta що тобі до них і їм до тебе?

Гомункулюс

Ти мовиш тільки про поверхню явищ,
Про нашу долю спільну і химерну,
Що перед нею ми усі безрадні.
Ta треба слухати сумління й серця,
Bo тільки ними промовляє дух.

Максим

Злочинно розумом туди сягати,
Звідкіль приходить нам величне й вічне.

Мефістофель

Ідіть з народом і прийміть покірно
Гірку погорду, труд важкий, зневагу
І біль, і рани, може й смерть у муках,
І забуття — як вдячність за посвяту.

Гомункулюс

Такі марници: пам'ять і заплата.

Мефістофель

А може й глум над пам'яттю, прокльони?

Гомункулюс

Яка ріжниця мертвому? Це ж все —
Лиш суєта і тінь, пусте нішо.

Максим

Найвищий нам закон — обов'язок.

Мефістофель

У вас це мов релігія нова.

Максим

Ми слуги, ми жерці містерій.
З святого вівтаря несем вогонь,
Що випав нам на долю берегти
Й, не оглядаючись на труд доріг,
Нести вперед, віддати полум'яний,
Пройшовши шлях, новим міцним рукам,
Що понесуть його все далі й далі,
В таємне лоно долі, у майбутність —
Післанці Бога невідомого.

Мефістофель

А може, ви не Бога — Сатани
Сліпі післанці й несете у безвість
Нікому непотрібний цурупалок
І гинете на шляху, вірючи
В святий вогонь?

Максим   **Нам віра — Бог!** Йому

Ми віддали у жертву все своє
І тільки для мети живем.

Мефістофель

Сліпці,

Біжіть і гиньте для мети, якої
Не знаєте й не розумієте,
Та ісповідуйте незнану віру.

Ви тільки іграшка, лишень знаряддя
В руках таких, що зверху споглядають
На ваші віри і карають зраду,
А зраджують самі, і шлють на смерть,
Самі ж збирають почесті та лаври,
Шо іншим гинути велять, самі ж
Як мoga цінне бережуть життя,
І вам говорять про посвяту й віру,
Самі ж не вірять в Бога, ані в чорта,
А знають тільки шахівницю сили
Й мету жадану, їм найвишу — владу!
Бо влада творить з них земних богів.
А решта всесвіту їх не цікавить.

Гомункулюс

Моральна гниль оволоділа світом,
Однак є сили, що боронять правду,
І ми їм служимо, поскільки змога.

Мефістофель

А правду б'ють, тож битимуть і вас,
Нещасних слуг засудженої пані.
Уже ідуть напасники П.

Голоси:

Ідуть, ідуть! Щоб руйнувати храм.
Не даймо, браття!

Голос (наказує):

Розійдіться!

Голоси:

Hil

Молімось Богу, щоб оборонив
Нам нашу церкву, прадідів святиню
Від святотатських рук руйників!

(Народ стає на коліна)

О Боже, зглянься над своїм народом!

Оборони від сорому й наруги
Свій дім! Візьми в опіку, Боже наш!

Хор:

Святий Боже, святий кріпкий, святий
безсмертний, помилуй нас!

(Поліція наступає: крик, метушня, зойки)

Гомункулюс

На безборонних? Люди! На старих,
Жінок, дітей?!

Мефістофель   Закони пралісу
Не знають ні жінок, ані дітей.

Гомункулюс

Що ж завинили люди?

Мефістофель   Завинили,
Що безборонні, а не повтікали
і навіть сміють Богові молитись,
Хоч переможені.

Гомункулюс   Це злочин!

Максим   Стій!
Готуйсь до оборони! Люди, стійтев!
(Лави зближаються, метушня, удари, зойки)

Гомункулюс

Ні, це страхіття, дике, неймовірне!
Чи сон потворний? Схаменіться, люди!

Мефістофель

Проси, благай, скажи розумне слово.

Максим

Ідуть сюди. Готуйсь! Ах, зброй, зброй!

Голоси:

Ганьбал Собаки! Християни! Бий!

Гомункулюс

Ні, ні, це край. Ні, більше вже не можна.
Громи, перуни, бийте, бийте всіх!

Мефістофель

І навіть жалує громів вам Бог.
Він любить тільки сильним помагати.
Скімлиш даремне. Сам собі порадь.

Гомункулюс

Де ж ти, Всемилосердний, Всемогутній?

Старець:

Рятунку! Боже, і за що? Рятунку!

(Падає)

Максим

Держіться! Бийте! Скільки сили, бийте!

Мефістофель

Це дуже не по-християнськи: бийте!
Ви покорітесь біжнім і страждайте,
А нагорода буде вам у небі!

Жінка:

Моя дитина! Синку мій! Рятуйте!

(Падає)

Максим

Мордуй собак!

Голоси: По головах псубратів!

Максим

AxI (*Скриавлений падає; страшний дитячий крик*)

Мефістофель (*до Гомункулюса*)

Не відходь від мене.

Гомункулюс

Люди, люди!

(*Падає під ударом, натовп навалюється на нього*)

Мефістофель

Агов, він мій. Вам зась до нього; геть!

(*Підводить і виносить Гомункулюса з натовпу*)

Поколисати треба б цю дитину,

Бо сняться тій погані, люті сни,

То щоб пробудження було приємне.

Та досвід цей — один важливий крок

В гуманізації цього пац'єнта:

Колись «гомункулюс» ще буде «гомо».

КІМНАТА ІРИНИ

Ірина (з листом)

Цей лист, цей дорогий: він швидко прийде.
Він прийде! Боже, скільки це років?
Я так чекала! І я дочекалась
Його — мого єдиного на світі.
Тяжкі роки хай в забутті потонуть,
Бо він вертається до мене, він,
Який ніколи ще не був моїм,
А все ж єдиний, що на все життя
Обрало юне серце на заранні
Дівочих літ і вірність зберегло
Аж до сьогодні й збереже назавжди.
А з ним життя вертається і щастя,
Утрачене, здавалося, навіки,
У тузі вимріяне, в розпачі
Самотності, у вірності й коханні.
Ах, Боже, він прийшов!

Гомункулюс (входить)   Ірино!

Ірина (припадає до нього)   Йване!
Це ти, це ти!

Гомункулюс   Це я. А ти мене
Вітаєш і по-давньому приймаєш?
Не відреклася невірного, простила?
Ти, душа ангельська, усе простила?

Ірина

Життя вернулося з тобою й щастя.

Гомункулюс

Такої другої нема на світі,
І я навколішках повинен в тебе
Прохати ласки і прощення.

(Хоче стати на коліна, вона не дає)

Ірина

Годі!

Прощати нічого тобі.

Гомункулюс

Краєчок

Твоєї сукні я цілую смирно,
Мій ангелі: прости все, як можеш.

Ірина

Не треба так. Я все давно простила,
Усе минуло. Ти не міг інакше:
Свого ти слухав серця, я — свого.
Але тепер ти мій, ти мій! Вернувся
До мене врешті, і я все забула,
Щаслива, що ти мій і що ми разом
На все майбутнє, поки віку нам.

Гомункулюс

Не маю слів: завбога наша мова,
Щоб висловити все, чим серце повне.
З тобою я ввійшов у інший світ,
Немов твій власний і окремий світ
Небесної шляхетності й любови,
І доброти, і вірности без краю —
Чеснот нечуваних у тому світі,
В якому жив я досі. Тут вступаю
Із царства розуму у царство серця,
З чистилища чи пекла ув едем,
Який ще чудом на землі зберігся,
Чи власне — чудом — ти ще зберегла.
Так він — не казка: він існує справді
Там, де його жіноче серце створить.

Ірина

Едем для мене там, де ти, мій любий.
З тобою рай мені, без тебе пекло.

Гомункулюс

Негідний я такого почуття,
Нічим не заслужив його й не знаю,
Чому й звідкіль воно розkvітло в тебе.
Як всі дари найбільші, так і цей
Ми дістаєм від долі без заслуги
І їх повинні з вдячністю приймати
Й покорою як ласку із висот.

Ірина

Приймім обое ласку цю покірно
І з вдячністю радіймо нею, любий.

Гомункулюс

Однак я тільки гість в твоєму світі.
Вітаючись, я мушу і прощатись.

Ірина

Як боляче це чути, дорогий мій.

Гомункулюс

Міцний ланцюг обов'язку тримає
Мене в моєму світі — я в неволі.
Ще рано ласкою з висот радіти.
Ще вчора мій світ пригадав брутально
Мені твердим ударом свій закон.

Ірина

Aх! що з тобою трапилось?

Гомункулюс

Дарма.

Я мушу виконати чин страшний,
Що перед ним здрігається душа,

А ти про нерозлучне щастя мариш.
На жаль, ще рано.

Ірина   То розлука наша
Ще не скінчилась... А я уявляла —
Даремно... Ти мене покинеш знову?
Скажи: покинеш? На як довго, милий?
Боюсь подумати: назавжди? Ні!
Назавжди не розлучить нас ніщо,
Бо ми обое з'єднані навіки.
Та знов розлука... Чи нещасне серце
Моє і це ще витримати мусить?
Та поки б'ється, вірність збереже.
Того будь певний, хоч би знов надовго
Ти відійшов, бо вірю: все, що зробиш,
Було потрібне, добре і шляхетне.
З усім я згідна, бо це ти зробив,
Як знав і вмів найкраще, мій коханий.
Я буду завжди віддана тобі
Беззастережно й вірно — до кінця.

Гомункулюс

Проклята доля! Це вона мене
Тоді переманила геть від тебе
Й тримає досі у залізних кігтях,
І я не можу діяти, як хочу,
Лишень як мушу — я П невільник.
Тяжкий обов'язок, він владно кличе
До боротьби і до страшного чину.
Бунтує серце проти нього. Мушу
Боротись не лишень із злом назовні,
А й з власним серцем. Як це тяжко, люба!
Здається часом, що забракнє сили.

Ірина

Я так хотіла б помогти тобі
Нести тягар твій. Поділись зі мною,

Дозволь на себе взяти хоч частину
Того завдання, що воно тобі
На долю випало. Я все зроблю,
Щоб поділити його з тобою. Вдвое
Несеться легше. Вір мені, що тайну
Я збережу, якщо довіриш те,
Що виконати мусиш. Та й чи мусиш?
А може, спільно знайдемо якусь
Розв'язку крашу? Може, визволишся
З тих кітів, що тобі вп'ялисъ у серце,
Яке мені належить, більш ні кому.

Гомункулюс

Воно належить і великій справі,
Що вища від всіх особистих справ.

Ірина

Я по-жіночому судила — вибач!
Ти знову прав, як був і завжди досі.

Гомункулюс

Ти — неуявний скарб, який мені
Невдячному дарує добра доля
І то якраз напередодні чину,
Що може розхитати весь наш світ
І тяжко вдарити і нас самих.
Мій друг Максим поранений, в тюрмі,
І виконати чин великий мушу
Я сам. Ніхто мені не допоможе.

Ірина

Я можу все, що можеш ти, мій любий.

Гомункулюс

Ні, й ти не можеш помогти мені.

Ірина

Що ж ти таке задумав? Щось страшне?

Гомункулюс

Не сам я. Вирішив гурт патріотів
Ударити смертельно окупантів,
І я тє діло виконати мушу.

Ірина

Чому ти саме?

Гомункулюс

Бо це був мій плян.

Ірина

Твоя ідея вдарити смертельно?
Чи по душі тобі таке вчинити?
Убивцею тебе не уявляю.
Кров на твоїх руках?

Гомункулюс

З потворами,

Що рідну кров немов помії ллють,
Едина мова: кров, вогонь, залізо,
Щоб рятувати рід наш і країну.

Ірина

В страшній добі ми живемо, я знаю.
Гіркий обов'язок упав на тебе.
Гірка й свідомість, що ти ось рискуєш
Тим вимріяним, дорогим майбутнім,
Що втратити його — для мене смерть.
Тому дозволь мені ділити долю
З тобою до кінця. Якщо не можна
Без того чину, якщо нам судилося
Покинути цей світ, покиньмо разом.
Без тебе я не хочу довше жити.
Відійдем разом, мій коханий. Добре?

Гомункулюс

Твоя душа висока і шляхетна
Понад мою мізерну міру. Ти

Перемогла, і я корюся. Підем
Обоє зустрічати нашу долю
Й прийняти спільно, що присудить нам.

Ірина

Назустріч, може, не життю, а смерті, —
Хоч я таки ще жити сподіваюсь
І уникнути злочину та крові, —
Та підем спільно, з'єднані назавжди.
Оце те щастя, що його чекала
Я довго й без надії, що воно
Таки ще прийде до самітниці,
Щоб увінчати хоч кінець життя.
Так, я щаслива і на все готова.
Та може й там також такі, як ми?

Гомункулюс

Ми думаймо тепер про нашу долю.
Було б з тобою навіть вмерти легше.
Та все ж я голосую за життя.

Ірина

І я також. Так ми у всьому згідні.

Гомункулюс

Мені пора. До завтрашнього, Ірино!

(Обіймаються на прощання, він відходить)

ДОРОГА, РОЗП'ЯТТЯ

Гомункулюс, Мефістофель

Гомункулюс

Куди ми йдем?

Мефістофель

Ідем по нашу зброю.

Гомункулюс

Що крок, то завжди: зброя, зброя, зброя!
Бездонна та криниця божевілля,
А люди п'ють і випити не можуть
І, п'яні, лиш хитаються поміж
Добрим і злом, між радістю й стражданням,
Життям і смертю. Зверху завжди смерть,
І непроглядні покоління людські,
Зазнавши й натворивши безмір зла,
Лягли в гробах, лишаючи нашадкам
Завдання наново все починати.
Добра шукають, хочуть правди, волі,
А завжди пхають шию у ярмо,
Стають рабами все нових потвор.
Шукаючи спасіння, грузнуть в пеклі.
Даремно вавилонську вежу вперто
Ми будували. Не досягнем неба.

Мефістофель

Алеж земному порохові в небі
Й робити нічого.

Гомункулюс

А на землі
Що духові робить?

Мефістофель   Життя творити,
Щоб мала смерть доволі на жнива.

Гомункулюс

Пригадуєш, щоб нє забув я часом,
Що ця плянета наша — лиш різниця,
Дє безперервно смерть священнодіє.

Мефістофель

А мала б послужити як олтар
Містерії відкуплення й спасіння.

Гомункулюс

До чого ці слова?

Мефістофель

Поглянь направо.

Гомункулюс (*угледівши розп'яття*)

О ти, страшний стражданням, карою
За несвої гріхи, своє ж добро,
Чому тепер ти на шляху мені?
Чи знов я на розпутті?

Мефістофель

Знає він,
Коли кому дорогу перейти.

Гомункулюс

Навряд чи знає. Що він осягнув?
Хто йде за ним? Ніхто. — А ти, нещасний,
Кривавими очима від віків
Глядиш на розкіш і гріхи землі,
Безмовно кличучи у Боже царство.
Та злякані кривавим болем іх,
Втікають люди і хмеліють пеклом,
Щоб тільки оминути небо.

Мефістофель

Так,
Бо гомо сапієнс — різник і кат,

Зокрема більй. Доказ — це розп'яття.
Із різника зробити янгола —
Нелегка справа. Спроб було без ліку,
Та ні одна мети не осягнула.

Гомункулюс

І ця невдатна, хоч з усіх найбільша. —
А ти глядиш безмовний і покірний,
Немов ждучи, аж сповниться їм міра
І вдарить з неба грім, і буде суд.
А може, він уже нам за плечима?
Чи вже сповнилась міра зла й огиди,
І світ доспілій до страшного суду?
Бо він гряде! Громи далекі чути.

Мефістофель

Цей суд не буде кара за гріхи,
А наслідок лиш людської природи.

Гомункулюс

Чи наслідок, чи кара, а все жах.
Бо заклекочуть птиці металеві,
І струм грози з небес на землю хлине,
Потоп отрути і вогню й заліза
На голови живі старим, малим,
І море крові, море сліз і мук,
Розлившись, береги землі затопить,
Аж захлинеться вся й задавиться —
Таке страшне, що вся твоя Голгота
Потоне в нім безслідно, мов пилина.

Мефістофель

Та це традиція в людей: це так
Дорослі діти граються у пекло.
Полоскотати треба добре нерви
І кров спустити — для здоров'я раси.
З прогресом техніки жвавіша гра.

А Бог вже звик і досі витримав
Вже не одну таку гучну забаву,
То витримає й цю. Тож ти страшного
Не сподівайся суду ще тепер.

Гомункулюс

Для нього це забава традиційна!
Він звисока сміється з нас обох.
А ти мовчиш покірний, терпеливий.
Ти нашо згинув на своїй Голготі?
Для прикладу, щоб вчились ми вмирати?
Чи кара людству, що тебе убило?
Бо ти приніс йому нечуване:
Всеобіймаючу любов. За те
Добро найвище, за спасенний дар
Що ти одержав?

Мефістофель   Справжню людську вдячність:
Хрест на Голготі. Це заплата людства
Усім спасителям. Катам натомість,
Чим більше муки, крові і руїни
Вони зволили людям спричинити,
Тим більш пошани, подиву, покори,
Ба й вірности, і слави, і... любови.

Гомункулюс

В людину ти повірив, у добро,
У змогу один одного любити,
Як брата, й відректися самолюбства.
Однак вимоглива твоя наука:
Відкинь усе, що любиш, чим живеш,
Усе для інших посвяти й для Бога,
Майна зречися, відвернись від сонця,
Перетерпи хоч би й найтяжчі муки,
Упадь лицем у порох, покорись
Тоді зрівняєшся зі мною. — Hil
Це забагато для землян. Колись

Був соняшний Олімп, барвистий світ,
Боги вродливі по землі ходили,
А людям хтілося рівнятись з ними.
Грішили! Та купались у красі
І радощах приземного життя.

І враз той світ померк, запався, щез.
Прийшов спаситель, хрест, апостоли,
І олімпійський світ минувсь назавжди.
Лишилось тільки трупне лобне місце
І голос із висот: Візьми свій хрест
І йди за мною на свою Голготу!
Чому ж ти збурив соняшний Олімп?
Його ти збурив для свого едему,
Та замість нього дав чистилище.

Мефістофель

Він — жертва віри у добро, даремна:
Покорою не вилікував світу.
Однак насправді ви самі, не він,
Чистилище з едему змайстрували
Наперекір йому, на втіху пеклу.

Гомункулюс

Ти у наївній вірі у добро
Приніс любов нашадкам мавп, вони ж
Перевернули горі дном завіт
Любови й всепрощення у ненависть,
У різанину, муки й костири:
Побожно у різницях і катівнях
Вогнем, мечем спасали грішні душі
В твоє ім'я! Такий потворний глум —
Немов Голгота друга. Насміялись
І зрадили тебе оті, кому
Ти ніс спасіння. Зраджений від них,
Ти уповав на Бога як на батька
Небесного, вседобротливого.

Мефістофель

Повірив, що він син його й обранець,
І на Голготу він пішов сміливо
У вірі, що зішле небесний батько
На порятунок янголів йому.
А замість янголів післав катів!

Гомункулюс

Покинутий, засуджений, пропащий,
У невимовних муках на хресті
Ти врешті зрозумів, що на поталу
Бог залишив тебе, і закричав
У крайнім, у кривавім розпачі:
Чому покинув ти мене, мій Боже?!

Мефістофель

І безнадійний, зраджений сконав,
Замучений даремно за химеру.

Гомункулюс

А хрест лишився — грізний і смертельний —
І заклик та наказ: Візьми свій хрест
І йди за мною на свою Голготу!
Покутники, страдальці незліченні
Повзуть під хрест, підводять очі в небо,
Благаюти милости, як ти, і кличуть:
Чому покинув ти мене, мій Боже?
Все людство, мов каліки, приповзає
І в'ється в муках і кричить до Бога
Із глибини душі, з безодні болю,
Аж красить кров запінені уста,
А Бог мовчить, як і тоді мовчав.

Мефістофель

І ні на який крик не відповість.

Гомункулюс

Хоч зраджений, покинутий, безсилий,
Але з хреста ти далі кличеш нас
Оце вже безмаль два тисячоліття
До жертві, до покори і покути.
Однак чому нам світ — чистилище,
Життя — покута, мука й вічна кара?
І спрагнені спасіння, злякані
Абсурдністю життя і смерти люди
Навколішках до тебе припадали
По благодать надії й силу віри,
Що в цім страшнім земнім житті є глузд
І що в майбутньому доступлять раю.
Сліпі ж фанатики з твоїм хрестом
Взялися ширити мечем, вогнем
Релігію любови й всепрощення
І більше крові пролили в ім'я
Спасіння і любові близніх, ніж
Всі хижі завойовники імперій.

Мефістофель

Та з часом зуби випали отим
Апостолам різницького спасіння.
Тепер хрести нагадують безсилу
Намагу: провести метаморфозу
Вас — хижаків у янголів небесних.
Отак не спас він вас, лишень дав привід
До повені нещастя і страждання
І сам даремно на хресті сконав.
Повірив у добро. Добру не місце
На цьому світі, що був створений
Не як вдем, а як чистилище
І як земна катівня — вступ до пекла.
Для винахідника зубів і смерти
Рай непотрібний і не бажаний.
Життя — це зуби. Без зубів кінець
Всьому життю, нірвана, смерть. Вони —
Суттєва категорія буття.

Гомункулюс

А все ж завіт любови, хоч і слабо,
Та часом зупиняє дикий розгул
Зубатих шукачів спасіння.

Мефістофель

Не брати винятків за правило.
Поглянь в історію часів новітніх.
От хоч би материк американський:
Побожні почитателі Христові
Старанно вигубили цілу расу,
Загарбали великий материк,
Тепер господарюють на могилах,
Мов на добутім чесно господарстві.
Лишень недобитків червоношкірих
Ще залишилось трохи — на поталу.
Заразі й алькоголеві — трофеї
Походу вгору, у майбутнє світле,
Бліскучий поступ білої людини.
Пропали інки, згинули астеки,
Зруйновані скарби культури їх,
Міста величні, храми і палаци,
Держави їхні, пам'ятки і скарби —
Усе минуле, спогад і руїна.
Запанував на їх могилах хрест.

Краще

Гомункулюс

Історія — черга могил народів
І навіть рас. Відвідувати сумно
Сліди того, що відійшло навіки
Без вороття.

Мефістофель

Однак в історії
Повторення трапляються не рідко.
А як вона захоче повторитись,
Але цим разом із твоїм народом?
Вже пазурі загострені у неї!

Вже випила вам половину крові.
А як захоче другої?

Гомункулюс   **Прокляття!**
Ті нелюди несуть загаду нам!
Вони вбивають батьківщину нашу.
Ті варвари, руїнники природи,
Підземні скарби щедрі нам плюндрують,
Вирубують ліси, чорнозем нищать,
Сади рубають і левади риють,
Висушують ставки, річки і плавні,
Затрують водойми, ріки й море,
Вбивають рибу, птаство і звірят,
Найурожайнішу країну світу
Завзято обертають у пустюлю!
Злочинність перевершує себе.

Мафістофель

Тотальні це руїнники і вбивці:
Убивши землю-годувальницю,
Вбивають і прийдешні покоління!
Теперішнє вбивають і майбутнє,
Й минуле — убивають вашу пам'ять,
Руйнують пам'ятки старовини.
Стирають слід ваш із лица землі.

Гомункулюс

Чи це тотальна смерть іде на нас?

Мафістофель

Вона іде! Чи є ще в тебе сумнів?

Гомункулюс

Мені полууда із очей спадає.
Це я — сліпий — прозрів. Мені нарешті
Стає все ясним і я бачу правду
Таку потворну, що від неї можна
Закам'яніти й провалитись в землю,

Проклясти всесвіт і осатаніти.
Однак я бачу безсумнівно ясно:
Не добрий батько створив цей світ,
Як нас казками дурять споконвіку,
Лякаючись володаря на небі
Й запобігаючи у нього ласки.
Ні! Бог — творець зубів, Бог — розпинатель,
С а т а н о б о г створив цей підлій світ,
Собі жертвовник на чортівську месу:
Щоб смерть та пожирала все живе
Молохові на втіху, що на небі,
Та споконвіку й до кінця віків.
А ти його архиєрей напевно.
Тому кати і різники гуляють,
Молохові кохані й вірні служки,
Жертвовник поливаючи червоним
Нектаром божим вірно й безперервно.
Ах! Зруйнувати б той жертвовник клятий!
І месу перервати! Та не сила...

Мефістофель

То ти, герою, хочеш бунт підняти
Не проти кого, а самого Бога?

Гомункулюс

А чи не знахтував наказ сміливо
І чи не був розп'ятий Прометей
Із волі ката — владаря Олімпу,
Бо смів вогонь подарувати людям?
Так, як Ісус подарував любов.
Ми не вогонь — отруту подаруєм.
Йому на втіху буде жертв без ліку.
Раз світ — різниця, так хай ллється кров
Гасити спрагу ідола, хай смерть
Жнива рясні збирає і хай людство
Купається в отруті і крові,
Коли таке призначення і воля
Творця життя і владаря Землі.

Мефістофель

Не можна жити, не вбиваючи.
Ти сутнє зрозумів, відкрив рубець
Відвічних таємниць, проник углиб,
Дійшов до меж людини. Отже досить
Витати в емпіреях і сягати
В незглибні і незміряні безодні.
Вже досить слів. Тепер пора для діл.

Гомункулюс

Тобто пора мені ставати катом...

В Е Ж А

*Вид на столицю
Гомункулюс, пізніш Мефістофель*

Гомункулюс

Оце той веред світу, тає гніздо
Всієї гиді, варварства столиця.
Оце зараза і заглада нам.

Ненависты! Справжнє пекло, чорне пекло
У грудях клекотити! Якби йому
Найти дорогу, отруїло б світ.
Умерло все для мене боже й людське,
Немов запалося під землю, в пекло —
Усе, чим досі жив і дихав. Тільки
Одна лишилась святість, лиш одна:
Ненависть. Це мій рай, моє спасіння.

Ви звірі! Ні, яке безсиле слово.
Імення вам немає. Безніменні!
Незрозумілі, підлілі! Чорт і кат —
Слабкі, невинні діти проти вас.
Аж страшно думати, що живете,
Шо ходите по цій землі нещасній
І пекло вас не проковтнуло досі.

Мефістофель (входить)

Земля їх не поглине, їх не вб'ють
Громи і не задавить їх чума.

Гомункулюс

Ось там кубло їх. Мов гніздо гадюк,
Кишить від них. В руках страшнє знаряддя,
Шо міць дає над світом, над життям,
А душі їх жорстокі, дики, підлі,
Захланні — чорний яд. В них смерть чаїться

І злоба їх в однє з'єднала стадо —
Голодне, спрагле крові і сліпє.
Те морє крові, злоби і отрути,
Ті знищенні тіла й прожерті душі
І той палючий, той нестерпний гніт,
Те лютє горе поколінь безсильних,
Заморених, скатованих, роздертих,
Живцем похованіх у домовину,
І та лячна руїна, що довкола —
Вона жде помсти! Грому кличе з неба!

Мефістофель

Але немає грому і не буде.
Ти мусиш сам ударити тим громом.

Гомункулюс

Катівське це завдання... Але годі.
Однак я знаю: світу не направлю
І зла не вб'ю — кривавий труд даремний.

Мефістофель

В основі світу не добро, а зло.
Увесь цей світ ваш хрещений в крові.

Гомункулюс

Гей, Боже — там на небесах високих!
Якщо ти не Сatanобог — озвися!
Нашо та вся історія кривава,
Що від начала світу по сьогодні?
Який у тому глузд? Яка мета?
Ах, не мовчи! Май дрібку милосердя!
Озвись на цей кривавий крик людини!
Востаннє кличу і прошу, благаю!

Мефістофель

А він мовчить, як завжди — споконвіку.

Гомункулюс

Мовчить... Нізвідки світла, порятунку.
Сам проти всього пекла злочину,
Сам на безбожім світі. Сам! А серце
Велить карати злочин. Я однак
Слугою стану ідола й зготую
Йому чортівську месу? Хай і так!
Ні, царства Божого не дочекатись
На цій юдолі сліз, ні кари грішним,
Ні нагороди праведним нещасним.

Мефістофель

Ти відкидаєш геть блаженну віру,
Що після смерти жде вас боже царство,
Вас — праведних?

Гомункулюс   Я знаю, що нас жде:

Живих — мовчання, мертвих — небуття.
На божевільнім світі ми живем,
Над нами Молохове провидіння,
Тож божевільно думати ми мусим.
Ні! Годі ждати, поки Боже царство
Настане й кару грішники приймуть,
А добрі нагороду — у могилі.
Ні! Вам, катюги, кара ще живим.
Прокляті, це іде на вас заглада.
На гниль є ніж, на злобу є вогонь,
Несправедливість ломиться залізом.

Мефістофель

Або отрутою й заразою.

Гомункулюс

Гаразд, архиєрею. Ось жертвник.
Готуйся правити чортівську месу,
Пошанувати гекатомбами,
Віддати честь Молохові твоєму

Небесному чи пак пекельному,
Якому пильно служиш. Ось це місто —
Столиця світового злочину,
Пістряк плянети. Виріжмо його,
Щоб рятувати її.

Мефістофель   Я рятувати
Не зацікавлений, та поможу
При гекатомбі. Лиш одна умова:
Її вчинити мусять людські руки.
Такий закон.

Гомункулюс   Ти людськими руками
Обряд цей довершити рад. Гаразд.
Який твій плян?

Мефістофель   Водою і повітрям
Пішлам заразу і отруту з нею.

Гомункулюс
Максим поранений, ув'язнений,
Та змовники його нам допоможуть:
Отруту принесуть.

Мефістофель   А я заразу.

Гомункулюс
Здається, передбачено все,
І перешкод нам не повинно бути.
То де й коли зустрінемось?

Мефістофель   Уранці
За містом завтра біля водогону.

Гомункулюс
Так завтра довершиться чин великий!
(Вдивляється в місто)

Огиди скільки, бруду і підлоти.
Але гряде вже день страшного суду,
Мізерна кара за безмірний злочин
І одночасно чолобитня правді
Та справедливості обріхуваній.
Оце вже не столиця, а могила.
Це мій жертвовник для Сатанобога.

ГАЙ

Водогін, криниця

Гомункулюс

Нікого ще нема. Я сам — увесь
Напружений, як дикий звір у клітці.
Я на межі фатальній існування.
І хоч передо мною крок найтяжчий
В майбутність неймовірну і трагічну,
Однак ворушиться й давно забуте
Минуле десь на самім дні душі,
І виринають у свідомості
Колишнього життя поблідлі тіні.
Чи аж тепер мені тут доведеться
Прощатися із дорогим минулим?
Нехай! Бо прийде вирішний момент,
І світ для мене, я для світу вмру.

(Сідає)

А стрічка мчить. Так, так, я пізнаю:
Краса, добро, гуманність, справедливість.
Смішні химери, іграшки дитячі,
Такі колись великі, дорогі,
Які тепер комічно недоречні.
Лишився усміх для отих ілюзій,
А в серці — жаль? Ні, геть те глупе слово!
Розбитий глечик пахощів безцінних
Говорить: жаль, бо мечуть на смітник.
Гайдек череп'я, ні на що не здатне,
І ти мені ще станеш у дорозі?
Тебе до чорта!

О, як дорого
Я заплатив за мудрість! Щось у грудях
Зломилось, щось скривавилось і вмерло.
І де ж та молода, наївна гордість,

Немов би я якийсь обранець долі
І що мені весь людський, смертний біль?
Хто ошукав мене: я сам чи доля?
Не знаю. Та я страшно ошукався.
Яка ж тяжка за гордоші покута.
І ви ще, жалісливі сірі тіні,
Давно забуті вже, давно минулі
І похоронені на віки вічні,
І ви ще повставали із могил,
Щоб мучити мене в тяжку годину?
Чого вам треба, мертві? Геть, назад
У порохно могил! Вже досить, досить.
Однак вони не хочуть умирати.
Гей демоне, кінчай прокляте діло,
Ще поки смертні руки мають силу
Держать отруту, бо як і вона
З них випаде, що лишиться тоді?!

Яка Земля велика і розкішна.
Сіє сонечко — мов глумиться.
Листки зелені — і пташки співають.
Пташки, пташини, пташечки, пташата.
Неначе справді рай. Чого ще треба?
Отрути треба й буде справжній рай.
О, я вас напою! Бенкетом райським
Закінчите свою дочасну прошу,
Перейдете похмільні в вічний рай.

Так м'яко розложити на мураві
Зболілі кості по трудах, змаганнях.
Та по гробах ще м'якше, спокійніше.
Веселе місто — і щось пролетіло.
Вмовкає сміх, і людські товпи тануть.
У всіх палають очі, лица бліднуть,
І чути зойки. Містом жах шаліє.
Приходить ніч, ніч голосіння, реву —
Якесь дантівське пекло в темноті,
Пекельний суд над злочином людини.

Приходить день: валяються жахливо
Покручені тіла, що ще харчать,
І інші, вже спокійні, зимні, чорні.
Усе втихає. Виуть пси голодні.
І я був тим суддею, був тим катом...
Ах, чи не завеликий цей тягар?
Я все ж таки лише людина смертна.

Як холодно, як холодно на серці.
Чи сподівавсь колись я так скінчити,
Коли рожевим ранком я виходив
У світ рожевий, під високе небо,
І молодості золотисті крила
Шуміли буйно понад головою.
Які хмільні шляхи мені стелились
До мріючих у синій далі мет.
Як я любив тоді усе живе,
Вітав братів у стрічних. А сьогодні?
Холодним льодом рине кров у жилах.
Хіба ж це люди?

Смерть — єдиний спокій
Правдивий, вічний. Пошо ж те усе?
Щоб все покинути колись назавжди?
І стільки труду, стільки муки й болю?
І кожний мусить це пройти — і пошо?
Той фатум, та стопа залізна долі
Торощить все, що стріне: добре й гарне,
Погане і гидке — усе зарівно,
А ти змагаєшся, прямуєш, прагнеш,
Вкінці ж безсило падаєш під неї,
Щоб щезнути у поросі, як всі.
І пошо це, кому на що здалося?
Усе пусте, все іграшки без сенсу.
Є лих один закон для всіх живих:
Боротись треба, сили, гарту треба.
Як хочеш жити, убивай, а ні —
Тебе уб'ють. Так просто, ясно, широко.
Найвища мудрість так говорить, ти ж

Шукав її колись. І ось знайшов.
Держи ж її зубами й пазурами.

Ірина (*приходить*)

Ось я прийшла твою ділити долю
У цей найважчий, вирішний твій час,
Коханий мій.

Гомункулюс   У тебе вірне серце.
Ми тут на місці.

Ірина

Місце злочину...

Гомункулюс

Як можеш кидати таку образу?
Не місце злочину, а суду й кари
За безмір злочинів тих людоїдів,
Що отруїли гниллю весь наш світ
І пістряком жеруть весь людський рід.
Це спроба рятувати, що ще можна.

Ірина

Мої гіркі слова прощай, коханий.
Та я боюсь за тебе і твій намір,
Бо він твою шляхетну душу труїть.
Звідкіль ти маєш право зло і гріх
Судити і карати винуватих?

Гомункулюс

Це право воїна в війні із злом.

Ірина

Чи це не справа суду Божого?
Чи не сказав Господь: Мені одмщення?

Гомункулюс

Чекаючи на ту небесну помсту,

Пропав навіки не один народ.
Таких могил в історії без ліку.
Та я зроблю усе, щоб мій народ
Даремно на ту помсту не чекав,
Чекаючи, не щез з обличчя світу.

Ірина

Однак чи це не значить вмішуватись
У пляни, діл й волю провидіння?

Гомункулюс

Ти ще в якесь там провидіння віриш?
Поглянь тверезо на цю нашу дійсність.
Це твір у тебе добрих Божих рук?
Не Бог — Сатанобог створив цей світ —
Або у Бога доброго украв! —
А править ним бастард диявола
І мавпи як жертвником пекельним,
Щоб ненаситний пожирає Молох
Без ліку жертв своїх — пекельна меса
На вічну славу владаря небес.

Ірина

Які страшні твої слова й болючі!

Гомункулюс

Страшні слова, а ще страшніша дійсність.
Що це таке, оте життя людини?
Та й взагалі життя? Воно для чого?
Природа — мати канібалська — родить
Призначене на смерть і пожирає
Своїх дітей без жалю й без упину.
Вони живуть, щоб вмерти, мрут, щоб жити:
З тх смерти родиться нове життя.
На муки родить, і безглуздє коло
Життя і смерти крутиться наосліп
У вічності, ув океані часу,

Без сенсу, без мети і без надії,
Якесь тупе, відвічне божевілля.

Ірина

Страшні слова! Звідкіль вони у тебе?
Якийсь великий біль в твоїй душі
Їх виростив. Ти закриваєш очі
На все добро. Але ж воно живе
У власному твоєму серці. Як же
Ти можеш нехтувати хоч би наше
Кохання, відданість мою і вірність?
Чи навіть тільки задля нього нам
Не варт було і жити й навіть вмерти?
Життя для мене має сенс глибокий.
Як гірко, що ціни не має в тебе.

Гомункулюс

Як по-жіночому ти дійсність бачиш.
Ідеться про велике і загальне,
Про долю всіх, суспільства і народу,
А ти — кохання! Людська пара й доля!
Та що ми двоє, як тріщить весь світ?

Ірина

Однак той світ — це сума одиниць
Таких, як ми. А кожна — власний світ,
Хоч і малий, та дорогий і рідний,
Бо іншого немає і не буде.

Гомункулюс

Та кожна воша має власний світ,
Один і неповторний. Гріх його
Їй руйнувати? Та усі руйнують,
Вбиваючи її без милосердя.
У неї ж право жити, як у всіх.
Та Бог і всесвіт мовчазні й байдужі.

Ірина

І знов страшні слова, і я лякаюсь
За тебе і не знаю, що й казати
І що робити. Боляче мені.

Гомункулюс

Ти віриш у добро. Чому ж цей світ наш —
Видовище найгірших злочинів,
Що їх людині тяжко й уявити?
Чому твій Бог дозволив Сатані
Гуляти в ньому дос舒心о безкарно,
Зробити з нього камеру тортуру?

Ірина

Закриті нам найвищі таїни
Світобудови й дії провидіння,
Що їх приймати мусимо покірно.
Єдина відповідь на запит твій —
Глибока віра у Добро предвічне.

Гомункулюс

Aral Ніхто не може відповісти
На це просте, та вирішне питання!
Все загадка, все таїна і доля.
Єдина відповідь: ти сліпо вір
У те, що заперечує вся дійсність.

Ірина

Минуща дійсність наша — правда вічна.

Гомункулюс

Безсильний розум віру побороти.
Але про що ми завели балачку
В таку хвилину? Адже доля тисяч,
Мільйонів може вирішена буде
Ше цього дня. Історія поверне
Свій хід на інший шлях, і хворе людство

Позбудеться страшного пістряка
Або і пропаде при лікуванні.

Ірина

Історія... Вона по трупах ходить.

Гомункулюс

Це правда. Так, по трупах. Але що
З ІІ ходіння? Споконвіку трупи
І завжди трупи. І в майбутнім трупи?
Але чи що змінилося? Ніщо!
Чи змінять щось майбуні трупи? Ні!
Чортівську месу править Сатана
І правитиме до кінця віків.

І прокидається болючий сумнів:
Чи не служу йому я мимовільно?
Бо що оця отрута? Лиш продовжить
Його священне дійство: виріб трупів
Для ідола. Тому чи справді варто
Гніздо отруйне злочину й підлоти
Йому на втіху зруйнувати й вбити
Молохові на жертву безліч люду?

Ірина

Не варто і не треба. Хай він буде
Благословенний, твій спасений сумнів!
Він поведе тебе на правий шлях.
Ти хочеш неможливого. В людини
Немає змоги відмінити долю
Усіх людей, перетворити світ.
Ні, не роби того, прошу тебе.
Даремно візьмеш гріх тяжкий на душу.

Гомункулюс

То отако! Ти ж мені хотіла
Допомогти в великому завданні!

Тут злочин кличе помсти із небес,
І що? Безкарно хай шаліє далі?
Великодушно дарувати кару,
Хоч все кричить в душі: відплати! помсти!
Уся природа наша кличе: кари!

Ірина

Але чи кара змінить щось? Вона
Продовжить тільки чергу злочинів,
І коло заворожене відплати
І кари й злочину не скінчиться
Ніколи, лиш із смертю нас усіх.

Гомункулюс

То і найгірші злочини без кари:
Гуляйте, різуни, вправляйтесь далі
В пекельнім ремеслі, наскільки воля.
І вибору ніякого нема:
Лиш служба злочинові й Сатані?

Ірина

Ні, є таки і добрий, чесний вибір.
Сам кажеш: злочин кличе до небес
Про помсту, не до тебе, любий мій.
Не прикладай до цього рук своїх,
Що досі завжди чистими були.
Не пробуй бути богом і суддею.

Гомункулюс

А як же націю нам рятувати
Над берегом безодні? Чисті руки
Від неї важливіші?

Ірина

Любий мій,
Не в тому справа. Ти однак розваж,
Чи може одиниця довершити
Таке безмірне, титанічне діло?

Чи може завернути хід нестримний
Історії? Змінити долю світу?
Чи може врятувати націю
Сама одна? Чи може самотужки
Покерувати велетенські сили
По своїй волі злочином страшним,
Убивством незліченних тисяч душ?
Це ж неможливо!

Гомункулюс   Може й неможливо.
Але обов'язок велить зробити
Усе можливе, щоб нарешті правда
Перемогла на світі й справедливість.

Ірина

Чим, злочином? А злочин зродить злочин,
Не правду й справедливість, як бажаєш,
Бо згинуть не лише самі злочинці,
А всі — і непричетні та невинні.

Гомункулюс

Де ліс рубають, там тріски лєтять.
Це боротьба на смерть і на життя
Всього народу. Що там одиниці?
Вони страждали завжди й знову будуть
Страждати, бо така гірка їх доля.
На жаль, інакше це не може бути.

Ірина

Це так говорить твій холодний розум,
Але в тобі бунтує власне серце
І просить ревно: не чини злочинства!
Не убивай невинних і нещасних!

Гомункулюс

Кохана, ти у змові з моїм серцем,
Тобі знайомим здавна, і ви разом

Заповзялись мою зломити силу
І витрутити з ослабілих рук
Надійну зброю справедливости.
Обов'язок я зрадити повинен?
В ім'я чого? Чи ласки, милосердя?
Чи ласка, милосердя в них були?
Та це на різника іти голіруч.
Це самозасуд на поразку й смерть.

Ірина

Якби ж лишень на різників іти!
Вони ж помішані — і злі, і добрі,
Як всюди інде, серед нас також.
Чи можна всіх вбивати без розбору,
Бо серед них багато різників?
Чи це назвемо справедливістю?
Там же родини, різні покоління:
Жінки і діти, старики безсилі,
Бабусі богомільні і добрячі,
Каліки, сироти і немовлята.
Ти будеш їх трути, любий мій?
Чи хочеш бути другий Сталін, Гітлер,
Найгірші виродки людського роду?

Гомункулюс

Та як інакшев різників карати?
Тяжкі твої слова, мов каменюки,
Мені на серце падають, мене
Надвоє роздирають, силу ломлять,
Вбивають волю. Що ж мені робити?
Як я їх не уб'ю, хіба не стану
Убивником своїх? Це ж підла зрада.
І що? Без сорому втекти неславно
Із поля бою? Рідних на погибіль,
На ласку різунів покинути,
Щоб чисті руки і шляхетне серце
Несплямленими зберегти? Хіба

Письмо святе не каже: хто за друзів
Віддасть і душу, збереже І,
А не віддасть — погубить? А ти віриш
У те письмо. Який же правий шлях?

Ірина

Віддати душу — так! Та не на злочин,
А на добро. Воно від зла міцніше
І врешті переможе врата аду.
Безплодне зло. Добро єдине творче.
Злочинці навіть у війні з добром
Свої союзи на добре будують,
А зло засуджують поміж собою,
Бо призвело б самих Іх до загину.
Між ними зрада — непрощений злочин.
Не можеш відректись добра, коханий,
Воно пронизує тебе наскрізь.

Гомункулюс

Як глибоко ти в душу заглядаєш.
Однак чи знаєш дійсність? Світ цей наш
Наскрізь пронизаний добром і злом.
Одне від одного не відділити:
Нема добра без зла і навпаки.
Дарма шляхетність, святість і чесноту
Оберігати: гріх отруїть Іх.
Трагічна наша доля й наша дійсність.

Ірина

Оце й завдання, хоч би і трагічне:
Добру служити і бороти зло.
А решта — справа долі й провидіння.

Гомункулюс

Ти жінка-лицар. Вибір твій твердий
І вимагає подиву й пошани.
Але розв'язки я таки не бачу.

Хто діє, мусить теж чинити зло,
Хоч і добра бажає. Це конечність.
Лиш бездіяльність збереже чесноту.
Трагедія ненужна наша...

Ось він іде! Це вирішна хвилина
Уже зближається. Ох, сили, сили!

Ірина

В твоїй душі вона напевно є.

Мефістофель

Ого, ти в товаристві. Чи ця дама
Бере у змові участь?

Гомункулюс
Союзница.

Це моя

Мефістофель Союзница для змови
Чи проти змови?

Гомункулюс

Це ти сам побачиш.

Мефістофель

Ну, нам пора робити наше діло.

(Показує невеликий посуд)

Оце єдина зброя безборонних.
У цій плящині смерть мільйонів.

Ірина

Боже!

Мефістофель

Тут Бог не допоможе. Тут людина
Єдиний суворін, суддя і владар,
Тримає долю у своїх руках.

Гомункулюс

Що з тим зробити?

Мефістофель

Ось там водогін.

Відкрити отвір, злити рідину.

Нема сторожі, доступ вільний. Я

Подбав про це, а решта — річ твоя.

Я лиш відкрию отвір. Ти готовий?

Ти ще роздумуєш, вагаєшся?

Обряд вагань і сумнівів годиться

Відбути, як традиція велить.

Гомункулюс

Рука трептить перед нелюдським вчинком.

Мефістофель

Надлюдським вчинком. Довершиш його?

Гомункулюс

Так, треба бурю згнобити у серці,

Щоб мовив лиш твердий, холодний розум.

Ні! Лиш ненависть, бо вона надлюдська.

Ірина

Нелюдська, мій коханий. Будь собою!

Гомункулюс

О так, собою бути. Але ж справа!

Великий злочин, що волає помсти.

Однак яка тяжка рука...

Мефістофель

Тяжка?

Гомункулюс

Мов олив'яна, справді. Скільки важить

Ця жмінка? Чи двигнути б хто здолав

Всі сліззи і всю кров, що в ній закляті?

Мефістофель

Один сміливий крок до величі.
Ще крок один! Та на заваді жінка...

Ірина

В т устах це, може, голос правди?

Мефістофель

Ти чуєш: правда! В цьому світі правда?
Ніхто не знає правди, лише вона —
Обраниця всесвітнього сумління,
Жрекиня серця. Серце — владар світу.
А ти його підданець і слуга?
В твоїй руці могутність, сила, влада.
Знищ ворогів! Удар! Зруйнуй столицю!
Пізнай всю розкіш чину й перемоги.

Гомункулюс

Це в тебе розкіш? Марна суєта.
І за таку ціну т здобути?

Мефістофель

Я бачу: ти боїшся, корчишся.
Нема відваги власною рукою?

Гомункулюс

Я не бездуший кат на службі в тебе.

Мефістофель

Ти замалий для величі завдання.

(Надходить мати з синком)

Ось ще одна жрекиня правди й серця.

Дитина

Водиці, мамол!

Мати   Дуже хочеш?

Дитина   Дуже.

Мати

Алеж нема горнятка. Що ж ми зробим?
Стривай, водиці наберу рукою
І дам дитинці пити. Добре?

Дитина   Добре.

Мати

На маєш! Пий швиденько, бо втікає.
Швиденько!

Дитина   Вже втекла.

Мати   Бо ти задовго
Роздумував. Швиденько треба пити.
На маєш ще. Швиденько. А смакує?

Дитина

Я хочу ще.

Мати   На маєш ще, раз — два!
Вже досить?

Дитина   Досить.

Мати   Ну, ходім.

Дитина

Чому вода втікає із руки?

Мамусь

Мати

Втікає, бо в руці дірки.

Дитина А де?

Мати
А ось між пальчиками, бачиш?

Дитина Бачу.

Мати
Ну придивись гарненько. Та й ходім.
Стривай, ще носик обітру, бо мокрий.
Вже.

Дитина А чому ідем?

Мати Пора додому.
Там тато нас чекає й виглядає,
Чи йде синок коханий.

Дитина То ходім.
Ходім до тата, мамо!

Мати Добре, синку.
(Відходять)

Мефістофель
Мовчання в нас царює. В чому справа?

Ірина
Так діти питимуть отруйну воду.

Мефістофель
Чому ти так застиг, як жінка Лота?

Гомункулюс
Небесні сили! Там жінки, там діти...
І маю їх труїти?

Мефістофель   **Схаменисы!**
Чи панькалисъ вони з жінками й дітьми,
Не проливали крови немовлят
І крови матерів, бабусь, дідів,
Поганьблених дівчат? Чи ти дозволиш
Безкарно їм знущатися з народу
Невинного, наскільки їм охота?
Як ти мужчина і борець — помстись!

Гомункулюс

Помститись, та на кім? Кого карати?
Хіба ж воно злочинець, винуватець?
Таке мале тільце безсиле — ворог?
То мститися — вести війну із дітьми?

Мефістофель

Ти милосердишся! А ось вони
Чи милосердились над діточками?
Хіба одно мале багрилось кров'ю?
Одно бездомне узимі замерзло?
А скільки в муках з голоду погибло,
І не злічити, як селянський стан
Державним голodom ліквідував
Великий Сталін, реформатор світу.
Рясні жнива на немовлят були.
А чи ти знаєш, що ще виросте
З отого янголятка, що отут
Пило водицю з маминих долонь?
І скільки немовлят змарні й згине,
Щоб він міцнів та ріс і панував,
Щоб сил набрався гнобити твоїх?
Ти ж, сердобольцю, милосердишся.
Лиш ми або вони — оце твій вибір.

Ірина

Майбутнього не можемо вгадати,
Відповідальні ми лиш за сьогодні.

Однак сьогодні учинити злочин,
Щоб запобігти злочинові Іх,
Який колись учинять або й ні,
Хіба це справедливо?

Мефістофель Спра-вед-ли-во!
На цьому світі є щось справедливе?
Та Арістотелеву етику
Застосувати в джунглі — це вершина
Найвності, і шкода більше слів.
Вони не можуть, а напевно завтра
Учинять злочин, бо це їх природа.
Тож тигр не кине роздирати здобич,
Змія кусати, а удав душити.

Ірина
Тварин нє зміниш, та війна і мир
Чергуються між нами безупинно.
Не знаємо, чи завтра вчинять злочин
Злочинці учорашні. Може, сила
Якась таємна їх зупинить?

(до Гомункулюса)

А ти розм'як від цих жіночих слів,
Як мокра глина, велетню й герою,
Шо забажав спасати людство й світ.

Похід іх на Голготу зупинити.
Так що ж, чи зупинятимеш?

Гомункулюс

Природи вовчої іх не змінити.
Однак чи маю право й змогу я
Вчинити суд, злочинців покарати?
Чи тим я зупиню похід смертельний?
Чи, знищивши злочинців, зништу й злочин?
Ні, зародні його зостануться,
І страховинний танець злочину
Шаліти далі буде між людьми.

Це правда:

Мефістофель

Чи щось родилося нове без крові
І жертви? З болю постає життя.
Чи кров не пролилася і на хресті?
А ти про право. Діло, твір рішає.
Потім про право не питатимуть,
Як перемоги лавр тебе вінчає.
Усі творці вбивали, всі велики
Ішли до мет крізь кров і крізь руїну.
Із крові квітне й смертью кормиться
Усе життя на цій юдолі сліз.
А смерть і кров — вони любови сестри.
Тому в ім'я любови до майбутніх;
Ще не народжених, що хочуть жити,
Та не народяться, бо вже убиті,
Бо вбита іх країна, іх народ.
Тому нещадно покарай злочинців,
Здави, зруйнуй, убий! Ти мусиш, мусиш!
Лиш кров відродить світ.

Гомункулюс

Невже відродить?
Не відродила досі, й мучить сумнів,
Чи це конечний і корисний чин,
Чи шлях кривавий помсти невникненний,
Чи не даремна та нелюдська жертва?

Чи справді жах страждань нелюдських — шлях
До справедливости, добра і щастя?
Бажаю лиш добру служити — чим?
Катівством для мільйонів?

Мефістофель   Ну яка ж
Наїvnістъ! Вибору добра нема
На цьому світі й не було ніколи.
Є тільки вибір лих: котре з них менше?
Не бути вбитим, а убити Тх,
Щоб рятуватися, це менше лихо.

Гомункулюс
І меншє й більше лиxo — тільки лиxo.
Це значить, що дарма весь змаг, всі муки.
Старі гріхи і підлості воскреснуть,
Відродиться все давнє божевілля,
І всі надії порохом візьмуться.
Для чого ж стати різником дітей?

Ірина
Як любо чути ці твої слова!

Мефістофель
О маловіре, жертво сумніву!
Так високо ще не стояв ніхто
Й ніколи, бо ласкова й щедра доля
Над людський рівень підняла тебе
І овиди незміrnі відкриває
І шляхом велетнів веде до слави.
Тепер ти на шпилі свого життя.
В твоих руках спочила доля світу
Й вони тримтять? Збери всю силу духу
Й могутньою рукою покарай
Злочинний світ. Він, наче пес, лежить
Під стопами твоими і покірно
Чекає присуду. Лише один

Рукою рух, і людоїдів гидъ,
Кривава злоба в судорогах смерти
Загине й щезне, як мара огидна.
Вчини той судний день, день гніву й помсти,
А світ щасливий чоловитню зложить
Тобі, що знищив зло.

Гомункулюс   Тє більше зло

Для меншого? Оманнє зло й добро
Таке ж оманнє? І в ім'я його
Робити судний день для цих мільйонів?
Чортівською фантазією ти
Мене засліплюєш і спокушаєш
Могутністю і славою. Алеж
Тут не про мене — про наш рід ідеться.
А цим потворним злочином нічого
Не осягнути. Всі старі гріхи
Цвістимуть далі на старій Землі,
Лишень мінятимуться їхні жертви.
І задля них плямити кров'ю руки?

Мефістофель

Хоч би і так! Та націю врятуєш,
Хоч не поможеш родові людському.
Патріотизму має вчити чорт?

Гомункулюс

Однак який непевний той рятунок,
Хоч зразу перемога і тріумф.
Проте семиголова гідра далі
Кусатимє, можливо, ще лютіше.

Мефістофель

Та чи можливо ще лютіш кусати?

Гомункулюс

І чи кордон зупинить ту заразу?

А як вона ударить теж і нас?
Двосічний меч!

Мефістофель   Без небезпек немає
Тріумфу перемоги. Ти ж не думай,
Що збережеш несплямленими руки.
Не маєш вибору, не маєш шляху
Без крові й мести. Мусить хтось у землю,
Бо терези перехилитись мусять.
Ти маєш вибір лиш униз чи вгору.
Там теж держать отруту. Як не ти,
Там кине, випередить хтось тебе
І переважить терези призначень
На свій бік, і отруту вип'єш ти
Й твої. Ось вибір, що ти учинив,
О м'якосердий, чесний, добротливий!
Ти милуєш врагів, засуджуєш
Себе й своїх, бо стало жаль катів.
Із милосердя ти отруту вкинеш
В свою криницю й питимуть ІІ
Твій батько й мати, брат, сестра, дружина
І син та доњка. — Чи ти чуєш? Слухай!
Уже скрипить страшна махіна смерти,
Вага вже хилиться! Хто перший вкине?
Хто має силу вибрати життя?

Ірина
Ціною смерти.

Мефістофель   Іншої немає.

Гомункулюс
Проклята доле! Вибору нема?
Я мушу вкинути?

Ірина   Ні, ти не мусиш.
Не вір йому на слово. Звідки певність,

Що там отруту вкинуть замість тебе?
Майбутнє нам закрите. В нас лих віра,
Що переможе в боротьбі добро.
Ми руки й серце чисті збережім.

Гомункулюс

А як сліпа ця віра й помилкова?!

А що, як справді мають теж отруту?

А якби і не мали, тож вони
Готують нам поразку і руїну!

Коли я їх не вб'ю, хіба не стану
Убивником своїх? Це підла зрада.

Він правду каже: як я їх не вб'ю,
Вони вбиватимуть нещадно нас.

Ірина

Вбиватимуть і вже вбивають, любий,
Це нам, на жаль, відомо. Якби ж мали
Таку отруту, вже були б убити.

Боротись мусимо, але як люди,
Не демони пекельні. Не знижаймось
До рівня їх, душ наших не калаймо.

Борись як лицар, не отруйник-кат.
Якщо вбивати мусиш, убивай
Лише катів, озброєних злочинців,
Не всіх їх безборонних і невинних.

Мефістофель

Для незакаляних, високих душ
Високе щастя чесно згинути
Від ката, замість підло і злочинно
Його убити й жити у ганьбі.

Ірина

Так, чесно вмерти, не ганебно жити.

Мефістофель

Ланцюг чеснот злочинцям допоможе

Іх носів вигідно вигубляти.

Ірина

Нелегка боротьба з гріхом і злом.
Надію покладім на провидіння.

Гомункулюс

На провидіння! Та воно як досі
Не надто нам було ласкавим, більше
Сприяло ворогам, а ті безбожно
Цідили нашу кров. Надія марна.
Так що ж робити? Всі шляхи закриті,
Усі розв'язки марні й нікудишні,
Усе погане, недоречне й глупе,
Що не вчинив би, вийде все на зло.
Я вже немов сліпець, немов каліка.
Та це ж безвихіди! Це абсурд нестерпний!
Ах, кинути б оцю отруту кляту
В лиці творцеві світу! Він хай діє!
Гей, грому з неба, щоб спалив усе:
Мене і Тх і цю прокляту твердь!

Ірина

Ой не клени так страшно, мій Іване!
Біль і розпуха промовляють з тебе.
Hi, збережи розумний, ясний погляд.
Не нам слабкими людськими руками,
З обмеженим, короткозорим духом
Сягать зухвало в коло долі світу,
У боротьбу богів і демонів,
В безодню світових призначень, нам
Незрозумілих, неприступних. Адже
Твій задум поза виднокруг сягає
Людини смертної і спричинити
Він може катастрофу, що І
Не сила й уявити, що могла б
Весь світ наш зруйнувати — їм і нам.

Гомункулюс

Ось я стою з порожніми руками.
Чи є ще щось, що я зробити міг би?

Ірина

Відкрити серце переможній правді.
Це ще єдине, що нам на потребу.
Спасіння наше — віра у добро.
Її нам серце вірно зберігає.
Це шлях єдиний, хоч тяжкий, до світла.
Все інше залишімо вищій силі,
Яка напевно всесвітом керує.
Великий Бог, а ми в його руках.

Гомункулюс

Яка міцна, велика в тебе віра!
Який безсилий проти неї rozум.

Мефістофель

Блаженні віруючі, бо сліпі.

Гомункулюс

Роздертий я поміж добром і злом,
Між Сатаною й Богом. А однак
Твоєї віри світло проникає
В мою понуру і зболілу душу
І будить в ній якусь бліду надію
Та наче відкриває інший світ.
Я ніби бачу вихід із безодні
І тьми кромішньої. Невже це шлях
До Бога?

Ірина

Так, єдиний мій, до Бога.

Гомункулюс

Велика Правдо, об'явись мені!

Мефістофель

Велика правда схожа на брехню
Також велику. Це дві рідні сестри.

Ірина

Вона вже об'являється тобі.

Гомункулюс

Та щоб ступити на твій шлях, потрібна
Велика жертва: геть відкинути
Все дороге, із плином багатьох
Років здобуте працею й зусиллям
Всіх сил моїх, зректися успіху
І задуму великого. Це тяжко.

Ірина

Лиш перший крок тяжкий, а далі легше.

Мефістофель

Спадати вниз — як по льоду сковзатись:
І легко, й швидко, і зусилля зайві.

Гомункулюс

Та врешті мушу якось рятуватись
Із крутежу триклятих протиріч,
Щоб геть не збожеволіти мені.
Тверезий розум явно й безнадійно
Збанкрутував на річ сліпої віри.
Можливо, це єдиний порятунок
І шлях єдиний до осяжних мет.

Мефістофель

А розум, віра, серце, дух — сліпі
Ті пильні шукачі осяжних мет.

Гомункулюс

Без віри у добро усі блукають.

Мефістофель

Сліпий поклоннику сліпої віри,
Відкинь свій меч! Ти не доріс до нього.
Берись кадити свому божеству.

Гомункулюс

Мене кадильником покірним бачиш.
Нє знаєш про тяжкий двобій в душі,
Що таї і людська вовчість не чужа.
Бо в серці здушений ще тліє бунт,
Що рад би вибухнути полум'ям,
Вулканом гніву позривати всі
Запори, перешкоди й охорони.
В душі бунтує титанічна сила,
Ненависть, лютъ, жага руїни й крові.
Це клич страшного демона спокуси:
Устань титаном і зруйнуй цей світ,
Кубло прокляте злочину й огиди,
Убий мільйони підліх мавполюдів,
Що закаляли нечистю всю Землю.
Axl! Розірвати б на куски усе,
Залити кров'ю, в муках задавити,
Стопою переможця наступити
На звалища столиць, імперій гордих,
Могутністю захлинутись і впитись
Аж до безтями й самозабуття!
Яка спокуса величі й потуги!

Мефістофель

Це справді наче мова надлюдини.
Слова доречні. Та лишень слова?

Ірина

Це найстрашніший яд в твоїй душі,
Спокуса пекла на твою загибіль.
Мені проймає зимним жахом серце.
В ім'я всього найвищого й святого,
Коханий, не піддайсь нечистій силі!

Мефістофель

Знов на заваді жінка до висот.

Гомункулюс

Нікому я й ніколи не піддамся.
Нелюдська сила демона спокуси,
Однак в моєму серці більша сила:
Я задушу отруйливого гада,
Добро бо мусить зло перемогти.
Інакше всесвіт — ідіотський фарс.

Ірина

Благословенна в тобі Божа сила!

Мефістофель

Які могутні, мов надлюдські фрази,
А от таки кадильник об'явився.
Не розбере засліплений безмозкий,
Що змаг тих двох — добра і зла — одвічний.

Гомункулюс

Я вибрав з-поміж них ту добру силу.
Як помилився, справді всесвіт — фарс.

Ірина

Чи можуть помилитись два серця,
Любов'ю сповнені добра і правди?
Спасіння світу — віра у святе.

Мефістофель

Мізерні всесвіту спасителі...

Гомункулюс

Вже досить всіх вагань і сумнівів.
Сліпий наш розум, баламутний дух,
Вони безсилі подолати долю,
Іти на прю із всесвітом і Богом.
Єдиний провідник у пустці — серце.

Мефістофель

І це у тебе: не піддамсь нікому
Й ніколи? Вельми нетривке «ніколи».

Гомункулюс

Немає вибору. Всього зрікаюсь
Для віри у Велике Невідоме,
Як ти Богом звеш, моя Ірино.
Геть все минуле! І ти геть, отруто!

(Кидає посуд у канал)

Ірина (*навколоішках*)

Добро і правда вже перемогли.
Подяка Богові на небесах.

Мефістофель

Трагедія у тому, що безглуздя
Перемагає розум на цім світі.

Гомункулюс

І так усе минулося колишнє,
Намага довгих літ, зусилля, труд
Запалися безслідно в небуття.
Не маю вже нічого на цім світі...

(до Ірини)

Лиш ти останній скарб мій на землі.
Чи слід життя почати наново?

Ірина

Ми почали вже наново, мій любий.
Надія шлях прояснює в майбутнє.

Мефістофель

Надія шлях прояснює в могилу.
Ти викинув найбільший скарб у сміття.
З висот ти зліз в тупу й низьку буденність,
Ганебно переможений.

Гомункулюс   **Ні, я**
    Не переможений. Я все своє
    Без примусу, із волі власної
    Віддав на жертву для нової віри
    І вибрав шлях без крові і без помсти,
    Лишаючи і кару, й суд Йому.

Мефістофель
Кому? Сатанобогові?

Гомункулюс   **О ні!**
    Лиш Духові, що всесвітом керує.

Мефістофель
    Ось і знайшов предмет нової віри.
    Відрікся величі земної й слави,
    Хоч на Ті порозі вже стояв.
    Ніколи і ніяк не відгадати,
    До чого мозок їх домислиться.
    Ще мить, ще тільки крок до надлюдини,
    Та на заваді жінка... Цить, титане!
    Не до вподоби надлюдина таї,
    Бо може перешкодить таї родити
    Дрібноту людську. Це Ті тріумф.

Гомункулюс
    А ти ведеш подвійну гру. Тепер
    Ти фантазуєш: величі надлюдина!
    Давніш навчав: на світі все оманнє,
    Все смертнє, все минуше і пусте.
    Пророчиш про загибель всього людства,
    Всього живого й цілої Землі,
    Однак завзявсь мене зробити катом,
    Щоб отруїв мільйони. Де тут глузд,
    Коли і так настане катастрофа?
    Раніше чи пізніше — вся ріжниця.

Мефістофель

Насмілюєшся говорити зі мною,
Як рівний з рівним, ще й нахабно хочеш
Узнати задум мій, мої мотиви,
Так наче б мозкові твому доступні.
А ти лише в карикатура людська.
Зі мною ти свій шанс програв, каліко.
Як до титана говорив, що хоче
І будувати, й бурити світи
Ta ставити богів на віттарях,
А це лише хробак, безсилій глист.

(Кидає Гомункулюса додолу)

У порох, глисте! Там тобі і місце!
З болота вийшов і вернись в болото.

Гомункулюс (*підводиться, Ірина підтримує*)

Ні, я таки ніколи не піддамся,
Обману, злочину й підлоти майстрю.

Мефістофель

Ти, боягузє, вже піддавсь! З висот
Найвищих і доступних лиш обранцям
Упав у грязь, заляканий пігмею,
Негідний навіть імені людини.
Vae victis! Горе переможеним!

Гомункулюс

Тобі ще рано лikuвати, чортє.
Я не піддавсь ні Богу, ні тобі.
Я Богу визов кидаю: як він
Твій Бог, Сatanобог—Молох, то я
Ненавиджу його і проклинаю.
Хай знищить він мене й потопче в порох
Жорстоко й безпощадно. А як він
Твій Бог, Ірино, Бог добра і правди,
Він мусить добротою відповісти.
Він прийме жертву і покорить зло,

І на Землі нещасній запанують
Добро і правда. Решта — це мовчання.

Ірина

На славу Богові, творцеві світу!

Мефістофель

Ніколи ще до більшого безглуздя
Ніяка не додумалась людина.

Гомункулюс

І тяжчого не мала вибору.
Так, я тепер переступив усе:
Любов, надію, розум, біль і смерть.
Так, я відкинув все земне й минуше.
І чи аж звідси починається
Людина справжня?

Мефістофель (*рөгоче*) Ось яка вона!
Зразок краси і величі та сили.

Гомункулюс

В цім пеклі провідна зоря — лиш віра
У перемогу правди і добра.
Твій глум не вб'є І в людських серцях.

Мефістофель

О, давнє слово: вірю, бо абсурд.
Якийсь святий колись його зронив.
Така священна віра вас спасе.

Ірина

Усяка віра краща від безвір'я.

Мефістофель

Хоч би й сліпа, а все ж спасенна вам?
Останній скарб людини: клапоть віри,

Нужденний, нікудишній клапоть віри
В безглазде серце, у добро і правду,
Що не було, немає і не буде
Ніколи і ніде їх, як світ світом.

Ірина

Людина завжди вірить у спасіння.

Мефістофель

І святістю його добути хоче.
Та от цей світ влаштований дотепно
Як пастка для безгрішних і святих.
Вони ж бо мусять уникати гріха,
А лиш гріхом бороти можна гріх
І тільки злом бороти треба зло.
Так праведникам святість в'яже руки,
Однак розв'язує їх грішим, хай
Знущаються з побожних, скільки воля.
Небесна святість — вам земна загибель.

Ірина

Ми піддалися волі провидіння.

Мефістофель

Але ж бо це й видовище! Ці мавпи
Зарозумілі, хитрощів навчившись,
Ще й виплекавши свій хижачський дух,
Запанували на усій планеті
І стали різати самих себе
І все живе та ще труїти ґрунт,
Повітря й воду та й переробляти
Свій світ на цвинтар для всього живого
І теж для себе. Ця Земля — трупарня,
Де незабаром гнитиме все людство
Від самогубства. Для добра природи
Скажене людство вигубити треба б,
Рятуючи планету від загину.

Раніше чи пізніш воно уб'є
Її напевно і себе також.
А цей хробак торгується завзято
Із Богом, з чортом, з фатумом сліпим
За кращу долю для нашадків мавп,
Що завзялися знищити плянету,
Хоч паразитами живуть на ній.
Ще і розмножились над всяку міру —
Пісного хліба швидко їм забракне.
І в неймовірній тупості самі
Не розуміють, що собі готують.
Це гомо сапієнс. Оце людина!

Гомункулюс

Даремно ти глузуєш. Я — лиш порох.
Але у серці віра ще жива
Усупереч всьому земному пеклу,
Що людство не сконає на Голготі.

Мефістофель

Нічого й не лишилось, тільки віра:
Сліпа, тупа, порожня і безглузда.
Та є ще бомба і ще є заряза!

Гомункулюс

Чекаймо присуду: добро чи зло?

Мефістофель

Ніколи досі не промовив Бог
І на твій визов теж не відповість,
Тож поки присуд, вас пригорне смерть,
А я вам панаходу проспіваю.

Гомункулюс

У всесвіті не володіє смерть.
Наперекір самому Сатані
В життя я вірю!

Мефістофель (*рекоче*)
Світе, ось людина!

* * *

ПІСЛЯСЛОВО

Тема гомункулюса — тобто тема недорозвиненої людини, що бажає вповні розвинутись — одна з вічних, як життя і смерть, добро і зло тощо, що споконвіку займають людську думку і художньо виражені у фолклорі і сливе всіх літературах світу. Отже кого можна назвати гомункулюсом? 1. Штучну людину в античних мітах і також в українському фолклорі, як казка про глиняного Іванка. — 2. Експерименти створити штучну людину — від Парацельзуса («хемічна» людина в реторті) до сучасності (т. зв. кліонування). — 3. Людину як «природного інваліда», бо не має, як інші живі істоти, засобів для нападу і оборони (гострі зуби драпіжників, кіті тощо). — 4. Упадок людини до рівня гомункулюса з власної вини (наркотики й інші причини). — 5. Людина родиться гомункулюсом з вини батьків.

Письменники опрацьовували тему гомункулюса у вузькому і в широкому пляні, користувалися при цьому фантастикою, або й ні, залежно від світогляду автора і від його задуму. Коли Парацельзус уперше заговорив про створення штучної «хемічної» людини, виникла ціла полеміка, яка досягла і Й.В. Гете. Гомункулюс у його творі «Фавст» — це безтілесний інтелект у реторті і воля діяти. Для цього йому потрібне тіло, яке він здобуде в океані, царстві Протея, владики метаморфоз. У Гетовому задумі гомункулюс не ізольований, бо він виник у деякій мірі під впливом Мефісто-

феля (мітична постать чорта у «Фавсті») і одночасно або пародіює, або доповняє Фавста.

Жива тема гомункулюса і в сучасній літературі. Вона часто зв'язана з елементами наукової фантастики (science-fiction) або й криміналістики. І так Петер Льоренц (роман «Гомункулі» 1978) виводить гомункулюсів, що з них одні залишаються роботами і воєнними машинами, а другі гуманізуються і врешті перемагають перших. Цікавий аспект цієї ж теми даний у творі Гайнера Гюфнера «Юліяна і Сюнтборг» (1983): характерний для нашої епохи вченій, що, на жаль, нехтує мораллю і законом, продукує андроїдів (гомункулюсів) — підміну людей для космічних польотів. Головний персонаж твору Юліяна одружується помилково з андроїдом і аж згодом, через брак почувань у нього, усвідомлює, що він не людина, а гомункулюс.

Варто відмітити, що гомункулюса як істоту, позбавлену людських почувань, створив український письменник В. Домонтович уже у двадцятих роках нашого століття у романі «Доктор Серафікус» (друкований аж у 1947 році). Він схарактеризований у романі такими словами: «Ми нехтуємо почуття. Уся справа в тому й полягає, що Серафікус гном і гомункулюс, лялька з картону. Не людина, а тінь від людини.» Ще таке: він «плутаний і путаний лябораторний гомункулюс». Образ Серафікуса досягає рівня гротеску.

Зовсім іншим аспектом збагачена тема гомункулюса у творі Ростислава Кедра. Він — звичайна людина — заплутаний у протиріччях буття, і таке антиномічне мислення

не дозволяє йому вийти з них. Він у повному скепсисі і в розpacі. Однак він еволюціонує від типової гомункулюса однобічності до повної людяності, бо доповнює інтелектуальну сферу емоційною. І так він не виконує укладеного холодним розумом пляну безоглядно знищити ворога, а йде за голосом серця, що не дозволяє осягати мету злочинним убивством винних і невинних: Так він діє в дусі вимог і потреб нашої сучасності, бож шлях насильства доведе до самознищенння людства. Автор підкреслює це словами Гомункулюса:

«... дух
Братерства мусить обійтися світ,
Якщо не хочем згинути від бомби
Всі разом — приятелі й вороги.»

Для братерства люди повинні розвивати своє сумління і почуття відповідальності. Такий розвиток проходить Гомункулюс і зближається до ідеального рівня гуманізму Ірини, його коханої. У протилежність до цього деградація людини зображена у постаті Диктатора до найнижчого рівня: це перфектний чорт, фобезлюднена потвора.

Шукання відповіді на питання, що таке людина і яка вона, проникає всю поему. Відповіді Гомункулюса і Мефістофеля різні. Вкінці перемагає віра Гомункулюса в людину всупереч скептицизмові Мефістофеля. З центральною темою, яка детально і глибоко розвинена у близкучих спірних діялогах дійових осіб, зв'язаний цілий жмут споріднених мотивів, які збагачують філософську канву поеми. Важливіші з них — це проблема пізнання дійсності, правда, справедливість і добро, мірило добра, свободи,

одиниця і громада, народ і провідник, народ, нація і людство, роля релігії у розвитку людства і людяноти. Віру Гомункулюса, що людство шукає правди і добра, бо «не все добро людина змарнувала», розбиває Мефістофель ствердженням, що з вини хижакьких людських душ Христос — «податель правди і носій любови сконав ганебно на Голготі». Приклади Мефістофеля з історії про загибель цілих народів (інки, астеки і інші) і мова про загрозу для його власної батьківщини відкривають Гомункулюсові страшну дійсність, і він у відчай називає Землю пеклом, яку створив не добрий батько, а володар пекла — за висловом автора «Сатанобог». Він постановляє антигуманним способом — ненавистю і катівством поборювати зло. Так Гомункулюс стає майже вповні підвладдним Мефістофела ві, однак тоді з'являється Ірина, уособлення ідеалу гуманності, і у змагу з чортом зг duшу Гомункулюса перемагає. Він каже: «я вибрав шлях без крові і без помсти, лишаючи і кару, й суд Йому». ... «Духові, що всесвітом керує.» Він відрікається ніцшеанської надлюдини, якою приманював його Мефістофель.

Поема в основі сценічна, але для театральної вистави її треба зробити більш ляпідарною, скоротивши діялоги. Для змісту поеми автор знайшов відповідну форму. Вона написана традиційним п'ятистоповим ямбом, але він не перестарілий, бо в сучасній літературі і в мистецтві признаний плюралізм форм. Тому, що постаті поеми — носії високих, загальнолюдських ідей, вічних проблем, вони виступають не як

індивіди, а як типи. Якраз типологічне мислення — відповідний засіб висловлювати високі абстракції, притаманні медитаціям, що пронизують увесь твір. Медитативні діялоги у формі спору автор майстерно переплітає з пластичним зображенням осіб і дій, наприклад, картини: Таверна, Міська площа, Площа перед церквою і інші. Натомість вони слабші в другій картині «Під липами» — вона подекуди розпливчаста і нестисла.

Медитації зв'язані з абстрактним мисленням, і тому в поемі понятійна метафорика переважає пластичну. Таких понятійних метафор, як образи минулих літ, вага життя і смерти, минулого коні не догонять, тінь надії, не можна зобразити пластично — рисунком чи малюнком. Філософські поняття і душевні порухи автор висловлює складними синтаксичними періодами, що на читача роблять враження шляхетної реторики, як у «Дон Карльосі» Шіллера, «Іфігенії» Гете і в полемічних драмах Лесі Українки. Мисль автора спочатку кружляє у безвихідному колі сумнівів, але, вириваючись із цього зачарованого кола, спіралями піднімається вгору, щоб ствердити врешті віру в людину, життя, правду і добро.

Автор ознайомлений зі здобутками світової літератури і філософії (античність, німецька класика, зокрема Гете, ідеї Сковороди); він не залишився на рівні еклектика, а синтезує здобутки гуманізму. Незважаючи на ремінісценції і схожості з Гетовим «Фавстом» (ім'я Мефістофель, Гомункулюс, умова з чортом і інше), тема поеми подана

в новій, оригінальній і актуальній концепції, згідній з нашою епохою: відвернути загибель, що сьогодні загрожує цілому людству, можна тільки мирним шляхом гуманізму. У цьому пляні каже Гомункулюс: «Я не переможений, я все без примусу і з волі власної віддав на жертву для нової віри і вибрав шлях без крові і без помсти.»

Поему можна розглядати як своєрідну мандрівку до Бога — «ітінераріум ад Деум»: герой поеми наближається до мети, що й вже осягнула Ірина.

Д-р Ірина Гузар

ЦІНА – \$25.00